

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभागको एम्. ए. दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको
प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
उर्मिला सेम्बू
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०७१

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका छात्रा उर्मिला सेम्बूले दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि मेरो निर्देशनमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययन शीर्षकको शोधकार्य सम्पन्न गरेकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७१०७१६

.....
प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु ब्रतराज आचार्यको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ। आफ्नो अति व्यस्तताको बाबजुद पनि अमूल्य समय दिई मलाई सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन समेत दिएर यस शोध कार्यको लेखनमा अभिप्रेरित गर्नु हुने मेरा शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु प्रति म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। नेपाली केन्द्रीय विभाग प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति म हार्दिक आधार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। साथै नेपाली केन्द्रीय विभागमा कार्यरत रहनु हुने आदरणीय गुरुहरू र गुरुआमाप्रति हार्दिक आभार कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

प्रस्तुत शोध विषयमा शोधकार्य गर्न मलाई अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभाग प्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। शोधकार्य निर्माणका क्रममा आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुर्याउने डा. गोविन्द बहादुर तुम्बाहाङ, अमर तुम्बाहाङ र सरिता राई प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुर, नेपाल तथा एसियाली अनुसन्धान केन्द्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर, किरात याक्थुङ चुम्लुङ केन्द्रीय कार्यालय शोभाहिटी ललितपुरप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

मलाई पढाई प्रति सदैव जागरुक र उत्साहित गराउँदै इज्वत प्रतिष्ठाका लागि सङ्घर्ष गरी पढ्नु पछि भन्ने प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्दै उज्ज्वल भविष्यको कामनाका साथै यस अवस्थासम्म पुर्याउने पुजनीय पिता कृष्ण बहादुर सेम्बू र माता आइतामाया सिङ्खेवे (सेम्बू) प्रति आजन्म ऋणी छु। मलाई अध्ययन गर्न अवसर दिने दिदी देविका भेना शिरोमणी लिङ्देन, दाजुहरू सूर्य, अमृत, भाउजुहरू फूलमाया भट्टराई (सेम्बू), कल्पना मादेन (सेम्बू), भाईहरू, तेजकुमार, कविराज, बुहारी शर्मिला माङ्धुम्बो थेवे (सेम्बू) र मामा धनबहादुर थेवेप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। त्यस्तै आफ्नो व्यस्त समयबाट टड्कन कार्य गर्ने दाजु जनक खत्रीलाई पनि हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु।

शैक्षिक सत्र २०६५/०६६

मिति: २०७१/०६

.....

उर्मिला सेम्बू

(एम.ए. नेपाली)

नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर,

विषय-सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय-एक : परिचय

१.१ शोधकार्यको शीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ शोधकार्यको उद्देश्य	१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	४
१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.८ सामाग्री सङ्कलन पद्धति	४
१.९ शोधविधि	४

अध्याय - दुई : नेपाली भाषाको परिचय

२.१ नेपाली भाषाको परिचय	५
२.२ उद्भव र विकास	५
२.३ भारोपेली परिवारका भाषाहरू	६
२.४ भाषिका	६
२.४.१ (क) सुदूर पश्चिमेली भाषिका समूह	६
२.४.२ (ख) मध्यमपश्चिमेली भाषिका समूह	६
२.४.३ (ग) पश्चिमेली भाषिका समूह	७
२.४.४ (घ) केन्द्रीय भाषिका समूह	७
२.४.५ (ङ) पूर्वेली भाषिका समूह	७
२.५ विशेषता	७
२.६ राष्ट्र भाषाको रूपमा नेपाली भाषा	८
२.७ लिम्बू भाषाको परिचय	८
२.८ उद्भव र विकास	९

२.९ चिनियाँ तिब्बत भोट-बर्मेली परिवारका भाषाहरू	१०
२.१० भाषिका	१०
२.११ विशेषता	११
२.१२ लिम्बू भाषाको सामाजिक भूमिका	१२
२.१२.१ राष्ट्रिय भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा	१२
२.१२.२ माध्यम भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा	१२
२.१२.३ सम्पर्क भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा	१३
२.१२.४ नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको आपसी अन्तर्सम्बन्ध	१३

अध्याय - तीन : नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको काल व्यवस्थाको अध्ययन

३.१ कालको परिचय	१४
३.२ भूत काल	१६
३.२.१ सकर्मक क्रियाबाट नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको सामान्य भूतकाल	१७
३.२.२ अकर्मक क्रियाबाट नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको सामान्य भूतकाल	१७
३.२.३ सकर्मक क्रियापदको अकरण	१८
३.२.४ अकर्मक क्रियापदको अकरण	१९
३.२.५ द्विकर्मक क्रियापदको रूप	२०
३.३ अभूतकाल	२१
३.३.१ वर्तमान काल	२१
३.४ भविष्यत् काल	२८

अध्याय - चार : नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको पक्ष व्यवस्थाको अध्ययन

४.१ पक्षको परिचय	३५
४.२ सामान्य पक्ष	३७
४.३ अपूर्ण पक्ष	३८
४.४ पूर्ण पक्ष	४१
४.५ अभ्यस्त भूत	४४
४.६ अज्ञात भूत	४५

अध्याय - पाँच : नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको भाव व्यवस्थाको अध्ययन

५.१ भावको परिचय	४९
५.१.१ सामान्यार्थक/निश्चयार्थक भाव	५०
५.१.२ इच्छार्थक भाव	५२
५.१.३ आज्ञार्थक भाव	५४
५.१.४ सम्भावनार्थक/अनिश्चयार्थक भाव	५६
५.१.५ दायित्वार्थक भाव	५८
५.१.६ सङ्केतार्थक भाव	५८
५.१.७ प्रश्नार्थक भाव	६०
५.१.८ आश्चर्यबोधक भाव	६१
अध्याय - छ : नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको वाच्य व्यवस्थाको अध्ययन	
६.१ वाच्यको परिचय	६२
६.१.१ कर्तृवाच्य	६३
६.१.२ कर्मवाच्य	६५
६.१.३ भाववाच्य (भावकर्म वाच्य)	६६
६.२ ध्रुवीयता (करण/अकरण)	६८
अध्याय - सात : उपसंहार	७१-६५
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची	७६-७७

अध्याय : एक

परिचय

१.१ शोध कार्यको शीर्षक

यो शोधकार्यको शीर्षक नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोध कार्यको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर क्याम्पस स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३ समस्याकथन

प्रस्तुत शोधपत्रमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियाबीचको व्यतिरिकी अध्ययनमा निम्न समस्याहरू देखिन्छन्:

क) नेपाली भाषामा कति प्रकारका क्रियाहरू पाइन्छन् ?

ख) लिम्बू भाषामा कति प्रकारका क्रियाहरू पाइन्छन् ?

ग) नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियाबीच कस्ता समानता र असमानताहरू पाइन्छन् ?

१.४ शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापद बीचको तुलनात्मक अध्ययनको सन्दर्भमा स्पष्ट पार्ने प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । यस शोधपत्रमा निम्न लिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :

क) नेपाली भाषामा पाइने क्रियाका प्रकारहरू अध्ययन गर्नु ।

ख) लिम्बू भाषामा पाइने क्रियाका प्रकारहरू अध्ययन गर्नु ।

ग) नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका क्रियाहरूमा पाइने समानता र असमानताको अध्ययन गर्नु ।

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

- १) नेपाली भाषा विज्ञान अन्तरगत व्रतराज आचार्य (१९९५) ले मध्ययुगिन नेपाली का रूप वैज्ञानिक अध्ययनमा क्रियाको संज्ञा र क्रिया विशेषणका बारेमा चर्चा गरेका छन् (पृ. ७२-८८) ।
- २) जीवेन्द्रदेव गिरी (२०६५) ले सिमताली भाषा वैज्ञानिक अध्ययन पी. एच. डी. शोध प्रबन्धमा क्रिया पदावलीमा क्रियावर्गको पद नै शीर्ष बनेको हुन्छ । यो पदावली एक वा बढी पदहरू पनि आउन सक्नेछन् यसको विशेषकको रूपमा क्रिया विशेषण रहन्छ । यसमा नाम पदावली, क्रिया विशेषण पदावली र नाम योगी पदावली पुरकका रूपमा आउन सक्नेछन् भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् (पृ. २८५) ।
- ३) लिम्बू-नेपाली-अङ्ग्रेजी शब्दकोश (२०१८, २०५९) मा लिम्बू भाषामा सबै अकर्मक क्रियाहरू आत्मनेपदमा हुन्छन् भने सकर्मक क्रिया चाहिँ उभयपदी देखिन्छन् जसमा आत्मनेपदको प्रत्यय लिने चाहिँ अकर्मक नै हुन्छन् । लिम्बू भाषाको क्रियामा करण र अकरणको फरक-फरक रूपावली पाइन्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ (पृ. २४) ।
- ४) उपेन्द्र सुवेदी (२०६३ : १०३) ले नेपाली प्रेरणार्थक क्रियाहरूको अध्ययनमा भाषिक माध्यमका आधारमा प्राय रूपावली (जसमा 'आ', आल, आउ र आन्तरिक परिवर्तन सूचक पर्दछ) रहन्छ । प्रेरक र प्रेरितको दुरीका आधारमा प्रथम र द्वितीय प्रेरणार्थक पाइन्छ भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- ५) प्रकाश राई (२०६५ : ८५) ले नेपाली र बाहिड भाषाको क्रियापदको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रमा नेपाली भाषालाई माध्यम बनाई नेपाली भाषा र बाहिड भाषाका क्रियापदहरूको बनोट, प्रकार र व्याकरणात्मक कोटीहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव) पक्ष आदर, अकरणमा राखेर क्रियापदको तुलना गरी यी दुई भाषा बीच रहेका समानता र असमानताको अध्ययन र विश्लेषण गरेको छ भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- ६) गोविन्द प्रसाद शर्मा (२०५५ : ६६-६७) ले नेपाली व्याकरणको ऐतिहासिक सर्वेक्षण (सुरुदेखि १९०० ई. सम्म) मा क्रियाका धातु, विध्यर्थक, एकवचन, धातु, प्रेरणार्थक

क्रिया, संयुक्त क्रिया, क्रियाको वर्गीकरण, क्रियाको रूपायन र वाच्यका बारेमा उल्लेख गरेका छन् ।

- ७) गोविन्द बहादुर तुम्बाहाड (२१, २०११ : ३) ले छ थर लिम्बू भूमिमा बोलिने भाषाको बारेमा व्याख्या गर्नु भएको छ ।
- ८) गोविन्द बहादुर तुम्बाहाड (२१, २०११ : १५६) ले असिमित क्रियाले सहायक क्रियाहरू वाक्य सम्योग भित्र क्षमता, आवश्यकता, बाध्यता र निशेध स्पष्ट पारिन्छ, भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् । लुक्नु मुख्य सकर्मक क्रिया हो कि यसको प्रभाव वर्णन क्षमताको अर्थ स्पष्ट पारिएको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- ९) अ ग्रामर अफ लिम्बू पुस्तकमा गोविन्द बहादुर तुम्बाहाड (२०११ : १५४) मा एकाक्षर सकर्मक क्रियाहरूको वाक्य संयोजन र एकाक्षर सकर्मक क्रियाहरूको एउटै मात्र मूल पाठ्यक्रममा सकर्मक क्रियाहरू जम्मा हुन्छन् भन्ने कुराको पुष्टि गरेका छन् ।
- १०) लिम्बू भाषा तथा साहित्यको सर्वेक्षणात्मक अध्ययनको शोध पत्रमा ताराहाड तावा (२०६९) ले लिम्बू जातिको ऐतिहासिक साहित्यको बारेमा चर्चा गरेका छन् ।
- ११) नेपाली र लिम्बू भाषाको व्याकरणात्मक अध्ययन शीर्षकको शोध पत्रमा मेनुका सुब्बा (२०६८ : ५४-६३) ले नेपाली र लिम्बू भाषाका क्रियापद पुरुष, वचन, आदर, लिङ्ग, व्यवस्थाका आधारमा लिम्बू भाषामा पनि नेपाली भाषाको जस्तै सर्वनाम र क्रियापदमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । क्रियामा एक वचन जनाउने सर्ग आउँदैन तर दुई वचन र बहुवचन जनाउने सर्ग आउने कुरा उल्लेख गरेको छ ।
- १२) ताप्लेजुङ् जिलामा बोलिने लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोध पत्रमा उसा बोक्खीम (२०७०) ले लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, करण, अकरण, समानता, असमानताको पक्ष र विपक्षको बारेमा चर्चा गरेको छ ।

१.६ शोधकार्यको औचित्य, महत्व र उपयोगिता

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययन कोहीद्वारा विगतमा भएको थिएन । त्यसैले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययनमा शोधकार्यको अनुसन्धान औचित्यपूर्ण रूपमा गरिएको छ ।

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा पाइने क्रियाका प्रकारहरूको मात्र रूपतत्त्वको आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

१.८ सामाग्री सङ्कलन पद्धति

प्रस्तुत शोधकार्य गर्ने प्राथमिक तथा द्वितीय दुबै कार्य अपनाइएको छ । सामाग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय र क्षेत्रीय दुबै पद्धति अपनाइएको छ । क्षेत्रीय पद्धतिमा विज्ञहरूसँग अन्तरवार्ता लिई कुराकानी र प्रश्नावलीको माध्यम अपनाइएको छ ।

१.९ शोधविधि

प्रस्तुत शोधकार्यमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियाका प्रकार अध्ययन गर्न तुलनात्मक अध्ययन विधि अपनाइएको छ ।

अध्याय : दुई

नेपाली भाषाको परिचय

२.१ नेपाली भाषाको परिचय

नेपालमा बहु जाति, बहु भाषी र बहु सांस्कृतिक सार्वभौमसत्ता सम्पन्न राष्ट्रको रूपमा परिचित सुन्दर देश हो । नेपालको भौगोलिक बनावट सबत्र छरिएर रहेको तराई, पहाड र हिमालले नेपालीहरूको पहिचानलाई चिनाएको देखिन्छ । यसले नेपाल र नेपालीहरूको पहिचानको महत्त्वलाई देखाएको छ । नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरू आ-आफ्नै भाषा, धर्म, रीति, रिवाज, संस्कार र संस्कृतिको पहिचान रहेको छ । त्यसमा भाषाले आफैँमा महत्त्व बोकेको हुन्छ । नेपाल विश्वमा विविध भाषाको धनी र सम्पन्न राष्ट्रको रूपमा परिचित छ । त्यस मध्ये नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषाको रूपमा स्थापित भएको छ । यो भाषा सरकारी काम काजको भाषाको रूपमा मानिन्छ । नेपाली भाषा सञ्चार, सम्पर्क र माध्यम भाषाको रूपमा रहेको पाइन्छ ।

२.२ उद्भव र विकास

“नेपाली भाषाको इतिहास अध्ययन र अनुसन्धानको क्रममा १२ औं शताब्दीमा कर्णाली प्रदेशमा नागराजको पालामा खस अधिराज्यको जग बसाले पछि खस जातिले बोल्ने खस भाषाबाट नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको पाइन्छ । इतिहासमा दामुपालको अभिलेख शाके ९०३ तदनुसार विक्रम सम्वत १०,३८ अर्थात् इस्वी सन् ९८१ को शिला लेखमा नेपाली भाषाको लेख्य रूप प्राप्त छ (याजी पूर्ण प्रकाश नेपाल २०५३ पृ.५८) । नेपाली भाषाको उद्भव भारोपेली खलकको शतम् शाखाको संस्कृतबाट प्राकृत अपभ्रंश हुँदै खस अपभ्रंसबाट विकसित एक आधुनिक आर्य भाषा हो भन्ने निकर्गोल गरिएको हो । नेपाली भाषाको खास जन्म काललाई प्रमाणित गर्ने भाषिक साक्ष फेला नपरे पनि यो अपभ्रंशबाट विकसित एक आधुनिक आर्य भाषा हो भन्ने सिद्धान्ततः ठहर गरी अपभ्रंशबाट आधुनिक आर्य भाषाहरूको जन्म काल १,००० इश्वीलाई नेपाली भाषाको उद्भव काल मानिएको हो” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, २०६४, पृ. २३०) ।

२.३ भारोपेली परिवारका भाषाहरू

“नेपाली भाषा भारोपेली परिवार अन्तर्गत पर्दछ । नेपाली भाषाको विकास भारोपेली खलकको शतम् वर्गमा आर्य यरानेली शाखाको भाषाबाट भएको हो” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४, पृ.२५५) । भारत वर्ष र युरोप क्षेत्रमा बोलिने भाषाहरूको परिवारलाई भारोपेली परिवारका भाषा भनिन्छ । यो परिवारको भाषाबाट नेपाली भाषाको विकास भई राष्ट्र भाषाको रूपमा मानिएको छ । नेपाली, भोजपुरी, मैथिली, थारू, कुमाल, अवधी, बोटे, आदि भाषाहरू यस परिवार अन्तर्गत पर्दछन् ।

२.४ भाषिका

नेपालमा राष्ट्र भाषाको रूपमा देशभरि बोलिने साभा भाषालाई नेपाली भाषा भनिन्छ । पूर्व मेची अञ्चलदेखि पश्चिम महाकाली अञ्चलसम्म भौगोलिक दूरीका कारण विभिन्न ठाउँमा बसोबास गर्ने नेपालीहरूले फरक प्रकारले बोल्ने नेपाली भाषालाई भाषिका भनिन्छ । यी भाषिकाहरू वक्ताद्वारा फरक प्रकारले उच्चारण गरेको पाइन्छ । यस्ता फरकपन हुनु भौगोलिक कारणले हुने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषाका भाषिकाहरू पाँच समूहमा विभाजन गरिएको छ । तीन समूह यस प्रकारका छन् :

२.४.१ (क) सुदूर पश्चिमेसी भाषिका समूह

“यो भाषिका समूह नेपालको महाकाली अञ्चलको मल्लो, सोराङ, बैतडी, दुहुँ, मर्मा, लेकमा चुवाँगढ, पुचौडी, समाली, सल्लेबासा, खटोली, पाटन आदि क्षेत्रमा प्रयुक्त छन्” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४ : पृ.२१) ।

२.४.२ (ख) मध्यमपश्चिमेसी भाषिका समूह

“यो भाषिका समूह डोटी, डडेल्धुरा र तिनका आसपासमा प्रयुक्त छन् । यस उपभाषिका समूहमा डोटेसी डुमाकोटी, डडेल्धुराली, निरोधी आदि भाषिका छन्” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६६:पृ.२४) ।

२.४.३ (ग) पश्चिमेली भाषिका समूह

“यो भाषिका समूह बभाङ, बाजुरा र अछाम क्षेत्रमा प्रयुक्त छन् । यसका उपभाषिका समूहहरू, अछामी, बभाङी र बाजुरेली आदि भाषिका छन्” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४ : पृ.२४) ।

२.४.४ (घ) केन्द्रीय भाषिका समूह

“यो भाषिका समूह मुख्यतः कर्णाली अञ्चलमा प्रयुक्त हुन्छ । यसका उपभाषिका समूह असी दराली, मुगाली, प्रत्याडी, गुम्की, हुम्ली रास्कोटी आदि पर्दछन्” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४ : पृ.२५) ।

२.४.५ (ङ) पूर्वेली भाषिका समूह

“यो भाषिका समूह दैलेख, जाजरकोट, सल्यान, रूकुम, रोल्पा, सुर्खेतदेखि नेपाल बाहिर दार्जिलिङ, आसाम, सिक्किम, भुटान, बर्मा आदिसम्म प्रयुक्त हुन्छ । यसका उपभाषिका समूहहरू खसानी, पर्वती, गोर्खाली आदि भेद छन्” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४ पृ.२६) ।

२.५ विशेषता

नेपाली भाषा देवनागरी लिपिमा लेखिन्छ । देवनागरी लिपिको विकास दक्षिण एसियाको प्राचीनतम लिपि ब्राह्मी लिपिबाट विकसित भएको लिपि हो । ब्राह्मी लिपि दक्षिण एसियाकै सबैभन्दा पुरानो लिपि हो । इ.पू.पाँचौं शताब्दीदेखि सन् ३५० सम्म प्रचलित यो लिपिका दुई शाखा उत्तरी र दक्षिणी शैली मध्ये देवनागरी लिपि उत्तरी शैलीसँग सम्बन्धित छ । यो लिपि अशोकको शिलालेखमा पाइन्छ । “देवनागरी लिपि भारोपेली परिवार अन्तर्गत पर्ने भएकाले आरम्भमा योगात्मक रहे पनि पछि वियोगात्मक हुन पुगेका छन् । यो प्राकृत र प्रत्ययको योग हुने भाषा हो । यसका धातु एकाक्षरी छन् यसमा समासको पनि रचना हुन्छ” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४ : पृ.२५२) । यसले वाक्य गठनमा ध्वनि या वर्णको प्रतिनिधित्व गर्छ । यसको साथसाथै मात्राको पनि मुख्य आवश्यक जनाउँछ । वैज्ञानिक कुराहरू ध्वनिको प्रतिनिधित्व हुनु हो । अवैज्ञानिक कुराहरू इकारलाई प्रयोग गरी

ण=न, क्ष=छय, ख मा परिणत गरेर देवनागरी लिपि देब्रेबाट दाहिनेतर्फ लेखिन्छ । वाक्य निर्माणमा स्वर+व्यञ्जनबाट अक्षण हुन्छ ।

२.६ राष्ट्र भाषाको रूपमा नेपाली भाषा

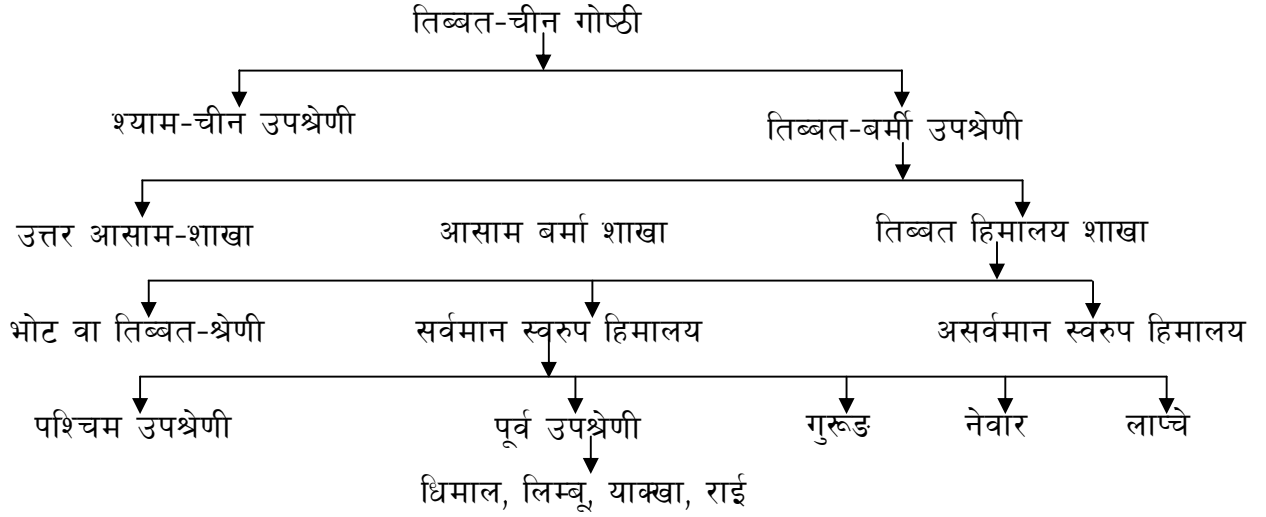
नेपाली भाषाले राष्ट्र भाषाको रूपमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । अहिलेसम्म नेपाली भाषाले नेपालीहरूको साभ्ना सम्पर्क भाषाको रूपमा मान्यता पाएको छ । यो भाषा, रेडियो, पत्रपत्रिका, प्रशासनिक, न्यायिक, सरकारी कामकाजको रूपमा स्थापित भएको छ । यो भाषा सूचना आदान प्रदान गर्न माध्यम भाषाको रूपमा समेत विकसित भएको छ । यो भाषा त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सञ्चालित उच्च शिक्षाका पाठ्यक्रममा समावेश गरी एम.ए., एम.फील र पी.एच.डी.का उपाधी हासिल गर्नका निम्ति विशेष महत्त्वको बनेको छ । त्यसैले नेपाली भाषाले समग्र नेपालीहरूको मनोभावलाई बुझ्न सरलता प्रदान गरेको छ । यसले नेपालीहरू बीचमा भाइचाराको सम्बन्धलाई सुमधुर र नजिक पारी दिएको छ ।

२.७ लिम्बू भाषाको परिचय

लिम्बूहरूको आफ्नै भाषा छ । त्यस भाषालाई लिम्बू भाषामा 'याब्थुङ पान' भन्दछन् । "आदिवासी लिम्बूहरू ऐतिहासिक तथ्यका आधारमा नेपालको पूर्वी भागमा बसोबास गरेको पाइन्छ । लिम्बूहरू आफ्नो भूमिलाई पहिचानको रूपमा लिन्छन् । लिम्बू नेपालको प्रमुख मङ्गोल जाति हो र त्यसै जातिले बोल्ने भाषालाई लिम्बू भाषा भन्दछन् । पूर्वी नेपालको भाषिक सर्वेक्षण अनुसार लिम्बू भाषा पूर्वी किराँती उपवर्गमा पर्दछ । किराँत प्राचीन कालदेखि नै विभिन्न विद्वानहरूले उल्लेख गरेको जाति हो । लिम्बू किराँतीहरूमा स्पष्ट रूपमा आफ्नो छुट्टै पहिचान भएको जाति मानिन्छ । परम्परागत रूपमा सम्पूर्ण किराँत क्षेत्रलाई वल्लो किराँत, माझ किराँत र पल्लो किराँतमा विभाजन गर्ने चलन छ । लिम्बूहरूको मूल थलो चाहिँ पल्लो किराँत हो । पल्लो किराँत भन्नाले नेपालको कोशी र मेची अञ्चलको पहाडी भाग (तेह्रथुम, धनकुटा, सङ्खुवासभा, ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम, सुनसरी र मोरङको उत्तरी भाग) अनि भारतको दार्जिलिङ र सिक्किम पर्दछन् । पश्चिममा अरुण नदी र पूर्वमा टिष्टा नदीको बीचको भाग नै लिम्बूहरूको मूल थलो मानिन्छ" (वैरागी काईला, २०४९ : पृ.९) ।

२.८ उद्भव र विकास

लिम्बू भाषा तिब्बत-बर्मेली भाषा परिवारको एउटा सदस्य हो । यो भाषा परिवारको उद्भव र विकासलाई आरेखको रेखाचित्रद्वारा देखाइएको छ । तिब्बत-बर्मेली भाषा रेखाचित्र

लिम्बू लिपि ब्राह्मी लिपिबाट विकास भएको कुरा विद्वानहरूको मत रहेका छन् । ब्राह्मी लिपि-इ.पू. पाँचौं शताब्दीदेखि इ. पछिको समयलाई मानिन्छ । पल्लो किराँत क्षेत्रमा तेअङ्सी सिरिजङ्घा सिङ्थेबेले लिम्बू लिपि-छैटौं शताब्दी पछि लिम्बू भाषाको उद्भव गरेका हुन् (वैरागी कार्इला २०४९ : पृ.१८) । मकवान स्यान राजापछि पल्लो किराँत देशा श्रीजङ्ग राजा भए र यी राजा लासावंशी मध्ये सिङ् थरका थिए । उनले प्रजाहरूलाई धर्म सिकाउने अभिप्रायले तिब्बत गई वहाँका धर्मगुरुहरूसित बौद्ध धर्म सिके । यस्तो विस्तृत देशमा राजनीतिपट्टि ध्यान नदिई धार्मिक नीतितिर ढल्किने हुँदा राज्यमा आपुङ्गी राजाहरू निकले । तिब्बतका राजा थिसोङ् दिशानले आठौं शताब्दीमा भारतबाट पण्डित पद्म सम्भवशान्त रक्षित, महापण्डित विमल मित्र आदि सन्त महन्तहरूलाई तिब्बतमा भिकाएका थिए । साम्येमठ पनि बनिसकेको थियो । यी महान पण्डितहरूका ज्ञानका प्रभावले तिब्बतमा एक से एक ती सन्तहरू निस्किसकेका थिए । यिनै सन्तहरूसँग तीन महिना बसी श्रीजङ्गले पूरा धर्माभ्यास गरी किराँत वंशलाई बौद्ध धर्म सिकाए । किराँतहरूका पुराना-पुराना हस्त लिखित पुस्तकहरूमा बौद्ध धर्मका मन्त्रका साथै हिन्दू धर्मको मन्त्र पनि पाइएको हुनाले त्यस बखत यस देशमा हिन्दू र बौद्ध धर्म दुवैको जोडतोडले प्रचार गरेको बुझिन्छ । श्रीजङ्ग राजा तिब्बत गई सतसङ्गत गरी सन्तहरूबाट विद्याप्राप्त गरी त्यस बेलाका किराँती विद्वानहरूले

‘श्रीजङ्गा मुन्धुम साप्ला’ नामक पुस्तक तयार गरेका छन् । त्यस पुस्तकमा श्रीजङ्गा राजाको ईश्वरोपासना सरस्वती देवीको दर्शन हिमालय पहाडभित्र भएको संसारभरका जातिको साहित्य, शिलालेख सात विभिन्न कोठाहरूमा सजाएको देखाइ सरस्वती देवीले श्रीजङ्गालाई एउटा शिलालेखको लिपि पढाएका र तीन महिना पछि उनी फर्केका इत्यादि कुरा लेखिएका छन् । श्रीजङ्गा राजाका यस्ता धार्मिक व्यवहारदेखि किराँत वंशले तिनलाई एक सुप्रसिद्ध सन्त मानेका छन् । उनले आफ्ना सारा राज्यमा पाठशाला खोली लिम्बू भाषाको विद्या प्रचार गरे (इमानसिङ्ग चेम्जोङ्ग १९४८, पृ. २५-२६) । श्रीजङ्गा सिद्धेबेको लिपिलाई अनुसरण गरी अहिले लिम्बू भाषाको विकास भइरहेको छ । लिम्बू भाषा विद्यालय स्तरमा ऐच्छिक विषयको रूपमा पठनपाठन कार्य सञ्चालन भइरहेको छ ।

२.९ चिनियाँ तिब्बत भोट-बर्मेली परिवारका भाषाहरू

यो भाषा चीन, दक्षिण एसियामा र दक्षिण पूर्वी एसिया महादेशमा बोलिने हुनाले चिनियाँ तिब्बती भोट-बर्मेली भाषाहरूको परिवार भनिन्छ । “यस भाषा परिवारका भाषाहरूको चीन र तिब्बतमा प्रधानता भएको हुनाले यो नामकरण गरिएको छ । त्यसलाई एकाक्षरी भाषा पनि भनिन्छ । भारोपेली पछि दोस्रो अत्यधिक वक्ता र भौगोलिक क्षेत्रमा फिँजिएको यस परिवारका थुप्रै भाषाहरू नेपालमा पनि बोलिन्छन् । यो भाषा थाई-चिनियाँ र भोट-बर्मेली गरी दुई शाखामा विभाजित छन् । चिनियाँमा ईश्वी २०० तिर यसको उद्भव भएको मानिन्छ । यस परिवारका भाषाहरू नेपालमा बोलिने आठपहरिया, कैके, कुलुङ्ग, खाम, खालिङ्ग, गुरूङ्ग, चेपाङ्ग, चाम्लिङ्ग, लिम्बू, तामाङ्ग, (मुर्मी), थुलुङ्ग, थामी, धिमाल, नेवार, बान्तवा, मगर, राउटे, लेप्चा, सुनुवार, हायु (वायु) आदि पर्दछन्” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४: पृ. २५२) ।

२.१० भाषिका

लिम्बू भाषा नेपालको पल्लो किराँत क्षेत्रमा बसोबास गर्ने आदिवासीहरूले मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गर्दछन् । भौगोलिक दूरीका कारण एउटै लिम्बू भाषा पनि वक्ताको बसोबास र स्थान टाढा भएकाले फरकपन भएको पाइन्छ । नेपाली भाषा जस्तै लिम्बू भाषाको पनि उपभाषिका वा भेदहरू छन् । “ती उपभाषिका वा भेदहरू छथरे, फेदापे,

पाँचथरे, मेवाखोले, कोयाखोले आदि छन् । यो भाषा केही मात्रामा श्रीजङ्घा लिपिमा लेखिएको देखिन्छ” (मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, २०६४ : पृ.३११) ।

२.११ विशेषता

लिम्बू भाषा किराँत लिपिमा लेखिन्छ । यो लिपिको आविष्कार तेअङ्सी सिरिजङ्घ लिपि पनि भनिन्छ । “उनीभन्दा पहिला माराङ राजाको मृत्युपछि मकवानस्यान राजाको पालामा सबै किराँतीहरूलाई एकतृत गर्नका निम्ति विद्याको प्रचार गरे । त्यसवेला मिथिला प्रदेश विद्याको केन्द्र थियो । त्यसकारण यी राजाले आफ्ना किराँतीहरूमा विद्या प्रचार गर्नका लागि मिथिलाबाट ज्ञानी-ज्ञानी पण्डितहरू भिकाए । यिनै पण्डितहरूले देशमा विद्या प्रचार गरे । पढ्नु या लेख्नु अघि ‘ओम नाम सिद्धम’ भनेर मात्र लेख्ने या पढ्ने चलन मिथिलामा थियो । त्यही चालाले यस मुलुकमा सिकाईदा वर्तमान कालका किराँती वंशले आफ्नो शास्त्र पढ्दा त्यही वाक्य उच्चारण गर्छन् । किराँती अक्षर पढ्नु पर्दा पनि ‘ओम नाम सिद्धम-का, पा, आ, मा, ता, या, था, ना, इत्यादि भन्दै पढ्छन्” (इमान सिङ्ग चेम्जोङ, १९४८: पृ.२३, २४, २५) । लिम्बू भाषा उच्चारण गर्न मुक्फ्रेड (**L**) -छोटो उच्चारणको चिन्ह -क ? -यो, खे ?-यो, क ? त्-ना, हे ? त्-ना । केम्फ्रेड (:) -लामो उच्चारणको चिन्ह-माङ-टाङो । ताक्तु-जम्पो, साक्ते ? केला, साङमा-खरिनु । ना : पर, लाक्तु उम्लियो । सई (-) -पूरा उच्चारणको चिन्ह- चो:क्लावा-गर्छन् होला । वायाङ सगनु-थिएँ नि; केवासगनु-थियौनि । नुसगनु-राम्रो छ नि । तक (II) वाक्य थामिने चिन्ह (इमानसिङ्ग चेम्जोङ, १९७०:८) “यो लिपिको ‘कुबुङ-शक’ स्वर वर्ण अन्तर्गत अ = c, आ =cf, इ = c{, उ = **C**”, ए = c], ऐ = c]], ओ = cf], औ = cf]], ए : c[पर्दछन् भने ‘कुधक-शक’ व्यञ्जन वर्ण अन्तर्गत क=s, ख =v, ग =u, ड =i, च =r, छ=p, ज=h, न=g, त=t, थ=y, द=b, ध=w, प=k, फ =m, ब =a, द, भ =e, म =d, य=o, र =**f**, ल =n, व =j, श =z, स=;, ह =x, घ=P गरी पच्चीसवटा वर्णहरू पाइन्छ । यसमा ‘शक्नाम’ मात्राको प्रयोग ‘चुक-शक’ संयुक्ताक्षर, ‘कुसेक-शक’ ध्वनि चिन्ह, ‘तक्पे’ विराम चिन्हहरू आदिको प्रयोग भएको पाइन्छ (नामेन्द्र सिं लिम्बू आडबुङहाङ, २०६७ : पृ. १-३०) । यसलाई लिम्बू भाषाको विशेषताको रूपमा लिन सकिन्छ । लिम्बू भाषाको लिपि पनि देवनागरी लिपि जस्तै देब्रैवाट दाहिने तर्फ

लेखिन्छ । यस अध्ययनले चिनियाँ-तिब्बती भाषा परिवारको भोट-बर्मेली शाखाका भाषा अन्तर्गत लिम्बू भाषा नेपालमा बोलिन्छ ।

२.१२ लिम्बू भाषाको सामाजिक भूमिका

लिम्बू समुदायमा आफ्नो छुट्टै अस्तित्व बोकेको मातृभाषाका रूपमा लिम्बू भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । लिम्बू समुदायमा २१ औं शताब्दीको समय अनुसार चेतनाको विकासको लहरले आफ्नो मातृभाषा लिम्बू भाषामा विभिन्न लेख, रचना र पत्रपत्रिकाहरू सिर्जना गर्न थालेका छन् । यो भाषा सरकारी कामकाजको भाषा नभए तापनि समाजमा दैनिक व्यवहार सञ्चालन गर्न प्रयोग गरेको पाइन्छ । प्रत्येक भाषाको आ-आफ्नै महत्त्व र विशेषता हुन्छ । त्यसमा लिम्बू भाषा बोल्ने क्षेत्रको पनि भूमिका विशेष महत्त्वको मानिन्छ । त्यसैले क्षेत्रको आधारमा भाषाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने भएकाले लिम्बू भाषाले समाजमा खेलेको भूमिकालाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२.१२.१ राष्ट्रिय भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा

नेपाल विभिन्न जातजाति बसोबास गरेको राष्ट्र हुनाले सबै भाषा र संस्कृतिलाई अन्तरिम संविधान (२०६३) ले समान रूपमा महत्त्व र मान्यता दिएको छ । यसले नेपालमा विभिन्न जातजातिद्वारा बोलिने सबै भाषा नेपालका राष्ट्रिय भाषा हुन् भन्ने कुरा संविधानमा नै उल्लेख गरिएको छ । त्यसमा सबै जातजातिको अस्तित्व र पहिचान बाँचेको छ । त्यसभित्र लिम्बू भाषा पनि पर्दछ । यो भाषाको लिपि छ । यही लिम्बू लिपिद्वारा लेखकहरूले लेख, रचनाहरू सिर्जना गरी प्रकाशन गर्न थालेका छन् ।

२.१२.२ माध्यम भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा

लिम्बू भाषा अहिले शिक्षा र सञ्चार आदि क्षेत्रमा प्रयोग हुन थाले पछि माध्यम भाषाको स्थान पाएको छ । आज आएर रेडियो नेपालबाट लिम्बू भाषामा समाचार र विभिन्न प्रकारका सूचनाहरू प्रसारण गर्न पाउने व्यवस्था मिलेको छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयले लिम्बू भाषाको अध्ययन गरी समस्यालाई समाधान गर्नका निम्ति शोध पक्षको व्यवस्था मिलाएको छ । स्थानीय निकायको विद्यालय स्तरमा इच्छाधिन ऐच्छिक विषयको रूपमा अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था भएको छ ।

२.१२.३ सम्पर्क भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा

लिम्बू भाषा लिम्बू समुदायमा मात्र प्रयोग भएको पाइन्छ । अन्य भाषाका वक्ताहरूले लिम्बू समुदायसँग सम्पर्क गर्न जाँदा यो भाषाको प्रयोग गर्दछन् । लिम्बूहरू पनि अन्य ठाउँमा जाँदा नेपाली भाषा नै बोल्ने गर्दछन् । यसरी यो अध्ययनले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा एक अर्काका परिपूरकका रूपमा देखिएको छ ।

२.१२.४ नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको आपसी अन्तर्सम्बन्ध

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो । नेपाल स्वतन्त्र बहुभाषा भएको राष्ट्र हुनाले विभिन्न भाषा समुदायलाई सम्पर्क भाषाको रूपमा लिने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रयोग भएका कुराहरू लिम्बू भाषामा पनि पाइन्छ । भाषा ज्ञानको क्षेत्र भएकोले विविध कुराहरूको अर्थ पत्ता लगाउन नेपाली भाषाका वक्ता र लिम्बू समुदायको वक्ता एक आपसमा अन्तर्सम्बन्धका रूपमा सम्पर्कमा आउने गरेको पाइन्छ ।

अध्याय : तीन

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको काल व्यवस्थाको अध्ययन

३.१ कालको परिचय

वाक्य निर्माण कार्यको अवस्था बुझाउने पदवर्गलाई क्रियापद भनिन्छ । क्रियापदले कालको विभिन्न अवस्थालाई वाक्यमा रूपान्तरित गर्दछ । त्यसरी रूपान्तरिक हुँदै वाक्य निर्माण हुने अवस्थालाई क्रियापदको काल भनिन्छ । समयको अवस्था बुझाउने क्रियापदलाई काल भनिन्छ । भूत र अभूत गरी काललाई दुई प्रकारले विभाजन गरिएको छ । क्रियापदको प्रयोग काल भाव, पक्ष वाच्य र ध्रुवीयताका आधारमा विभिन्न रूपमा रूपान्तरित हुने गर्दछ । ती मध्ये पहिले कालको बारेमा चर्चा गरिएको छ । क्रियाले कार्य पूरा गरेको समयको अवस्था बुझाउने व्याकरणलाई काल भनिन्छ । कालले समयको बोध गर्दछ । कालका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्नै धारणा प्रस्तुत गरेका छन् । ती धारणा यस प्रकार रहेका छन् :

“काल भनेको समय हो । भाषाका व्याकरणमा काल भन्नाले क्रियापदले वर्णन गरेको कार्य व्यापार भइसकेको वा हुन बाँकी रहेको अवस्थाको समयलाई नै क्रियाको काल भनिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.१००) ।

“काल समयसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटी हो” (चुडामणि बन्धु, २०५३ : पृ.८६ लाई पासाड सेर्पाद्वारा उद्धृत) ।

“काल भनेको समय हो । प्राकृतिक रूपमा कालको कुनै खण्ड वा सीमा हुँदैन; परन्तु प्रत्येक भाषामा क्रियापदका अलग-अलग रूपले काललाई विभिन्न खण्डमा विभाजित गर्दछन् । सहायक क्रियामा ‘थियो’ र ‘छ’ ले कालका भूत र अभूतको भेदलाई जनाउँछन्” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९६) ।

“समयलाई सामान्यतः अहिले (वर्तमान), अहिलेभन्दा अघि (भूत) र अहिले भन्दा पछि भविष्यत् भनेर विभाजन गरिने काल भाषिक समय हो” योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८: पृ.२०६) ।

“भूत र अभूत गरी काल दुई प्रकारको हुन्छ । भूत काल अ, ए, प्रत्ययद्वारा लक्षित हुन्छ र अभूतकाल अलक्षित हुन्छ” (गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, अगस्त ११, २०११ : पृ.१९२) ।

“काल भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन खण्डमा विभाजित छन् । काल भाषामा पाइने व्याकरणात्मक कोटी हो । क्रियाको रूप र त्यस रूपमा वर्णित व्याकरण वा अवस्थाको समय माझ हुने सम्बन्धलाई काल भनिन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२३४) ।

“समयको सङ्केत गर्ने व्याकरणात्मक कोटीलाई काल भनिन्छ” (वैरागी काईला, डा. गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्बाहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ.१९०) ।

यी विद्वानहरूको मतलाई अध्ययन गर्दा कालले समयको अवस्थालाई बोध गराउँछ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा भूतकाल र अभूत काल गरी जम्मा दुई प्रकारको कालको व्यवस्था रहेको छ । भूतकाल बितिसकेको काललाई भन्दछन् र अभूतकाल वर्तमान काल र भविष्यत् काललाई भन्दछन् ।

३.२ भूत काल

क्रियापदले विगतमा कार्यव्यापार सम्पन्न गरी सकेको समयको अवस्था बुझाउने काल भूतकाल हो । बितिसकेको समयलाई भूत काल भनिन्छ । नेपाली भाषाको भूतकाल जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा यो, इ, एँ, ए, यौ, यौँ, इस, इन प्रत्यय लाग्दछ भने लिम्बू भाषाको भूतकाल जनाउन क्रियापदको व्यञ्जन वर्णको अन्त्यमा स्वर वर्ण उच्चारण भइ अ, आ, इ, ऊ एड आदि रूपको प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण हुन्छ । भूत कालका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना धारणा प्रस्तुत गरेका छन् । ती धारणाहरू यस प्रकारका छन् :

“भैसकेको काम बुझाउने क्रियालाई उन्छोन येम (पेयेम्) अर्थात् भूतकाल भन्दछन्” (इमानसिङ चेम्जोङ, १९७० : पृ.२५) ।

“भूतकाल भनेको भइसकेको वा बितिसकेको वा पहिलेको समय हो । कुनै क्रियापदले वर्णन गरेको कार्यव्यापार वा अवस्था बितिसकेको समयमा सम्पन्न वा घटित

भइसकेको भन्ने अर्थ बुझाएमा त्यस्तो क्रियापदको काललाई भूतकाल भन्दछन्” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा २०५३ : पृ.१०१)

“भूतकाल भनेको वित्तिको समय हो । यसलाई जनाउन धातुमा यो/इ आदि विभक्ति जोडी क्रियापदको रचना गरिन्छ । यस्ता क्रियापदमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका विभक्ति संश्लिष्ट रूपमा रहेका हुन्छन्” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९७) ।

“नेपाली-य, इ र ए समेत परसर्ग लिने क्रिया भूतकालिक क्रिया हुन्” (योगेन्द्रप्रसाद यादव र भीमनारायण रेग्मी २०५८ : पृ.२०६) ।

“पूर्ण भूतकाले कुनै पनि काम भूतकालमा टुडिगएको र भूतकालको कुनै विन्दुमा केही वा निकै समयावधि पार गरिसकेको भन्ने बुझाउँछ । यो पूर्ण भूतकालमा दोस्रो वा सहायक क्रियालाई पनि भूतकालकै रूपमा राखिन्छ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती २०७०: पृ.१९०) । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भूतकालका बारेमा चर्चा गर्ने विद्वानहरूको धारणालाई आधार मानेर भूतकालको विश्लेषण गरिएको छ । भूत कालका सम्बन्धमा तालिका बनाइ सकर्मक र अकर्मक क्रियापदलाई सामान्य वाक्य गठन गर्न निम्न रूपहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	आदर	एकवचन		बहुवचन	
		नेपाली	लिम्बू	नेपाली	लिम्बू
प्रथम पुरुष		गरें/गएँ	चोगुड/पेगाड	गयौं/गयौं	चोगिगे/पेगिगे
द्वितीय पुरुष	रहित	गरिस्/गइस्	केचोगु/केपे	गयौ/गयौ	केचोगुसी/केपेगेछि
	सामान्य	गयौ/गयौ	केचोगु/केपे	गयौ/गयौ	केचोगुसी/केपेगेछि
	उच्च	गर्नुभयो /जानुभयो	केचोगु/केपे	गर्नुभयो /जानुभयो	केचोगुसी/केपेगेछि
तृतीय पुरुष	रहित	गयो/गयो	चोगु/पे	गरे/गए	चोगुसी/पेसी
	सामान्य	गरे/गए	चोगु/पे	गरे/गए	मेचोगुसी/पेसी
	उच्च	गर्नुभयो /जानुभयो	चोगु/पे	गर्नुभयो /जानुभयो	मेचोगुसी/पेसी

यी माथिका तालिकाका आधारमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका सकर्मक र अकर्मक क्रियापदका निम्न अनुसार वाक्यहरू निर्माण हुन्छन् ।

३.२.१ सकर्मक क्रियाबाट नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको सामान्य भूतकाल

पुरुष	नेपाली भाषाको सामान्य भूतकाल	लिम्बू भाषाको सामान्य भूतकाल
प्रथम पुरुष	(क) मैले काम गरे ।	(क) इङ्गाल्ले/आङ्गाल्ले चाँवक चोगाड । (प्र.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(ख) हामीले काम गर्‍यो ।	(ख) आनील्ले याँवक चोगिगे । (प्र.पु.ए.व.व.स.क्रि.)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँले काम गरिस् ।	(ग) खेनेल्ले याँवक केचोगु । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(घ) तिमीले काम गर्‍यो ।	(घ) खेनेल्ले याँवक केचोगु । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(ङ) तिमीहरूले काम गर्‍यो ।	(ङ) खेनिहाल्ले याँवक केचोगुसी । (द्वि.पु.ए.व.व.स.क्रि.)
	(च) तपाईंले काम गर्नुभयो ।	(च) खेनेल्ले याँवक केचोगु । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(छ) तपाईंहरूले काम गर्नुभयो ।	(छ) खेनिहाल्ले याँवक केचोगुसी । (द्वि.पु.ए.व.व.स.क्रि.)
तृतीय पुरुष	(ज) उसले काम गर्‍यो ।	(ज) खुनेल्ले याँवक चोगु । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(झ) उनीहरूले काम गरे ।	(झ) खुनिहाल्ले याँवक मेचोगुसी । (तृ.पु.ए.व.व.स.क्रि.)
	(ञ) उनले काम गरे/गरिन्	(ञ) खुनेल्ले याँवक चोगु । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(ट) त्यसले काम गर्‍यो ।	(ट) खेल्ले याँवक चोगु । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(ठ) यसले काम गर्‍यो ।	(ठ) कनल्ले याँवक चोगु । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(ड) उहाँले काम गर्नुभयो ।	(ड) खुनेल्ले याँवक चोगु । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि.)
	(ढ) उहाँहरूले काम गर्नु भयो ।	(ढ) युनिहाल्ले याँवक मेचोगुसी । (तृ.पु.ए.व.व.स.क्रि.)

३.२.२ अकर्मक क्रियाबाट नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको सामान्य भूतकाल

पुरुष	नेपाली भाषाको सामान्य भूतकाल	लिम्बू भाषाको सामान्य भूतकाल
प्रथम पुरुष	(क) म घर गएँ ।	(क) इङ्गाल्ले/आङ्गाल्ले चाँवक चोगाड । (प्र.पु.ए.व.अ.क्रि.)
	(ख) हामी घर गयौं ।	(ख) आनी ? हिम्मु पेगिगे । (प्र.पु.ए.व.व.अ.क्रि.)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ घर गइस ।	(ग) खेने ? हिम्मु केपे (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि.)
	(घ) तिमी घर गयौ ।	(घ) खेने ? हिम्मु केपे । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि.)
	(ङ) तिमीहरू घर गयौ ।	(ङ) खेनिहा ? हिम्मु केपेगेछि । (द्वि.पु.ए.व.व.अ.क्रि.)
	(च) तपाईं घर जानुभयो ।	(च) खेने ? हिम्मु केपे । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि.)
	(छ) तपाईंहरू घर जानु भयो ।	(छ) खेनिहा ? हिम्मु केपेगेछि । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि.)
तृतीय पुरुष	(ज) तपाईंहरू घर जानु भयो ।	(ज) खुने ? हिम्मु पे । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि.)
	(झ) उनी घर गइन् ।	(झ) खुने ? हिम्मु पे । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि.)
	(ञ) उनीहरू घर गए ।	(ञ) खुनिहा ? हिम्मु मेपेसी । (द्वि.पु.ए.व.व.अ.क्रि.)
	(ट) तिनी घर गए ।	(ट) खुने ? हिम्मु पे । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि.)

(ठ) तिनीहरू घर गए ।	(ठ) खुनिहा हिम्मु मेपेसी । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि.)
(ड) उहाँले काम गर्नुभयो ।	(ड) खुने ? हिम्मु पे । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि.)
(ढ) उहाँहरूले काम गर्नु भयो ।	(ढ) खुनिहा ? हिम्मुमेपेसी । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि.)
(ण) त्यो घर गयो ।	(ण) खेन ? हिम्मु पे । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि.)
(त) यो घर गयो ।	(त) कन ? हिम्मु पे । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि.)

यी माथि उल्लेख गरिएका वाक्यहरू नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भूतकालका सामान्य सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको रूपहरू हुन् । यी भूतकालका वाक्य निर्माणमा वचन, पुरुष र आदरका आधारमा क्रियापदको रूप चलाइएको छ । नेपाली भाषाको वचनमा 'हरू' प्रत्यय लागि बहुवचन भएको छ भने लिम्बू भाषाको वचनमा 'हा' प्रत्यय लागि बहुवचन भएको छ । नेपाली भाषाको क्रियापदको मुख्य क्रियामा यो, ए, इन्, इस, यौ, यौं, नुभो प्रत्यय लागि भूतकाल जनाउने वाक्य निर्माण भएको छ भने लिम्बू भाषाको क्रियापदको मुख्य क्रियामा 'के, मे' उपसर्ग र 'छि, सी, ड, इ, ए' प्रत्यय लागेर वाक्य निर्माण भएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भूतकालको वाक्य निर्माणमा एकवचन र बहुवचन दुवै रूप देखाइएको छ ।

यी माथि प्रस्तुत गरिएका वाक्यहरू नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भूतकाल जनाउने सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको रूपहरूलाई अकरण रूपमा बदलेर देखाइएको छ । ती रूपहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.३ सकर्मक क्रियापदको अकरण

पुरुष	नेपाली भाषाको सकर्मक क्रियापदको अकरण	लिम्बू भाषाको सकर्मक क्रियापदको अकरण
प्रथम पुरुष	(क) मैले काम गरिन ।	(क) इङ्गाल्ले/आङ्गाल्ले याँवक मेन्चोगुड ।
	(ख) हामीले काम गरेनौं ।	(ख) आनील्ले याँवक मेन्चोगिन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
द्वितीय पुरुष	(ग) तौंले काम गरिनस् ।	(ग) खेनेल्ले याँवक केन्चोगुन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(घ) तिमीले काम गरेनौं ।	(घ) खेनेल्ले याँवक केन्चोगुन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ङ) तिमीहरूले काम गरेनौं ।	(ङ) खेनेल्ले याँवक केन्चोगुसीन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(च) तपाईंले काम गर्नु भएन ।	(च) खेनेल्ले याँवक केन्चागुन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(छ) तपाईंहरूले काम गर्नु भएन ।	(छ) खेनिहाल्ले याँवक केन्चोगुसीन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)

तृतीय पुरुष	(ज) उसले काम गरेन ।	(ज) खुनेल्ले याँवक मेन्चोगुन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(झ) उनले काम गरेन/गरिनन् ।	(झ) खुनेल्ले याँवक मेन्चोगुन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ञ) उनीहरूले काम गरेनन् ।	(ञ) खुनिहाल्ले याँवक मेन्चोगुसीन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ट) त्यसले काम गरेन ।	(ट) खेल्ले याँवक मेन्चोगुन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ठ) यसले काम गरेन ।	(ठ) खुनेल्ले याँवक मेन्चोगुन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ड) उहाँले काम गर्नु भएन ।	(ड) खुनेल्ले याँवक मेन्चोगुन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ढ) उहाँहरूले काम गर्नु भएन ।	(ढ) खुनिहाल्ले याँवक मेन्चोगुसीन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)

३.२.४ अकर्मक क्रियापदको अकरण

पुरुष	नेपाली भाषाको अकर्मक क्रियापदको अकरण	लिम्बू भाषाको अकर्मक क्रियापदको अकरण
प्रथम पुरुष	(क) म घर गइन ।	(क) इङ्गा/आङ्गा ? हिम्मु मेन्पेक्पेन् । (प्र.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ख) हामी घर गएनौं ।	(ख) आनी ? हिम्मु मेन्पेक्गिन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ घर गइनस् ।	(ग) खेने ? हिम्मु केन्पेक्कोन् । (द्वि.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(घ) तिमी घर गएनौं ।	(घ) खने ? हिम्मु केन्पेक्काने । (द्वि.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ङ) तिमीहरू घर गएनौं ।	(ङ) खेनिहा ? हिम्मु केन्पेक्कोछिन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(च) तपाईं घर जानु भएन ।	(च) खेने ? हिम्मु केन्पेक्कोन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(छ) तपाईंहरू घर जानु भएन ।	(छ) खेनिहा ? हिम्मु केन्पेक्कोछिन् । (द्वि.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ घर गएन ।	(ज) खुने ? हिम्मु मेन्पेक्कोन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(झ) उनी घर गएनन्/गइनन् ।	(झ) खुने ? हिम्मु मेन्पेक्कोन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ञ) उनीहरू घर गएनन् ।	(ञ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेक्कोसीन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ट) तिनी घर गएन ।	(ट) खेन् हिम्मु मेन्पेक्कोन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ठ) तिनीहरू घर गएनन् ।	(ठ) खेन्हा ? हिम्मु मेन्पेक्कोसीन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)
	(ड) यो घर गएन ।	(ड) कन ? हिम्मु मेन्पेक्कोन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ण) उहाँ घर जानु भएन ।	(ण) खुने ? हिम्मु मेन्पेक्कोन् । (तृ.पु.व.अ.क्रि.अ.)
	(ढ) उहाँहरू घर जानु भएन ।	(ढ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेक्कोसीन् । (तृ.पु.ब.व.अ.क्रि.अ.)

यी उदाहरणको अध्ययनले अन्त्यमा न, नन्, एन्, इन, इनस्, एनौ, एनौं आदि रूपको प्रत्यय लागेर अकरण बनेको छ भने लिम्बू भाषाको भूतकालका सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको वाक्यको अन्त्यमा मुख्य क्रियाको अगाडि 'केन्, मेन्' उपसर्ग र पछाडि 'न्' प्रत्यय रूप लागेर अकरण बनेको हुन्छ । वाक्य निर्माणमा नेपाली भाषाको द्वितीय पुरुषको

आदररहित र तृतीय पुरुषको आदररहित साथै उच्च आदरमा वचन भेदको रूप पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा त्यसरी वचन भेदको रूप पाइदैन ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा सकर्मक, अकर्मक, द्विकर्मक र पूरकापेक्षी क्रियापदहरू पाइन्छ । सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदलाई कालमा प्रयोग गरिन्छ । पूरकापेक्षी क्रियापदलाई वाच्यमा प्रयोग गरिने छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भूतकालको क्रियापदमा सकर्मक र अकर्मकको अकरण रूपलाई देखाइयो । त्यसपछि यी दुवै भाषामा द्विकर्मक क्रियापदको वाक्य निर्माण गरिएको छ । त्यसलाई निम्नानुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.५ द्विकर्मक क्रियापदको रूप

एउटा काम भइरहेको समयमा अर्को थप काम पनि हुने प्रक्रियालाई द्विकर्मक क्रियापद भनिन्छ । यो क्रियापदले दुईवटा कार्य गर्दछ । यसलाई निम्नानुसार वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको भूतकालमा द्विकर्मक क्रियापदको रूप	लिम्बू भाषाको भूतकालमा द्विकर्मक क्रियापदको रूप
प्रथम पुरुष	(क) मैले रेडियो सुन्दै काम गरें ।	(क) इङ्गालले/आङ्गाल्ले रेडियो खेप्सुङ्ग याँवक चेगाङ्ग ।
	(ख) हामीले रेडियो सुन्दै काम गर्‍यौ ।	(ख) आनील्ले रेडियो आखेम्सुम्र याँवक चोगिगे ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तैले रेडियो सुन्दै काम गरिस् ।	(ग) खेनेल्ले रेडियो केखेम्सुर याँवक केचोगु ।
	(घ) तिमीले रेडियो सुन्दै काम गर्‍यौ ।	(घ) खेनेल्ले रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोगु ।
	(ङ) तिमीहरूले रेडियो सुन्दै काम गर्‍यौ ।	(ङ) खेनिहाल्ले रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोगुसी ।
	(च) तपाईंले रेडियो सुन्दै काम गर्नुभयो ।	(च) खेनेल्ले रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोगु ।
	(छ) तपाईंहरूले रेडियो सुन्दै काम गर्नुभयो ।	(छ) खेनिहाल्ले रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोगुसी ।
तृतीय पुरुष	(ज) उसले रेडियो सुन्दै काम गर्‍यो ।	(ज) खुनेल्ले रेडियो खेप्सुर चाँवक चोगु ।
	(झ) उनले रेडियो सुन्दै काम गरे/गरिन् ।	(झ) खुनिहाल्ले रेडियो मेखेप्सुसीर याँवक मेचोगुसी ।
	(ञ) उनीहरूले रेडियो सुन्दै काम गरे ।	(ञ) खुनिहाल्ले रेडियो मेखेप्सुसीर याँवक मेचोगुसी ।
	(ट) तिनीहरूले रेडियो सुन्दै काम गरे ।	(ट) खुनिहाल्ले रेडियो खेप्सुर याँवक चोगु ।
	(ड) उहाँहरूले रेडियो सुन्दै काम गर्नु भयो ।	(ड) खुनिहाल्ले रेडियो मेखेप्सुसीर याँवक मेचोगुसी ।
	(ढ) त्यसले रेडियो सुन्दै काम गर्‍यो ।	(ढ) खेल्ले रेडियो खेप्सुर याँवक चोगु ।
	(ण) यसले रेडियो सुन्दै काम गर्‍यो ।	(ण) कल्ले रेडियो खेप्सुर याँवक चोगु ।

प्रथम पुरुष	(क) म रेडियो सुन्दै घर गएँ ।	(क) इङ्गा/आङ्गा रेडियो खेप्सुडर हिम्मु पेगाड ।
	(ख) हामी रेडियो सुन्दै घर गयौँ ।	(ख) आनी ?रेडियो आखेप्सुमर् हिम्मु पेगिगे ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ रेडियो सुन्दै घर गइस् ।	(ग) खेने ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपे ।
	(घ) तिमी रेडियो सुन्दै घर गयौ ।	(घ) खेने ? रेडियो केघेप्सुर हिम्मु केपे ।
	(ङ) तिमीहरू रेडियो सुन्दै घर गयौ ।	(ङ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपेसी ।
	(च) तपाईं रेडियो सुन्दै घर जानुभयो ।	(च) खेने ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपे ।
	(छ) तपाईंहरू रेडियो सुन्दै घर जानुभयो ।	(छ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुसीर हिम्मु केपेसी ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ रेडियो सुन्दै घर गयो ।	(ज) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पे ।
	(झ) उनी रेडियो सुन्दै घर गए/गइन् ।	(झ) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पे ।
	(ञ) उनीहरू रेडियो सुन्दै घर गए ।	(ञ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुसीर हिम्मु पेसी ।
	(ट) उहाँ रेडियो सुन्दै घर जानुभयो ।	(ट) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पे ।
	(ठ) उहाँहरू रेडियो सुन्दै घर जानु भयो ।	(ठ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुसीर हिम्मु मेपेसी ।
	(ड) त्यो रेडियो सुन्दै घर गयो ।	(ड) खेने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पे ।
	(ढ) यो रेडियो सुन्दै घर गयो ।	(ढ) कन ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पे ।

यी माथि उल्लिखित वाक्यहरूमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भूतकालका द्विकर्मक क्रियापदको वर्णन गरिएको छ । नेपाली भाषामा भूतकालमा एउटा काम गर्दै गर्दा अर्को काम पनि हुन (द्वै) रूपले द्विकर्मक देखाएको छ, भने लिम्बू भाषामा एउटा काम गर्दै गर्दा अर्को काम पनि हुन 'र' प्रत्यय रूपले द्विकर्मक देखाएको छ ।

३.३ अभूतकाल

नेपाली भाषामा अभूतकाल अन्तर्गत वर्तमानकाल र कविष्यत्काल पर्दछन् । ती दुई काललाई क्रमैसँग तल विश्लेषण गरिएको छ :

३.३.१ वर्तमान काल

क्रियापदले कार्यव्यापार सञ्चालन गरिरहेको समयको अवस्था बुझाउने काल वर्तमान काल हो । वर्तमान कालमा कुनै पनि काम तत्काल भइरहेको देखिन्छ । नेपाली भाषाको वर्तमान काल जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा छ, छु, छन्, छस्, छेस्, छौं, छौं, छिन्

आदि रूपहरूको प्रयोगले वाक्य निर्माण भएको हुन्छ भने लिम्बू भाषाको वर्तमान काल जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा अ, आ, इ, ऊ ए, ओ स्वर वर्ण लिई वाक्य निर्माण गर्न क, प, म्, न्, इ, खो, त्, म्, ते, पि, लो, थे, से, सा, इ, मा, नी, ने, वा, ह, था, दे, पे, फा, फि, फु, फे आदि व्यञ्जन वर्णहरूको रूप प्रयोग भएको हुन्छ । यी रूपहरू सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदमा प्रयोग हुन्छ । वर्तमान कालका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना धारणाहरू प्रस्तुत गरेका छन् । “हुँदै गरेको कुरा बुझाउने क्रियालाई अक्खेःल् येम् अर्थात् वर्तमान काल भन्दछन्” (इमानसिङ चेम्जोङ, १९७० : पृ.२५)

“वर्तमान काल भनेको अहिलेको समय बुझाउने क्रियापद हो । वर्तमान कालको क्रियापदले वर्णन गरेको कार्यव्यापार अहिलेको समयमा आरम्भ हुनै लागेको हुन्छ तर समाप्त चाहिँ भएको हुँदैन । वर्तमान काल बुझाउने क्रियाका पनि वचन, पुरुष, लिङ्ग र आदरका आधारमा रूप चल्दछन्” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३:पृ.१०२, १०३) ।

“वर्तमान काल भनेको तत्कालको समय हो । यसको रचना धातुमा सहायक क्रिया ‘छ’ प्रत्ययवत जोडिई हुन्छ । यसमा पनि लिङ्ग, वचन र पुरुष संश्लिष्ट रूपमा रहन्छ” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९७) ।

“नेपाली भाषामा अभूतकाल भित्र वर्तमानको ‘छ’ लाग्ने वर्तमानकालिक क्रिया भनेको पाइन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८: पृ.२०६) ।

“भाषामा कथनक्षणको समयलाई वर्तमानकाल भनिन्छ । नेपाली क्रियाका अभूतकालिक रूपको रचना ‘छ’ प्रत्ययबाट गरिन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष आदिका भेदले ‘छ’ प्रत्ययको विविध रूपहरू हुन्छन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२३५) ।

“पूर्ण वर्तमानकालले कुनै पनि काम भूतकालमै टुङ्गिएको र टुङ्गिएको देखि यता बोल्दाको समयसम्म केही वा निकै समय बितेको बताउँछ । तर त्यो कार्यको परिणाम अहिलेसम्म पनि बाँकी रहेको बुझिन्छ । “आइ वा” रूपले ‘एको छ’ भन्ने अर्थ लाग्दछ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आडदेम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ.१९०) । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वर्तमानकालका बारेमा चर्चा गर्ने विद्वानहरूको धारणालाई आधार मानेर वर्तमानकालको क्रियापदको विश्लेषण गरिएको

छ । वर्तमानकालका सकर्मक र अकर्मक क्रियापदका सम्बन्धमा तालिका बनाई वाक्य गठनमा प्रयोग हुने सामान्य रूपहरूलाई निम्न अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	आदर	एकवचन		बहुवचन	
		नेपाली	लिम्बू	नेपाली	लिम्बू
प्रथम पुरुष		गर्छु/जान्छु	चोका/पोका	गर्छौं/जान्छौं	आचोकना/आपेक्ना
द्वितीय पुरुष	रहित	गर्छस्/जान्छस्	केचोक्/केपेक्	गर्छौं/जान्छौं	केचोक्/केपेक्
	सामान्य	गर्छौं/जान्छौं/छ्यौ	केचोक/केपेक्	गर्छौं/जान्छौं	केचोक्/केपेक्
	उच्च	गर्नुहुन्छ/जानुहुन्छ	केचोक्/केपेक्	गर्नुहुन्छ/जानुहुन्छ	केचोक्/केपेक्
तृतीय पुरुष	रहित	गर्छ, गर्छे/जान्छ/जान्छे	चोक्/पेक्	गर्छन्/जान्छन्	मेचोक्/मेपेक्
	सामान्य	गर्छन्/जान्छन्	चोक/पेक्	गर्छन्/जान्छन्	मेचोक्/मेपेक्
	उच्च	गर्नुहुन्छ/जानुहुन्छ	चोक्/पेक्	गर्नुहुन्छ/जानुहुन्छ	मेचोक्/मेपेक्

माथिका तालिकाका आधारमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वर्तमान कालका क्रियापदमा निम्न अनुसार वाक्यहरू निर्माण हुन्छन् । ती वाक्यहरू यस प्रकार रहेका छन् ।

पुरुष	सकर्मक क्रियाबाट नेपाली भाषाको सामान्य वर्तमान काल	सकर्मक क्रियाबाट लिम्बू भाषाको सामान्य वर्तमान काल
प्रथम पुरुष	(क) म काम गर्छु ।	(क) इङ्गा ?/आङ्गा ? याँवक चोका । (प्र.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ख) हामी काम गर्छौं ।	(ख) आनी ? याँवक आचोकना । (प्र.पु.व.व.स.क्रि)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ काम गर्छस्/छेस् ।	(ग) खोने ? याँवक केचोक् । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि)
	(घ) तिमी काम गर्छौं ।	(घ) खने ? याँवक केचोक् । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ङ) तिमीहरू काम गर्छौं ।	(ङ) खेनिहा ? याँवक केचोक् । (द्वि.पु.ए.व.व.स.क्रि)
	(च) तपाईं काम गर्नुहुन्छ ।	(च) खेनिहा ? याँवक केचोक् । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि)
तृतीय पुरुष	(छ) तपाईंहरू काम गर्नुहुन्छ ।	(छ) खेनिहा ? याँवक केचोक् । (द्वि.पु.ए.व.व.स.क्रि)
	(ज) ऊ काम गर्छ, गर्छे ।	(ज) खुने ? याँवक चोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(झ) उनीहरू काम गर्छन् ।	(झ) खुने ? याँवक चोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ञ) उनीहरू काम गर्छन् ।	(ञ) खुनिहा ? याँवक मेचोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ट) उहाँ काम गर्नुहुन्छ ।	(ट) खुने ? याँवक चोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ठ) उहाँहरू काम गर्नुहुन्छ ।	(ठ) खुनिहा ? याँवक मेचोक । (तृ.पु.व.व.स.क्रि)

(ड) यो काम गर्छ ।	(ड) कन ? याँवक चोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
(ढ) त्यो काम गर्छ ।	(ढ) खेन ? याँवक चोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
(ढ) तिनी काम गर्छन् ।	(ण) खुने ? याँवक चोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
(त) तिनीहरू काम गर्छन् ।	(त) खुनिहा ? याँवक मेचोक् । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)

पुरुष	अकर्मक क्रियाबाट नेपाली भाषाको सामान्य वर्तमान काल	अकर्मक क्रियाबाट लिम्बू भाषाको सामान्य वर्तमान काल
प्रथम पुरुष	(क) म घर जान्छु ।	(क) इङ्गा ? / आङ्गा ? हिम्मु पेका (प्र.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ख) हामी घर जान्छौं ।	(ख) आनी ? हिम्मु आपेक्ना । (प्र.पु.व.व.अ.क्रि)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ घर जान्छस्/छेस्	(ग) खेने ? हिम्मु केपेक् । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(घ) तिमी घर जान्छौ/छेस् ।	(घ) खेने ? हिम्मु केपेक् । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ङ) तिमीहरू घर जान्छौ ।	(ङ) खेनिहा ? हिम्मु केपेक् । (द्वि.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
	(च) तपाईं घर जानुहुन्छ ।	(च) खेने ? हिम्मु केपेक् । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(छ) तपाईंहरू घर जानुहुन्छ ।	(छ) खेनिहा ? हिम्मु केपेक् । (द्वि.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ घर जान्छ ।	(ज) खुने ? हिम्मु पेक् । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(झ) उनी घर जान्छन्/छिन् ।	(झ) खुने ? हिम्मु पेक् । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ञ) उनीहरू घर जान्छन् ।	(ञ) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक् । (तृ.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
	(ट) उहाँ घर जानुहुन्छ ।	(ट) खुने ? हिम्मु पेक् । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ठ) उहाँहरू घर जानुहुन्छ ।	(ठ) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक् । (तृ.पु.व.व.अ.क्रि)
	(ड) यो घर जान्छ ।	(ड) कन ? हिम्मु पेक् । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ढ) त्यो घर जान्छ ।	(ढ) खुने ? हिम्मु पेक् । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ण) तिनी घर जान्छन् ।	(ण) खुने ? हिम्मु पेक् । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
(त) तिनीहरू घर जान्छन् ।	(त) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक् । (तृ.पु.ए.व.व.अ.क्रि)	

यी माथि उल्लेख गरिएका वाक्यहरू नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वर्तमान कालका सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको सामान्य रूपहरू हुन् । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वर्तमान कालका वाक्य निर्माण गर्न वचन, पुरुष र आदरको आधारमा क्रियापदको रूप चलाइएको छ । नेपाली भाषामा वर्तमान काल जनाउन मुख्य क्रियामा छ, छौं, छु, छिन्, छन्, छस्, छेस्, छन् आदि रूपको प्रयोग भएको हुन्छ भने लिम्बूमा भाषामा 'क्' रूपको प्रयोगले वर्तमान काल जनाएको छ । नेपाली भाषाको वर्तमान कालका पुरुषमा 'हरू' रूपले

बहुवचन जनाउँछ भने लिम्बू भाषामा 'हा' रूपले हरूको काम गरी बहुवचन जनाएको छ । नेपाली भाषामा 'जा' धातुमा 'छन्' प्रत्यय लागि बहुवचन बोधक क्रियापद बन्दछ भने लिम्बू भाषामा मुख्य क्रियाको अगाडि 'के', 'मे' उपसर्ग लागि बहुवचन बोधक क्रियापद बन्दछ । लिम्बू भाषाको द्वितीय पुरुष जनाउन मुख्य क्रियाको अगाडि 'के' रूप र तृतीय पुरुष जनाउन मुख्य क्रियाको अगाडि 'मे' रूपको उपसर्ग लागि वाक्य निर्माण भएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको वर्तमान कालको वाक्य निर्माणमा एकवचन र बहुवचन दुबै रूपको प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

यी माथि प्रस्तुत गरिएका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वर्तमान काल जनाउने सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको रूपहरू हुन् । यी रूपहरूलाई अकरणमा बदलेर देखाउन सकिन्छ । त्यसलाई निम्न अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

पुरुष	नेपाली भाषाको वर्तमान कालको अकरण रूप	लिम्बू भाषाको वर्तमान कालको अकरण रूप
प्रथम पुरुष	(क) म काम गर्दिन ।	(क) इङ्गा?/आङ्गा ? याँवक मेन्चोकान् ।
	(ख) हामी काम गर्दैनौ ।	(ख) आनी ? याँवक मेन्चोक्नान् ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ काम गर्दैनस् ।	(ग) खेने ? याँवक केन्चोक्नेन् ।
	(घ) तिमी काम गर्दैनौ ।	(घ) खेने ? याँवक केन्चोक्नेन् ।
	(ङ) तिमीहरू काम गर्दैनौ ।	(ङ) खेनिहा ? याँवक केन्चोक्नेन् ।
	(च) तपाईँ काम गर्नुहुन्न ।	(च) खोने ? याँवक केन्चोक्नेन् ।
	(छ) तपाईँहरू काम गर्नुहुन्न ।	(छ) खेनिहा ? याँवक केन्चोक्नेन् ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ काम गर्दैन ।	(ज) खुने ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(झ) उनी काम गर्दैनन्/गर्दिनन् ।	(झ) खुने ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(ञ) उनीहरूहरू काम गर्दैनन् ।	(ञ) खुनिहा ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(ट) उहाँ काम गर्नुहुन्न ।	(ट) खुने ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(ठ) उहाँहरू काम गर्नुहुन्न ।	(ठ) खुनिहा ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(ड) यो काम गर्दैन ।	(ड) कन ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(ढ) त्यो काम गर्दैन ।	(ढ) खेने ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
	(ण) तिनी काम गर्दैनन् ।	(ण) खुने ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।
(त) तिनीहरू काम गर्दैनन् ।	(त) खुनिहा ? याँवक मेन्चोक्नेन् ।	

प्रथम पुरुष	(क) म घर जान् ।	(क) इङ्गा ?/आङ्गा ? हिम्मु मेन्पेकान् ।
	(ख) हामी घर जाँदैनौ ।	(ख) आनी ? हिम्मु मेन्पेकना ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ घर जाँदैनस् ।	(ग) खेने ? हिम्मु केन्पेकनेन् ।
	(घ) तिमी घर जाँदैनौ ।	(घ) खेने ? हिम्मु केन्पेकनेन् ।
	(ङ) तिमीहरू घर जाँदैनौ ।	(ङ) खेनि ? हिम्मु केन्पेकनेन् ।
	(च) तपाईं घर जानुहुन्न ।	(च) खेने ? हिम्मु केन्पेकनेन् ।
	(छ) तपाईंहरू घर जानुहुन्न ।	(छ) खेनिहा ? हिम्मु केन्पेकनेन् ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ घर जाँदैन ।	(ज) खुने ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(झ) उनी घर जाँदैनन्/दिनन् ।	(झ) खुने ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(ञ) उनीहरू घर जाँदैनन् ।	(ञ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(ट) उहाँ घर जानुहुन्न ।	(ट) खुने ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(ठ) उहाँहरू घर जानुहुन्न ।	(ठ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(ड) तिनी घर जाँदैनन् ।	(ड) खुने ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(ढ) तिनीहरू घर जाँदैनन् ।	(ढ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(ण) यो घर जाँदैन ।	(ज) खेन ? हिम्मु मेन्पेकनेन् ।
	(त) त्यो घर जाँदैन ।	(त) खेन ? हिम्मु मेनोक्नेन् ।

यी माथि उल्लेख गरिएका नेपाली भाषाको वर्तमान कालको अकरण क्रियापदमा वाक्यको अन्त्यमा न्, दैन, दैनौं, दैनस्, दैनौ, हुन्न, हैनन् प्रत्यय लागेको छ भने लिम्बू भाषाको वर्तमान कालको अकरण क्रियापदमा मुख्य क्रियाको अगाडि 'केन्, मेन् उपसर्ग र नेन्' प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण भएको छ । नेपाली भाषाको वर्तमान कालको द्वितीय र तृतीय पुरुषको आदररहित र उच्च आदरमा वचन भेद गरेको छ भने लिम्बू भाषाको वर्तमान कालको पुरुषमा त्यसरी भेद गरेको छैन ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको वर्तमान कालमा द्विकर्मक क्रियापद हुन्छ । द्विकर्मक क्रियापदले एउटा काम हुनुको साथै अर्को काम पनि हुन्छ भन्ने देखाउँछ । यसलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको वर्तमान कालमा द्विकर्मक रूप	लिम्बू भाषाको वर्तमान कालमा द्विकर्मक रूप
प्रथम पुरुष	(क) म रेडियो सुन्दै काम गर्छु ।	(क) इङ्गा ? / आङ्गा रेडियो खेप्सुडर याँवक चोका ।
	(ख) हामी रेडियो सुन्दै काम गर्छौं	(ख) आनी ? रेडियो आखेप्सुमर याँवक आचोक्ना ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ रेडियो सुन्दै काम गर्छेस्/छ्यौ ।	(ग) खेने ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक् ।
	(घ) तिमी रेडियो सुन्दै काम गर्छौ	(घ) खेने ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक् ।
	(ङ) तिमीहरू रेडियो सुन्दै काम गर्छौ ।	(ङ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक् ।
	(च) तपाईं रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुन्छ ।	(च) खेने ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक् ।
	(छ) तपाईंहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुन्छ ।	(छ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक् ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ रेडियो सुन्दै काम गर्छ ।	(ज) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक् ।
	(झ) उनी रेडियो सुन्दै काम गर्छन्/छिन् ।	(झ) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक् ।
	(ञ) उनीहरू रेडियो सुन्दै काम गर्छन् ।	(ञ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर याँवक मेचोक् ।
	(ट) तिनी रेडियो सुन्दै काम गर्छन् ।	(ट) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक् ।
	(ठ) तिनीहरू रेडियो सुन्दै काम गर्छन् ।	(ठ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर याँवक मेचोक् ।
	(ड) उहाँ रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुन्छ ।	(ड) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक् ।
	(ढ) उहाँहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुन्छ ।	(ढ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर याँवक मेचोक् ।
	(ण) यो रेडियो सुन्दै काम गर्छु ।	(ण) कन ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक् ।
(त) त्यो रेडियो सुन्दै काम गर्छ ।	(त) खेन ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक् ।	

यी माथि प्रस्तुत गरिएका वाक्यहरूमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वर्तमान कालका द्विकर्मक क्रियापदको वर्णन गरिएको छ । नेपाली भाषा मात्र वर्तमान कालमा एउटा काम गर्दै गर्दा अर्को काम पनि हुन 'दै' रूपको प्रयोगले द्विकर्मक क्रियापद देखाएको छ भने लिम्बू भाषामा वर्तमानकालमा एउटा काम गर्दै गर्दा अर्को काम पनि हुन 'र' रूपको प्रयोगले द्विकर्मक क्रियापद देखाएको छ । नेपाली भाषाको द्विकर्मक क्रियापद मध्ये अगाडिको क्रियापदमा 'दै' प्रत्ययले द्विकर्मक हुन अर्को क्रियापदको माग गर्दछ भने लिम्बू भाषाको द्विकर्मक क्रियापद मध्ये अगाडिको क्रियापदमा 'र' प्रत्ययले द्विकर्मक हुन अर्को क्रियापदको अपेक्षा गर्दछ । द्विकर्मक क्रियापदमा अनिवार्य रूपमा दुईवटा क्रियापद हुन आवश्यक हुन्छ । एउटा सहायक क्रियापद र अर्को वाक्य समापन गर्ने मुख्य क्रियापद चाहिन्छ ।

३.४ भविष्यत् काल

कुनै पनि कार्य भइरहेको समयको विन्दुदेखि पछि आउने समयलाई भविष्यत् काल भनिन्छ । भविष्यत् काल भनेको पछि आउने समयलाई बुझिन्छ । भविष्यत् कालका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना तर्कहरू व्यक्त गरेका छन् ।

“पछि हुने काम बुझाउने क्रियालाई ताःन्दिक येम् (ता येम्) अर्थात् भविष्यत् काल भनिन्छ । किराँती लिम्बू भाषामा भविष्यत् कालको कुरा वर्तमानकालकै क्रियाले बुझाउने भएकाले अर्को भविष्यत् कालको रूपहरू हुँदैनन्” (इमानसिङ चेम्जोङ, १९७० : पृ.२७) ।

“भविष्यत् काल भनेको पछिको समय हो । भविष्यत् कालका क्रियापदको पछिको समयलाई बुझाउँछन् । भविष्यत् कालका क्रियापदले त्यस्तो समयलाई बुझाउँछन् जहाँ क्रियापदको कार्यव्यापार पछिको समयमा वा आउने समयमा हुने भन्ने बुझिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.१०४) ।

“भविष्यत् काल भनेको पछि आउने समय हो । नेपालीमा सामान्य धातुमा ‘ने+छ’ प्रत्यय जोडिइ बन्ने क्रियापदलाई भविष्यत् काल भनिन्छ” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९७) ।

“नेपालीमा अभूतकालभित्र भविष्यत् कालमा लाग्ने ‘छ’ का अघि ‘ने’ लाग्ने भविष्यत् कालिक क्रिया हो” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८, पृ.२०६) ।

“पूर्ण भविष्यत् कालले कुनै पनि काम भविष्यमा टुङ्गिनेछ र भविष्यको कुनै पछिल्लो विन्दुमा केही समय बितिसकेको हुन्छ भन्ने बुझाउँछ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाङ, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाङ, येहाङ लाओती, २०७० : पृ.१९१) । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भविष्यत् कालका बारेमा चर्चा गर्ने विद्वानहरूको धारणालाई आधार मानेर भविष्यत् कालको सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको विश्लेषण गरिएको छ । भविष्यत् काल जनाउन क्रियापदमा ‘नेछ’ रूपले कार्यव्यापार सम्पन्न गरेको हुन्छ । भविष्यत् कालका सम्बन्धमा तालिका बनाई वाक्य गठनमा प्रयोग हुने सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको सामान्य रूपहरूलाई निम्न अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	आदर	एकवचन		बहुवचन	
		नेपाली	लिम्बू	नेपाली	लिम्बू
प्रथम पुरुष		गर्नेछु/जानेछु	चाकालो / पेकालो	गर्नेछौं/जानेछौं	आचोकनालो / आपेकनालो
द्वितीय पुरुष	रहित	गर्नेछस् / जानेछस्	केचोकलो / केपेकलो	गर्नेछौ/जानेछौ	केचोकलो / केपेकलो
	सामान्य	गर्नेछौ/जानेछौ	केचोकलो / केपेकलो	गर्नेछौ/जानेछौ	केचोकलो / केपेकलो
	उच्च	गर्नुहुनेछ/जानुहुनेछ	केचोकलो / केपेकलो	गर्नुहुनेछ/जानुहुनेछ	केचोकलो / केपेकलो
तृतीय पुरुष	रहित	गर्नेछ/जानेछ	चोकलो / पेकलो	गर्नेछन्/जानेछन्	मेचोकलो / मेपेकलो
	सामान्य	गर्नेछन्/छिन् जानेछ	चोकलो / पेकलो	गर्नेछन्/जानेछन्	मेचोकलो / मेपेकलो
	उच्च	गर्नुहुनेछ/जानुहुनेछ	चोकलो / पेकलो	गर्नुहुनेछ/जानुहुनेछ	मेचोकलो / मेपेकलो

माथिको तालिकाका आधारमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भविष्यत् कालका सकर्मक र अकर्मक क्रियापदमा निम्न अनुसार वाक्यहरू निर्माण हुन्छन् ।

पुरुष	नेपाली भाषाको सामान्य भविष्यत् काल	लिम्बू भाषाको सामान्य भविष्यत् काल
प्रथम पुरुष	(क) म काम गर्नेछु ।	(क) इङ्गा ? / आङ्गा ? याँवक चोकालो । (प्र.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ख) हामी काम गर्नेछौं ।	(ख) आनी ? याँवक आचोकनालो । (प्र.पु.ब.व.स.क्रि)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ काम गर्नेछस् ।	(ग) खेने ? याँवक केचोकलो । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि)
	(घ) तिमी काम गर्नेछौ ।	(घ) खेने ? याँवक केचोकलो । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ङ) तिमीहरू काम गर्नेछौ ।	(ङ) खेनिहा ? याँवक केचोकलो । (द्वि.पु.ए.ब.व.स.क्रि)
	(च) तपाईँ काम गर्नुहुनेछ ।	(च) खेने, याँवक केचोकलो । (द्वि.पु.ए.व.स.क्रि)
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ काम गर्नेछ ।	(ज) खुने ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(झ) उनी काम गर्नेछन् ।	(झ) खुने ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ञ) उनीहरू काम गर्नेछन् ।	(ञ) खुनिहा ? याँवक मेचोकलो । (तृ.पु.ए.ब.व.स.क्रि)
	(ट) उहाँ काम गर्नुहुनेछ ।	(ट) खुने ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ठ) उहाँहरू काम गर्नुहुनेछ ।	(ठ) खुनिहा ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.ब.व.स.क्रि)
	(ड) तिनी काम गर्नेछन् ।	(ड) खुने ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
	(ढ) तिनीहरू काम गर्नेछन् ।	(ढ) खुनिहा ? याँवक मेचोकलो । (तृ.पु.ए.ब.व.स.क्रि)
	(ण) यो काम गर्नेछ ।	(ण) कन ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)
(त) त्यो काम गर्नेछ ।	(त) खेन ? याँवक चोकलो । (तृ.पु.ए.व.स.क्रि)	

प्रथम पुरुष	(क) म घर जानेछु ।	(क) इङ्गा ? आङ्गा ? हिम्मु पेकालो (प्र.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
	(ख) हामी घर जानेछौं ।	(ख) आनी ? हिम्मु आपेक्नालो । (प्र.पु.व.व.अ.क्रि)
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ घर जानेछस् ।	(ग) खेने ? हिम्मु केपेक्लो । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(घ) तिमी घर जानेछौ ।	(घ) खेने ? हिम्मु केपेक्लो (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ङ) तिमीहरू घर जानेछौ ।	(ङ) खेनिहा ? हिम्मु केपेक्लो । (द्वि.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
	(च) तपाईं घर जानुहुनेछ ।	(च) खेने ? हिम्मु केपेक्लो । (द्वि.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(छ) तपाईंहरू घर जानुहुनेछ ।	(छ) खेनिहा ? हिम्मु केपेक्लो । (द्वि.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ घर जानेछ ।	(ज) खुने ? हिम्मु पेक्लो । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(झ) उनी घर जानेछन्/छिन् ।	(झ) खुने ? हिम्मु पेक्लो । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ञ) उनीहरू घर जानेछन् ।	(ञ) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक्लो । (तृ.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
	(ट) उहाँ घर जानुहुनेछ ।	(ट) खुने ? हिम्मु पेक्लो । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ठ) उहाँहरू घर जानुहुनेछन् ।	(ठ) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक्लो । (तृ.पु.ए.व.व.अ.क्रि)
	(ड) यो घर जानेछ ।	(ड) कन ? हिम्मु पेक्लो । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ढ) त्यो घर जानेछ	(ढ) खेन ? हिम्मु पेक्लो । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
	(ण) तिनी घर जानेछन् ।	(ण) खुने ? हिम्मु पेक्लो । (तृ.पु.ए.व.अ.क्रि)
(त) तिनीहरू घर जानेछन् ।	(त) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक्लो । (तृ.पु.ए.व.व.अ.क्रि)	

यी माथि उल्लेख गरिएका वाक्यहरू नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भविष्यत् कालका सामान्य सकर्मक र अकर्मक क्रियापदका रूपहरू हुन् । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भविष्यत् कालका वाक्य निर्माण गर्न वचन, पुरुष र आदरको आधारमा सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको रूप चलाइएको छ । नेपाली भाषामा भविष्यत् काल जनाउन मुख्य क्रियामा 'नेछ, नेछु, नेछौं, नेछौ, नेछिन्, नेछन्' प्रत्यय रूपको प्रयोग हुन्छ भने लिम्बू भाषामा भविष्यत् काल जनाउन मुख्य क्रियाको अगाडि 'के', 'मे' उपसर्ग र पछाडि 'लो' प्रत्यय रूपको प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषाको वाक्य निर्माणमा बहुवचन जनाउन नाम वा सर्वनामसँग (पुरुषमा) 'हरू' रूपको प्रयोग हुन्छ भने लिम्बू भाषामा बहुवचन जनाउन पुरुषमा 'हा' रूपको प्रयोग हुन्छ । लिम्बू भाषाको तृतीय पुरुषमा मुख्य क्रियाको अगाडि 'मे' उपसर्गले बहुवचन रूपको बोध गर्दछ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालको वाक्य निर्माणमा एकवचन र बहुवचन दुवै रूपहरू प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

यी माथि प्रस्तुत गरिएका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भविष्यत् काल जनाउने सकर्मक र अकर्मक क्रियापदको रूपलाई अकरण क्रियापदको रूपमा बदलेर देखाउन सकिन्छ । ती अकरण जनाउने रूपहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको भविष्यत् कालको अकरण रूप	लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालको अकरण रूप
प्रथम पुरुष	(क) म काम गर्ने छुइन ।	(क) इङ्गा ? आङ्गा ? याँवक मेन्चोकान्लो ।
	(ख) हामी काम गर्नेछैनौं ।	(ख) आनी ? याँवक केन्चोकनेन्लो ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ काम गर्ने छैनस् ।	(ग) खेने ? याँवक केन्चोकनेन्लो ।
	(घ) तिमी काम गर्ने छैनौ ।	(घ) खेने ? याँवक केन्चोकनेन्लो ।
	(ङ) तिमीहरू काम गर्ने छैनौ ।	(ङ) खेनिहा ? याँवक केन्चोकनेन्लो ।
	(च) तपाईं काम गर्नुहुनेछैन ।	(च) खेने ? याँवक केन्चोकनेन्लो ।
	(छ) तपाईंहरू काम गर्नुहुनेछैन ।	(छ) खेनिहा ? याँवक केन्चोकनेन्लो ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ काम गर्नेछैन ।	(ख) खुने ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(झ) उनी काम गर्नेछैनन् ।	(झ) खुने ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(ञ) उनीहरू काम गर्नेछैनन् ।	(ञ) खुनिहा याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(ट) उहाँ काम गर्नुहुनेछैन ।	(ट) खुने ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(ठ) उहाँहरू काम गर्नुहुनेछैन ।	(ठ) खुनिहा ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(ड) तिनी काम गर्नेछैनन् ।	(ड) खुने ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(ढ) तिनीहरू काम गर्नेछैनन् ।	(ढ) खुनिहा ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
	(ण) यो काम गर्नेछैन ।	(ण) कन ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।
(त) त्यो काम गर्नेछैन ।	(त) खेन ? याँवक मेन्चोकनेन्लो ।	

प्रथम पुरुष	(क) म घर जाने छुइन ।	(क) इङ्गा ? आङ्गा ? हिम्मु मेन्पेकान्लो ।
	(ख) हामी घर जानेछैनौं ।	(ख) आनी ? हिम्मु आन्पेकनेन्लो ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ घर जानेछैनस् ।	(ग) खेने ? हिम्मु केन्पेकनेन्लो ।
	(घ) तिमी घर जानेछैनौ ।	(घ) खेने ? हिम्मु केन्पेकनेन्लो ।
	(ङ) तिमीहरू घर जानेछैनौ ।	(ङ) खेनिहा ? हिम्मु केन्पेकनेन्लो ।
	(च) तपाईं घर जानुहुनेछैन ।	(च) खेने ? हिम्मु केन्पेकनेन्लो ।
	(छ) तपाईंहरू घर जानुहुनेछैन ।	(छ) खेनिहा ? हिम्मु केन्पेकनेन्लो ।

तृतीय पुरुष	(ज) ऊ घर जाने छैन ।	(ज) खुने ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(झ) उनी घर जानेछैनन् ।	(झ) खुने ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(ञ) उनीहरू घर जानेछैनन् ।	(ञ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(ट) उहाँ घर जानु हुने छैन ।	(ट) खुने , हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(ठ) उहाँहरू घर जानु हुने छैन ।	(ठ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(ड) तिनी घर जानेछैनन् ।	(ड) खुने ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(ढ) तिनीहरू घर जानेछैनन् ।	(ढ) खुनिहा ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(ण) यो घर जानेछैन ।	(ण) कन ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।
	(त) त्यो घर जाने छैन ।	(त) खेन ? हिम्मु मेन्पेक्नेन्लो ।

यी माथिका उल्लेख गरिएका नेपाली भाषाको भविष्यत् कालको अकरण क्रियापदमा वाक्यको अन्त्यमा ने छैनौं, ने छुइन, ने छैनस्, नेछैनौं, नेछैन, हुनेछैन, हुनेछैनन्, रूपको प्रत्यय लागेको छ भने लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालको अकरण क्रियापदमा वाक्यको अन्त्यमा मुख्य क्रियाको अगाडि 'केन्' 'मेन्' उपसर्ग र 'न्लो' प्रत्यक्ष लागि वाक्य निर्माण भएको हुन्छ । नेपाली भाषाको भविष्यत् कालको अकरण क्रियापदको द्वितीय र तृतीय पुरुषको भविष्यत् कालको अकरण क्रियापदको द्वितीय र तृतीय पुरुषको आदर रहित र उच्च आदरमा वचन भेद गरेको छ भने लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालको पुरुषमा त्यसरी भेद गरेको छैन ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालमा द्विकर्मक क्रियापद हुन्छ । द्विकर्मक क्रियापदले वाक्य निर्माणमा एउटा काम हुनुको साथै अर्को काम पनि हुन्छ भन्ने देखाउँछ । यसलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको भविष्यत् कालको द्विकर्मक रूप	लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालको द्विकर्मक रूप
प्रथम पुरुष	(क) म रेडियो सुन्दै काम गर्नेछु ।	(क) इङ्गा ? आङ्गा ? रेडियो खेम्सुङ्ग याँवक चोकालो ।
	(ख) हामी रेडियो सुन्दै काम गर्नेछौं ।	(ख) आनी ? रेडियो आखेम्सुम् याँवक आचोकालो ।
	(ग) तँ रेडियो सुन्दै काम गर्नेछस् ।	(ग) खने ? रेडियो केखेम्सुर याँवक केचोकलो ।
	(घ) तिमी रेडियो सुन्दै काम गर्नेछौ	(घ) खेने ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोकलो ।

द्वितीय पुरुष	(ड) तिमीहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नेछौ ।	(ड) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक्लो ।
	(च) तपाईं रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुनेछ ।	(च) खेने ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक्लो ।
	(छ) तपाईंहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुनेछ ।	(छ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर याँवक केचोक्लो ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ रेडियो सुन्दै काम गर्नेछ ।	(ज) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक्लो ।
	(झ) उनी रेडियो सुन्दै काम गर्नेछन् ।	(झ) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक्लो ।
	(ञ) उनीहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नेछन् ।	(ञ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर याँवक मेचोक्लो ।
	(ट) उहाँ रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुनेछ ।	(ट) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक्लो ।
	(ठ) उहाँहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नुहुनेछ ।	(ठ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर याँवक चोक्लो ।
	(ड) तिनी रेडियो सुन्दै काम गर्नेछ ।	(ड) खुने ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक्लो ।
	(ढ) तिनीहरू रेडियो सुन्दै काम गर्नेछन् ।	(ढ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर याँवक मेचोक्लो ।
	(ण) यो रेडियो सुन्दै काम गर्नेछ ।	(ण) कन ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक्लो ।
(त) त्यो रेडियो सुन्दै काम गर्नेछ ।	(ज) खेन ? रेडियो खेप्सुर याँवक चोक्लो ।	

प्रथम पुरुष	(क) म रेडियो सुन्दै घर जानेछु ।	(क) इडगा ?/आडगा ? रेडियो खेप्सुडर हिम्मु पेकालो ।
	(ख) हामी रेडियो सुन्दै घर जानेछौं	(ख) आनी ? रेडियो आखेप्सुमर हिम्मु आपेक्नालो ।
द्वितीय पुरुष	(ग) तँ रेडियो सुन्दै घर जानेछन् ।	(ग) खेने , रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपेक्लो ।
	(घ) तिमी रेडियो सुन्दै घर जानेछौ	(घ) खेने ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपेक्लो ।
	(ङ) तिमीहरू रेडियो सुन्दै घर जानेछौ ।	(ङ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु कपेक्लो ।
	(च) तपाईं रेडियो सुन्दै घर जानुहुनेछ ।	(च) खेने ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपेक्लो ।
	(छ) तपाईंहरू रेडियो सुन्दै घर जानुहुनेछ ।	(छ) खेनिहा ? रेडियो केखेप्सुर हिम्मु केपेक्लो ।
तृतीय पुरुष	(ज) ऊ रेडियो सुन्दै घर जानेछ ।	(ज) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पेक्लो ।
	(झ) उनी रेडियो सुन्दै घर जानेछन् ।	(झ) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पेक्लो ।
	(ञ) उनीहरू रेडियो सुन्दै घर जानेछन् ।	(ञ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर हिम्मु मेपेक्लो ।
	(ट) उहाँ रेडियो सुन्दै घर जानुहुनेछ ।	(ट) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पेक्लो ।
	(ठ) उहाँहरू रेडियो सुन्दै घर जानुहुनेछ ।	(ठ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर हिम्मु मेपेक्लो ।
	(ड) तिनी रेडियो सुन्दै घर जानेछन् ।	(ड) खुने ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पेक्लो ।
	(ढ) तिनीहरू रेडियो सुन्दै घर जानेछन् ।	(ढ) खुनिहा ? रेडियो मेखेप्सुर हिम्मु मेपेक्लो ।
	(ण) यो रेडियो सुन्दै घर जानेछ ।	(ण) कन ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पेक्लो ।
(त) त्यो रेडियो सुन्दै घर जानेछ ।	(ज) खेन ? रेडियो खेप्सुर हिम्मु पेक्लो ।	

माथि उल्लिखित वाक्यहरूमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भविष्यत् कालका द्विकर्मक क्रियापदको वर्णन गरिएको छ । नेपाली भाषामा भविष्यत् कालमा एउटा काम गर्दै गर्दा अर्को काम पनि हुन क्रियामा 'दै' रूपको प्रयोगले द्विकर्मक क्रियापद देखाएको छ भने लिम्बू भाषामा भविष्यत् कालमा एउटा काम गर्दै गर्दा अर्को काम पनि हुन क्रियामा 'र' प्रत्यय रूपको प्रयोगले द्विकर्मक हुन अर्को क्रियापदको अपेक्षा गर्दछ । लिम्बू भाषाको 'र' रूपले द्विकर्मक क्रियापद बुझाउँछ ।

अध्याय : चार

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको पक्ष व्यवस्थाको अध्ययन

४.१ पक्षको परिचय

पक्ष भनेको कालको अवधीभिन्न घटित समयको विवरण जनाउने क्रियापद हो । पक्षले समयको भाग वा पाटालाई बुझाउँछ । यसले क्रियापदका विभिन्न अवस्था र चरणहरू छुट्याउने गर्दछ । क्रियापदको कार्यद्वारा अभिव्यक्त कालको अवधी र अवस्थालाई खास परिस्थितिमा सिर्जना भएको सूचना व्यक्त गर्नु क्रियापदको पक्ष हो । नेपाली भाषामा पूर्ण, अपूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात र सामान्य पक्ष गरी पाँच प्रकारका पक्ष रहेका छन् । यी पक्षहरू क्रियापदद्वारा सञ्चालित हुन्छन् । यसका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्नै धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

“कुनै खास कालभिन्नका परिस्थितिमा कुनै क्रिया पूरा भइसकेको छ कि छैन पूरा भइसकेको क्रिया पनि भर्खरै पूरा भएको हो कि धेरै अघि पूरा भएको हो , काम पूरा भएको वक्ताले भर्खर चाल पाएको हो कि पहिले नै उसलाई थाहा थियो जस्ता कुनै खास परिस्थिति भिन्नका मसिना कुराहरूको अतिरिक्त जानकारी पनि क्रियामा प्रयोग भएको रूप तत्त्वका आधारमा प्रकट हुन्छ भने, कुनै खास परिस्थितिभिन्नका ती विभिन्न अतिरिक्त सूचनाहरूलाई क्रियाको पक्ष भन्दछन्” (डा.माधवप्रसाद पोखरेल, २०४९ : पृ.४८) ।

“पक्ष क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणक कोटी हो र यसले काम कुन समय अवधीमा भयो भन्ने कुरा बुझाउँछ” (चुडामणि बन्धु, २०५३ : पृ. ८६ लाई पासाड सेर्पाद्वारा उद्धृत)

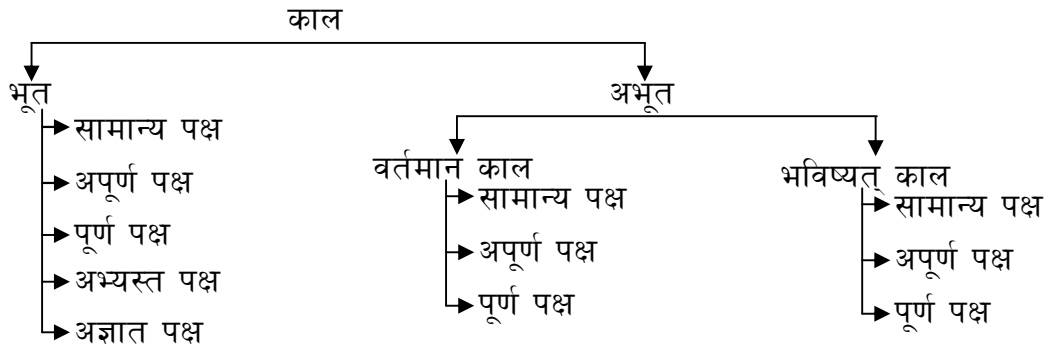
“भाषाको व्याकरणमा पक्ष भनेको क्रियाका कालभिन्नको पनि काल हो । त्यसैले काललाई क्रियापदको समय र पक्षलाई क्रियापदका समयभिन्नको पनि समय वा अवस्था भनिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.१०७) ।

“पक्ष भनेको क्रियाव्यापारको स्थिति वा अवस्था हो । नेपालीमा यो सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच प्रकारको पाइन्छ” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९८) ।

“पक्षलाई विशेष काल पनि भनिन्छ । क्रियामा व्यक्त समय (काल) सँग क्रियामा व्यक्त घटनाको अवस्थालाई जोड्ने व्याकरणिक अभिलक्षण पक्ष हो” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ. २०७) ।

“पक्ष क्रियामा व्यक्त हुने व्याकरणात्मक कोटी हो । यस कोटीको सम्बन्ध क्रियाका कालसँग छ । यसलाई त्यस्तो व्याकरणात्मक रीत वा ढङ्ग भनिन्छ, जसद्वारा क्रियामा वर्णित व्यापारको काल सम्बन्धी अनुभव वा मान्यता (पूर्ण, अपूर्ण आदि) अभिव्यक्त हुन्छ । यस दृष्टिबाट हेर्दा काल समयको सामान्य वा मोटो विभाजनका रूपमा र पक्ष त्यसको विशेष वा मसिनो विभाजनका रूपमा देखिन्छ । क्रियाका कालको अवधि र अवस्था (कालिक गतिविधिको प्रकार) लाई पक्ष भनिन्छ । काल र पक्ष दुवै मिलेर आफ्ना-आफ्ना तहबाट क्रियाको समय र त्यसको प्रकार जनाउँछन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ. २३८) ।

नेपाली भाषामा पाँच प्रकारका पक्षहरू छन् । यी पक्षहरू कालका आधारमा क्रियापदद्वारा सञ्चालित हुन्छ । पक्ष एउटा कालको (शाखा र प्रशाखा) परिवेश र अवस्था बोध गराउने समय सापेक्ष रूप हो । त्यसलाई एउटा रेखाङ्कनको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

यी माथिका तालिका अनुसार नेपाली भाषाको क्रियापदमा भूतकाल अन्तर्गत सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात पक्ष रहेको देखिन्छ । अभूतकाल अन्तर्गत वर्तमानकाल र भविष्यत् कालमा सामान्य, अपूर्ण र पूर्णपक्ष रहेको देखिन्छ । भूतकालमा अभ्यस्त र अज्ञात पक्ष लिई पाँच पक्ष देख्न सकिन्छ र अरु सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्ष भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालमा समान रूपमा हुने व्यवस्था देखिन्छ । यी व्यवस्थालाई अध्ययन गर्दा नेपाली भाषाको क्रियापदमा स्पष्ट रूपमा पाँचवटा पक्षहरू रहेको पाइन्छ । नेपाली

भाषाका क्रियापदमा पाँचवटा पक्षहरूलाई मुख्य आधार बनाई क्रियापदको सहायताले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको पक्ष व्यवस्था दाँजिएको छ ।

४.२ सामान्य पक्ष

सामान्य पक्षले कालको सामान्य रूपको अवस्थालाई जनाउँछ । “सामान्य पक्ष भनेको कालको सामान्य विधान मात्र हो” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९८) । सामान्य पक्षले भूतकाल अन्तर्गतको क्रिया व्यापार भए सामान्य रूपमा भइसकेको देखाउँछ । त्यस्तै वर्तमान काल र भविष्यत्काल अन्तर्गतको सामान्य पक्ष भए क्रिया व्यापार पछि हुने कुराको अवगत गराउँछ । यसले कालको सापेक्षतामा क्रियापदको सामान्य पक्ष प्रस्तुत गर्दछ । नेपाली भाषा लिम्बू भाषाका क्रियापदमा सामान्य पक्षलाई यस प्रकार देखाइएको छ ।

पुरुष	भाषा	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
प्रथम पुरुष	नेपाली	लेखें/लेख्यौं	लेख्छु/लेख्छौं	लेख्नेछु/लेख्नेछौं
	लिम्बू	साप्तुड/आसाप्तुम्बे	साप्तुड/आसाप्ना	साप्तुडलो /आसाप्नालो
द्वितीय पुरुष	नेपाली	लेखिस् /लेख्यौ	लेख्छस् /छन्/छौ	लेख्नेछस् /लेख्नेछौ
	लिम्बू	केसाप्तु/केसाप्तुसी	केसाप्तु/केसाप्तुम्	केसाप्तो /केसाप्तुम्लो
तृतीय पुरुष	नेपाली	लेख्या/लेखे	लेख्छ/लेख्छन्	लेख्नेछ/लेख्नेछन्
	लिम्बू	साप्तु/मेसाप्तु	साप्/मेसाप्	साप्तो /मेसाप्तो

यी माथिका तालिका अनुसार नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको सामान्य पक्षको क्रियापदलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको सामान्य पक्ष	लिम्बू भाषाको सामान्य पक्ष
प्रथम पुरुष	(क) मैले किताब लेखें ।	(क) इङ्गाल्ले ? आङ्गाल्ले ? साप्ना साप्तुड ।
	(ख) हामीले किताब लेख्यौं ।	(ख) आनील्ले ? साप्ना आसाप्तुम्बे ।
	(ग) म किताब लेख्छु ।	(ग) इङ्गा ? आङ्गा ? साप्ना साप्तुड ।
	(घ) हामी किताब लेख्छौं ।	(घ) आनी ? साप्ना आसाप्ना ।
	(ङ) म किताब लेख्नेछु ।	(ङ) इङ्गा ? आङ्गा ? साप्ना साप्तुडलो ।
	(च) हामी किताब लेख्नेछौं ।	(च) आनी ? साप्ना आसप्नालो ।
	(छ) तिमी किताब लेख्छौं ।	(छ) खेने ? साप्ना केसाम् ।
	(ज) तिमीहरू किताब लेख्छौं ।	(ज) खेनिहा ? साप्ना केसाप्तुम्लो ।

द्वितीय पुरुष	(भ्र) तपाईं किताब लेख्नुहुन्छ ।	(ज) खेने ? साप्ला केसाम् ।
	(ञ) तपाईंहरू किताब लेख्नुहुन्छ ।	(ट) खेनिहा ? साप्ला केसापुतुम्लो
	(ट) तिमीले किताब लेख्नेछौ ।	(ठ) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्लो ।
	(ठ) तिमीहरूले किताब लेख्नेछौ ।	(ड) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसापुतुम्लो ।
	(ड) तपाईंले किताब लेख्नुहुनेछ ।	(ढ) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्लो ।
	(ढ) तपाईंहरूले किताब लेख्नुहुनेछ ।	(ण) खेनिहाल्लै ? साप्ला केसापुतुम्लो
	(ण) तँ किताब लेख्छन् ।	(त) खेने ? साप्ला केसाप् ।
	(त) तँ किताब लेख्नेछस् ।	(थ) खेने ? साप्ला केसाप्लो
तृतीय पुरुष	(ध) उसले किताब लेख्यो ।	(ध) खुनेल्ले ? साप्ला सापु ।
	(न) ऊ किताब लेख्छ ।	(न) खुने साप्ला साप् ।
	(प) ऊ किताब लेख्नेछ ।	(प) खुने साप्ला साप्लो ।
	(फ) रामले किताब लेख्यो ।	(फ) रामले ? साप्ला सापु ।
	(ब) रामले किताब लेख्छ ।	(ब) रामल्ले ? साप्ला साप् ।
	(म) रामले किताब लेख्नेछ ।	(म) रामल्ले ? साप्ला साप्लो ।
	(य) उनीले किताब लेखिन्	(य) खुनेल्ले ? साप्ला सापु ।
	(र) उनी किताब लेख्छन्	(र) खुने ? साप्ला साप्लो ।
	(ल) उनी किताब लेख्नेछन् ।	(ल) खुने ? साप्ला साप्लो ।
	(व) उनीहरूले किताब लेख्नेछन् ।	(व) खुनिहाल्ले ? साप्ला मेसापुतुसी ।
	(श) उनीहरू किताब लेख्छन् ।	(श) खुनिहा ? साप्ला मेसाप् ।
	(स) उनीहरू किताब लेख्नेछन्	(स) खुनिहा ? साप्ला मेसाप्लो ।

यी माथि प्रस्तुत गरिएका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका सामान्य पक्षको क्रियापदको वर्णन कालका सन्दर्भमा देखाइसकिएको छ ।

४.३ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले क्रियापदको कार्य भइरहेको अर्थ बोध गर्दछ । अपूर्ण पक्ष भनेको कार्यको अपूर्णता वा निरन्तरता हो । यो पनि तीनै कालमा हुन्छ । यसका निमित्त धातुमा तै/दै प्रत्यक्ष जोडी काल बोधक सहायक क्रियाहरू थपेर क्रियापद रचना गरिन्छ” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.९८) ।

“अपूर्ण पक्ष अपूर्ण भूत, अपूर्ण वर्तमान र अपूर्ण भविष्यत् कालको क्रियापदको रचना धातु+तो/दो, ती/दै+‘थिय्’, ‘छ्’, नेछ् योगबाट हुन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.११०, ११५, ११७) ।

“अपूर्ण पक्षले क्रियाको व्यापार भूतकालमा बितेको समयमा, वर्तमानकालमा अहिले र भविष्यत् कालमा आउँदो समयमा भइरहेको जनाउँछ । यो पक्ष भएको कालको निर्माण धातुमा तो-दो, तै-दै ‘यो ‘ए’ ‘छ्’ ‘ने+छ्’ प्रत्यय लगाएर गरिन्छ” (मोहनराज शर्मा २०६२ : पृ.२४०, २४१) ।

“लिम्बू भाषामा अपूर्ण (निरन्तरगामी) कालहरू दुईवटा छन् । अपूर्ण वर्तमान र निवर्तमान अपूर्णकाल/अपूर्ण वर्तमान काल वा निरन्तरगामी कालले कुनै पनि काम अघि नै सुरु भएको र बोल्दाको समयसम्ममा केही वा निकै समय बितिसकेको छ भन्ने बुझाउँछ । अपूर्ण निरन्तरगामी कालमा मुख्य क्रियामा -ल(र) प्रत्ययको प्रयोग गरिन्छ । अपूर्ण निरन्तरगामी काल जनाउन सजीवकर्तासँग ल(र)+याक् मा ‘हुनु’ सहायक क्रियाको प्रयोग हुन्छ । भूतकालको निरन्तरगामी ‘हुँदै थियो’ भन्ने बुझाउन वर्तमान कालको जस्तै मुख्य क्रियामा ल(र)+याक्-आड प्रत्ययको प्रयोग हुन्छ (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्माहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ.१९१) ।

“क्रियाको अपूर्णता बुझाउने पक्ष अपूर्ण पक्ष हो । यसले क्रियाको सातत्य वा निरन्तरता समेत बुझाउने हुँदा यसलाई सातत्य पक्ष पनि भनिन्छ । नेपालीमा दै (वा-तै) अपूर्ण पक्ष जनाउने परसर्ग हो । यो अभूत र भूत दुवै कालमा पाइने हुनाले अपूर्ण अभूत र अपूर्ण भूत भनिन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२०७) ।

भूत, वर्तमान र भविष्यत् तीनवटैकालमा अपूर्ण काल जनाउन मुख्य क्रियामा दै, तै+यो एँ, ए, छ्, छन्, ने+छ्, छन् रूपको प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण हुन्छ । यसले प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषलाई कर्ताको रूपमा लिई क्रियापदको कार्य सम्पन्न हुन्छ । लिम्बू भाषामा अपूर्ण पक्ष जनाउन मुख्य क्रियामा ‘र’ रूपको प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको अपूर्ण पक्षको क्रियापदलाई तालिकामा निम्न अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	भाषा	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
प्रथम पुरुष	नेपाली	लेख्दै थिएँ, लेख्दै थियौं	लेख्दैछु, लेख्दै, छौं	लेख्दै हुनेछु, लेख्दै हुने छौं
	लिम्बू	साप्तुडर वयाड, आसाप्तुमर आवए	साप्तुडर युडा, आसाप्तुनार आयुड	साप्तुडर युडालो, आसाप्तुमर आयुडनालो
द्वितीय पुरुष	नेपाली	लेख्दै थिइस्, लेख्दै थियौ	लेख्दैछस्, लेख्दै छौं, छन्	लेख्दै हुनेछस्, लेख्दै हुनेछौं
	लिम्बू	केसाप्तुर केवए, केसाप्तुकेवएसी	केसाप्तुर केयुड, केसाप्तुर केयुडसी	केसाप्तुर केयुडलो, केसाप्तुर केपयुडसीलो
तृतीय पुरुष	नेपाली	लेख्दै थियो, लेख्दैथिए	लेख्दैछ, लेख्दै छन्	लेख्दै हुनेछ, लेख्दै हुने छन् ।
	लिम्बू	साप्तुर वए, मेसाप्तुर मेवए	साप्तुर युड, मेसाप्तुर मेयुड	साप्तुर युडलो, केसाप्तुर मेयुडलो

पुरुष	नेपाली भाषाको अपूर्ण पक्ष	लिम्बू भाषाको अपूर्ण पक्ष
प्रथम पुरुष	(क) म किताब लेख्दै थिए ।	(क) इडगा ? आडगा साप्ला साप्तुडर वयाड ।
	(ख) हामी किताब लेख्दै थियौं ।	(ख) आनी ? साप्ला आसाप्तुमर आवए ।
	(ग) म किताब लेख्दैछु ।	(ग) इडगा ? आडगा साप्ला साप्तुडर युडा ।
	(घ) हामी किताब लेख्दैछौं ।	(घ) आनी ? साप्ला आसाप्तुनार आयुड ।
	(ङ) म किताब लेख्दै हुनेछु ।	(ङ) इडगा ? आडमा ? साप्ला साप्तुडर युडालो ।
	(च) हामी किताब लेख्दै हुनेछैं ।	(च) आनी ? साप्ला आसाप्तुमर आयुडनालो ।
द्वितीय पुरुष	(छ) तँ किताब लेख्दैथिइस् ।	(छ) खेने ? साप्ला केसाप्तुर केवए ।
	(ज) तिमीहरू किताब लेख्दै थियौ ।	(ज) खेनिहा ? साप्ला केसाप्तुर केवएसी ।
	(झ) तँ किताब लेख्दैछस् ।	(झ) खेने ? साप्ला केसाप्तुर केयुड ।
	(ञ) तिमीहरू किताब लेख्दैछौ ।	(ञ) खेनिहा ? साप्ला केसाप्तुर केयुडसी ।
	(ट) तिमी किताब लेख्दैछौ ।	(ट) खेने ? साप्ला केसाप्तुर केयुड ।
	(ठ) तँ किताब लेख्दै हुनेछस् ।	(ठ) खेने ? साप्ला केसाप्तुर केयुडलो ।
	(ड) तिमी किताब लेख्दै हुने छौ ।	(ड) खेने ? साप्ला केसाप्तुर केयुडलो ।
	(ढ) तिमीहरू किताब लेख्दै हुनेछौ ।	(ढ) खेनिहा ? साप्ला केसाप्तुर केयुडसीलो ।
	(ण) ऊ किताब लेख्दै थियो ।	(ण) खुने ? साप्ला साप्तुर वए ।
	(त) उनीहरू किताब लेख्दै थिए ।	(त) खुनिहा ? साप्ला मेसाप्तुर मेवए ।
	(थ) ऊ किताब लेख्दैछ ।	(थ) खुने ? साप्ला साप्तुर युड ।

तृतीय पुरुष	(द) उनीहरू किताब लेख्दैछन् ।	(द) खुनिहा ? साप्ला मेसाप्टुर मेयुड ।
	(ध) ऊ किताब लेख्दै हुनेछ ।	(ध) खुने ? साप्ला साप्टुर युड्लो ।
	(न) हरि किताब लेख्दै हुनेछ ।	(न) हरि ? साप्ला साप्टुर युड्लो ।
	(प) उनीहरू किताब लेख्दै हुनेछन् ।	(प) खुनिहा ? साप्ला मेसाप्टुर मेयुड्लो ।

माथिका उदाहरणहरूमा नेपाली भाषाको कालको पक्षमा अपूर्ण क्रियापदमा धातु दै, तै+यो, ए, छ, छु, छन्, छौं, ने+छ, छ, छन् प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण भएको छ भने लिम्बू भाषाको कालको पक्षमा अपूर्ण क्रियापदमा धातुमा ए+आड, ए, ड, एसी, लो प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण हुन्छ । लिम्बू भाषामा बहुवचन जनाउन मुख्य क्रियाको अगाडि उपसर्ग 'मे' र प्रत्यय 'सी' लागेको छ । प्रथम पुरुषको बहुवचन क्रियामा 'आ' उपसर्ग लागेको छ । द्वितीय पुरुषको क्रियामा 'के' उपसर्गले एकवचन र 'के' लागेर 'सी' प्रत्ययले बहुवचन जनाएको छ ।

४.४ पूर्ण पक्ष

पूर्ण पक्षले क्रियापदको कार्यव्यापार पूर्ण रूपमा भएको भन्ने अर्थ बोध गर्दछ । नेपाली भाषामा क्रियापदको पूर्णता जनाउने पक्षलाई पूर्ण पक्ष भनिन्छ । नेपाली भाषाको क्रियापदमा कार्यले पूर्णता पाइसकेको जनाउन लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार एको, एका, एकी+यो, ए, छु, छौं, छ, छन्, ने+छ, छ, छौं, छन् जस्ता रूपहरू लागेको पाइन्छ भने लिम्बू भाषाको क्रियापदमा कार्यले पूर्णता पाइसकेको जनाउन लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार 'बा', वा रूपको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूको धारणाहरू लिइएको छ ।

“पूर्ण पक्ष/पूर्ण भूत, पूर्ण वर्तमान र पूर्ण भविष्यत् कालको क्रियापदको रचना धातु+एको/एकी/एका+थिय, छ, हुनेछ+लिङ्ग, वचन, पुरुष बोधक रूपायन प्रत्ययको योगबाट हुन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा २०५३: पृ.१११, ११६, ११८) ।

“पूर्ण पक्ष भनेको कथनको समय विन्दु भन्दा अघि नै कार्य सम्पन्न भइसकेको अवस्था हो । यो पनि तीनै कालमा प्राप्त हुन्छ । यसको रचना धातुमा 'एको' प्रत्यय लागि बन्ने कृदन्तका साथ काल बोधक सहायक क्रिया थपी गरिन्छ । यस्ता क्रियापदमा लिङ्ग, वचन र पुरुषको प्रभाव कृदन्त र सहायक क्रिया दुबैमा पाइन्छ । यसमा एको, एका,

एकी+यो, ए, छ, ने+छ, भूत, वर्तमान र भविष्यत् तीनै कालमा हुन्छ” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१००) ।

“पूर्ण पक्षले क्रियाको व्यापार बितेको समयमा सकिएको, अधि नै सकिएको, तर त्यसको प्रभाव चाहिँ अहिले पनि रहेको र आउँदो समयमा पूरा हुने जनाउँछ । यो पक्ष भएको कालको निर्माण धातुमा एको थियो, ए, छ, छु, छन् प्रत्यय र हु धातुमा ने+छ प्रत्यय लगाएर गरिन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४०, २४१) ।

“क्रियाको पूर्णता बुझाउने पक्ष पूर्ण पक्ष हो । नेपालीमा-एको (एकी/एका) परसर्गले पूर्ण पक्ष बुझाउँछ । यो पनि अभूत र भूत दुवै कालका क्रियामा पाइन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीम नारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२०७) । यी विद्वानहरूको धारणालाई आधार मानेर नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका पूर्ण पक्षका क्रियापदहरूलाई निम्न अनुसार तालिकामा देखाउन सकिन्छ ।

पुरुष	भाषा	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
प्रथम पुरुष	नेपाली	लेखेको थिएँ/लेखेका थियौँ	लेखेको छु/लेखेका छौ	लेखेको हुनेछु/लेखेका हुनेछौँ ।
	लिम्बू	साप्तुइबा वयाड/आसाप्तुम्क आवार	साप्तुइबायुड/आसाप्तुमनावा ओयुड	साप्तुइबायुड्लो /आसाप्तुम्नावा आयुड्नालो
द्वितीय पुरुष	नेपाली	लेखेको थिइस् /लेखेका थियौँ	लेखेकोछस् /लेखेका छौ	लेखेका हुनेछस् /लेखेका हुनेछौँ
	लिम्बू	केसाप्तुवा वए/केसाप्तुम्बा केवएसी	केसाप्तुवा केयुडसी	केसाप्तुवा केयुड्लो /केसाप्तुवा केयुड्सीलो
तृतीय पुरुष	नेपाली	लेखेको थियो /लेखेका थिए	लेखेको छ/लेखेका छन्	लेखेको हुनेछ/लेखेका हुनेछन्
	लिम्बू	साप्तुवा वए/मेसाप्तुवा मेवए	साप्तुवा युड/मेसाप्तुवा मेयुड	साप्तुवा युड्लो /मेसाप्तुवा मेयुड्लो

पुरुष	नेपाली भाषाको पूर्ण पक्ष	लिम्बू भाषाको पूर्ण पक्ष
प्रथम पुरुष	(क) मैले किताब लेखेको थिएँ ।	(क) इङ्गाल्ले ? साप्ला साप्तुडबा वयाड ।
	(ख) हामीले किताब लेखेका थियौं ।	(ख) आनील्ले ? साप्ला आसाप्तुम्बा आवए ।
	(ग) मैले किताब लेखेको छु ।	(ग) इङ्गाल्ले ? आङ्गाल्ले ? साप्ला साप्तुडबा युड ।
	(घ) हामीले किताब लेखेका छौं ।	(घ) आनील्ले ? साप्ला आसाप्तुम्बा आयुड ।
	(ङ) मैले किताब लेखेको हुनेछु ।	(ङ) इङ्गाल्ले ? आङ्गाल्ले ? साप्ला साप्तुडबा युड्लो ।
	(च) हामीले किताब लेखेको हुनेछौं ।	(च) आनील्ले ? साप्ला आसाप्तुम्बा आयुडनालो ।
द्वितीय पुरुष	(छ) तैले किताब लेखेको थिइस् ।	(छ) खेनल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा वए ।
	(ज) तिमीले किताब लेखेको थियौं ।	(ज) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा वए ।
	(झ) तिमीहरूले किताब लेखेका थियौं ।	(झ) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा वए ।
	(ञ) तपाईंहरूले किताब लेख्नु भएको थियो ।	(ञ) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा वए ।
	(ट) तपाईंहरूले किताब लेख्नु भएको थियो ।	(ट) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुम्बा केवएसी ।
	(ठ) तैले किताब लेखेको छस् ।	(ठ) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड ।
	(ड) तिमीले किताब लेखेका छौं ।	(ड) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड ।
	(ढ) तिमीहरूले किताब लेखेका छौं ।	(ढ) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्सी ।
	(ण) तपाईंले किताब लेख्नु भएको छ ।	(ण) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड ।
	(त) तपाईंहरूले किताब लेख्नु भएको छ ।	(त) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्सी ।
	(थ) तैले किताब लेखेको हुनेछस् ।	(थ) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्लो ।
	(द) तिमीले किताब लेखेको हुनेछौं ।	(द) खेनेल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्लो ।
	(ध) तिमीहरूले किताब लेखेको हुनेछौं ।	(ध) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्लो ।
	(न) तपाईंले किताब लेख्नु भएको हुनेछ ।	(न) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्लो ।
	(प) तपाईंहरूले किताब लेख्नु भएको हुनेछ ।	(प) खेनिहाल्ले ? साप्ला केसाप्तुवा केयुड्लो ।
	(फ) उसले किताब लेखेको थियो ।	(फ) खुनेल्ले ? साप्ला साप्तुवा वए ।
	(ब) उनीहरूले किताब लेखेका थिए ।	(ब) खुनिहाल्ले ? साप्ला मेसाप्तुवा मेवए ।
	(भ) उसले किताब लेखेको छ ।	(भ) खुनेल्ले ? साप्ला साप्तुवा युड ।

तृतीय पुरुष	(म) उनीहरूले किताब लेखेका छन् ।	(म) खुनिहाल्ले ? साप्ला मेसाप्तुवा मेयुड ।
	(य) उसले किताब लेखेको हुनेछ ।	(य) खुनेल्ले ? साप्ला साप्तुवा युड्लो ।
	(र) उनीहरूले किताब लेखेका हुनेछन् ।	(र) खुनिहाल्ले ? साप्ला मेसाप्तुवा मेयुड्लो ।

यी माथिका उदाहरणबाट नेपाली भाषामा पूर्ण पक्ष जनाउन धातुमा एको, एका, एकी+यो, ए, छु, छौं, छस्, छौ, छ, छन्, नेछ, छु, छौं, छौ, छन् रूपको प्रत्यय लागेको छ भने लिम्बू भाषामा पूर्ण पक्ष जनाउन मुख्य क्रियामा उपसर्गको 'मे', 'के' र प्रत्यय वा+वयाड, आवए, युड वए, वएसी, युड्सी, लो रूपको प्रत्यय लागेको पाइन्छ ।

४.५ अभ्यस्त भूत

भूतकालसँग सम्बन्धित क्रियापदको कार्यव्यापार बानी र अभ्यासको रूपमा दोहोरिने क्रियाको रूपलाई अभ्यस्त भूत/पक्ष भनिन्छ । यसले विगतमा कार्य सम्पन्न भएको अर्थ बोध गराउँछ । विगतको समयमा कार्य व्यापार सम्पन्न भएको जानकारी वक्तालाई वर्तमान कालमा मात्र अवगत हुन्छ । नेपाली भाषामा अभ्यस्त भूत जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा थें, थे, थ्यो, थ्यौ, थी, थ्यौं, थिन्, थिस् आदि प्रत्यय रूपहरू लागेको देखिन्छ भने लिम्बू भाषामा अभ्यस्त भूत जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा 'र वयाड, वए' प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको हुन्छ । अभ्यस्त भूत/पक्षले पहिले हुन्थ्यो तर अहिलै छैन भन्ने जनाउँछ । (अभ्यस्त पक्षका बारेमा केही विद्वानहरूको मतलाई लिइएको छ ।

“अभ्यस्त पक्षका क्रियापदको रचना धातु+थ्यो/थे/थी को प्रक्रिया अनुसार हुन्छ । अभ्यस्त पक्षले बानी बुझाउने भूतकालका सकर्मक र अकर्मक दुबै क्रियापदको रूपावली लिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.११४) ।

“क्रिया बानी वा अभ्यासका रूपमा दोहोरिने अवस्थालाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । अभ्यस्त पक्ष बुझाउन अभूतकालिक क्रियासँग शून्य (ϕ) र भूतकालिक क्रियासँग-थ् परसर्गको प्रयोग हुन्छ । यसै आधारमा यसलाई अभूत अभ्यस्त र भूत अभ्यस्त भनेर दुई भागमा बाँड्न पनि सकिन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५६, पृ.२०७) ।

“अभ्यस्त पक्षले क्रियाका व्यापारको आवृत्ति, नियमितता वा प्रक्रियालाई जनाउँछ । यो पक्ष भएको कालको निर्माण धातुमा थ्+य् प्रत्यय लगाएर गरिन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४०) ।

“अभ्यस्त पक्ष भनेको कार्यको आवृत्ति वा नियमितता हो । यो पक्ष सामान्यतः भूतकालमा पाइन्छ” (ब्रतराज आचार्य २०५८ : पृ.१००) ।

यी भनाइहरूलाई आधार मानेर अभ्यस्त भूतको चर्चा गरिन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका अभ्यस्त भूतको वाक्य निर्माण गरी तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपाली भाषामा अभ्यस्त पक्ष/भूत	लिम्बू भाषामा अभ्यस्त भूत
(क) म मासु खान्थे ।	(क) इङ्गा ? आङ्गा:सा चाङ्गवयाड ।
(ख) ऊ मेरो घरमा आउँथ्यो ।	(ख) खुने ? आहिम्मु तेरवए ।
(ग) हामी खाना खान्थौं ।	(ग) आनी ? तक चाम्बेरआवए ।
(घ) उसले मलाई माया गर्थ्यो ।	(घ) खुनेल्ले ? इङ्गाइन नानुरू चोगुरवए ।
(ङ) उनी मसँग जान्थी ।	(ङ) खुने ? इङ्गानु/सोरिक पेरवए ।
(च) ऊ यहाँ थ्यो ।	(च) खुने ? क?मु वए/येवे

माथिका उदाहरणहरूले भूत कालमा कार्य हुन्थ्यो तर वर्तमान कालमा छैन भन्ने अर्थ बोध गराएको छ ।

४.६ अज्ञात भूत

क्रियापदको कार्य भूतकालमा सम्पन्न भइसकेको जानकारी वर्तमान कालमा आएर स्पष्ट भएको जनाउने क्रियाको रूपलाई अज्ञात पक्ष भनिन्छ । यसमा भूतकाल र वर्तमान काल जनाउने नेपाली भाषामा एछु, एछ, एछौ, एछौं र एछन् प्रत्यय रूपहरूको प्रयोग भएको हुन्छ भने लिम्बू भाषामा मुख्य क्रियापदको अन्त्यमा ‘लछ/रेछ) प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको हुन्छ । अज्ञात पक्षकाबारेमा केही विज्ञहरूको धारणालाई लिइएको छ ।

“अज्ञात पक्षको अर्थात् अज्ञात भूत कालका क्रियापदको रचना धातु+ए+छ को योगबाट हुन्छ । यसरी कार्य व्यापार भूतकालमा नै सम्पन्न हुने, सो कार्यव्यापार सम्पन्न हुने अवस्थामा सो कार्यव्यापार थाहा नहुने र पछि वा वर्तमानमा मात्र थाहा हुने भूतकालको

अवस्था बुझाउने क्रियापद अज्ञात पक्षको क्रियापद हो । यसले सकर्मक अकर्मक दुवै क्रिया लिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.११३) ।

“अज्ञात पक्ष भनेको घटना पहिले नै घटिसकेको तर त्यसको ज्ञान पछि मात्र भएको अवस्था हो । यसमा भूतकाल र वर्तमान कालको मिश्रण पाइन्छ । यसको रचना धातुमा ए/इ प्रत्यय लागेका कृदन्त पदका साथ लिङ्ग वचन पुरुष र आदरका साथै संश्लिष्ट रूपमा रहन्छन्” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१००) ।

“अज्ञात पक्षले क्रिया पहिल्यै सम्पन्न भइसकेको तर भर्खर थाहा भएको भन्ने बुझाउने हुँदा यसले क्रियाको अवस्था भन्दा वक्ताको स्पष्टीकरण (आशय) बुझाउँछ भन्ने स्पष्ट हुन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२०८) ।

“अज्ञात पक्षले क्रियाको व्यापार बितेको समयमा थाहै नपाई भइसकेको, तर अहिले थाहा भएको जनाउँछ । यो पक्ष भएको कालको निर्माण धातुमा ए प्रत्यय लागेको कृदन्त क्रिया र वर्तमानकालिक सहायक क्रियाबाट हुन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४०) ।
नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका अज्ञात पक्षलाई तालिकामा देखाइएको छ ।

पुरुष	भाषा	एकवचन	बहुवचन	आदरार्थी
प्रथम पुरुष	नेपाली	खाएछु/सुतेछु	खाएछौं/ सुतेछौं	
	लिम्बू	चाइलछ/इप्साडलछ	आचाम्लछ/ आइप्साम्लछ	
द्वितीय पुरुष	नेपाली	खाइछस्, सुतिछस्, खाएछौं/सुतेछौं	खाएछौं/ सुतेछौं	खाएछौं/खानुहुँदोरहेछ/ सुतेछौं/ सुतुहुँदोरहेछ
	लिम्बू	केचलछकेइप्सेलछ	केचाम्लछ/ केइप्साम्लछ	केचलछ/केचाम्लछ/ केइप्सेलछ/केइप्साम्लछ
तृतीय पुरुष	नेपाली	खाएछ/सुतेछ	खाएछन्/सुतेछन्	खानुहुँदोरहेछ/ रहेछन्/ सुतुहुँदोरहेछ
	लिम्बू	चलछ/इप्सेलछ	मेचलछ/मेइप्सेलछ	चलछ/मेचलछ/ इप्सेलछ/ मेइप्सेलछ ।

यी माथिका तालिका अनुसार नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको अज्ञात पक्षको क्रियापदलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको अज्ञात पक्ष	लिम्बू भाषाको अज्ञात पक्ष
प्रथम पुरुष	(क) मैले किरा खाएछु ।	(क) इङ्गाल्ले ? आङ्गाल्ले ? फेवा चाडलछ ।
	(ख) म त सुतेछु ।	(ख) इङ्गा ? आङ्गा ? ग ? इप्साडलछ ।
	(ग) हामीले किरा खाएछौं ।	(ग) आनील्ले ? फेवा आचाम्लछ ।
	(घ) हामी त सुतेछौं ।	(घ) अनी ? ग ? आइप्साम्लछ ।
द्वितीय पुरुष	(ङ) तैले किरा खाइछस् ।	(ङ) खेनेल्ले ? फेवा केचलछ ।
	(च) तिमीले किरा खाएछौ ।	(च) खेनेल्ले ? फेवा केचलछ ।
	(छ) तँ त सुतिछस् ।	(छ) खेने ? ग केइप्सेलछ ।
	(ज) तिमी त सुतेछौ ।	(ज) खेने ? ग केइप्सेलछ ।
	(झ) तिमीहरूले किरा खाएछौ ।	(झ) खेनिहाल्ले ? फेवा केचाम्लछ ।
	(ञ) तिमीहरू त सुतेछौ ।	(ञ) खेनिहा ? ग केइप्साम्लछ ।
	(ट) तपाईं त किरा खानुहुंदोरहेछ ।	(ट) खेने ? ग फेवा केचलछ ।
	(ठ) तपाईंहरू त सुत्नुहुंदोरहेछ ।	(ठ) खेनिहा ? ग केइप्साम्लछ ।
तृतीय पुरुष	(ड) उसले किरा खाए छ ।	(ड) खुनेल्ले ? फेवा चलछ ।
	(ढ) ऊ अधि सुतेछ ।	(ढ) खुने ? आन्देन इप्सेलछ ।
	(ण) उनीहरूले किरा खाएछन् ।	(ण) खुनिहाल्ले ? फेवा मेचलछ ।
	(त) उनीहरू त सुतेछन् ।	(त) खुनिहा ? ग मेइप्सेलछ ।
	(द) उहाँ किरा खानुहुंदोरहेछ ।	(द) खुने ? फेवा चलछ ।
	(ध) उहाँ सुत्नु हुंदोरहेछ ।	(ध) खुने ? इप्सेलछ ।
	(न) उहाँहरू किरा खानुहुंदोरहेछ ।	(न) खुनिहा ? फेवा मेचलछ ।
	(प) उहाँहरू सुत्नु हुंदोरहेछ ।	(प) खुनिहा ? मेइप्सेलछ ।
	(फ) म पास भएछु ।	(फ) इङ्गा ? आङ्गा ? पास पोखाइलछ ।
	(ब) ऊ कता गएछ ?	(ब) खुने ? आत्तान पेलछ ?
	(भ) उज्यालो भएछ ।	(भ) खाओत्ते लछ ।
	(म) ऊ विद्यालयमा गएछ ।	(म) खुने ? निसाम्हिम पेलछ ।
	(य) मेरो कलम हराएछ ।	(य) आ ? नाक्चा मयेलछ ।
	(र) भूइचालो गएछ ।	(र) लुप्पी पेलछ ।

यी माथिका उदाहरणहरूले बिगतमा थाहा नभइकन कार्य पूरा भइसकेको समयको बोध गराएको छ । अज्ञात पक्षको प्रयोग पुरुष, वचन र आदरका आधारमा नेपाली भाषामा एछ, एछ, एछौ, एछौं, एछन् प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिएको छ भने लिम्बू भाषामा 'लछ' प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषामा आदरको आधारमा 'नुहुँदो रहेछ' रूपको प्रयोग भएको छ । यसले आदरार्थी भेद देखाएको छ तर लिम्बू भाषामा त्यसरी भेद गरेको छैन ।

अध्याय : पाँच

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको भाव व्यवस्थाको अध्ययन

५.१ भावको परिचय

क्रियापदको सहायताले वक्ताको इच्छा, आकांक्षा, सन्देह, मनसाय, मनोभाव, आदि बुझाउने व्याकरणात्मक कोटीलाई भाव भनिन्छ । भावका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आफ्ना मतहरू व्यक्त गरेका छन् ।

“क्रियापदको अर्थ वा भाव भनेको क्रियापदले व्यक्त गर्ने अर्थ, मनोभाव वा मनसाय हो । क्रियापदले व्यक्त गर्ने उक्त अर्थ/भाव त्यति बेला मात्र क्रियापदमा देखिन्छ, जतिखेर वक्ताले उक्त क्रियापदको प्रयोग गर्दछ । त्यसैले वक्ता वा लेखकले कुनै क्रियापदको प्रयोग कुन मनसाय, कुन मनोभाव, कुन इरादा वा कुन अर्थ (अभिप्राय) का लागि गरेको भन्ने कुरा सोही क्रियाको संरचना (बनोट) मा नै देखिन्छ भने त्यस्तो क्रियापदले वहन गरेको अर्थलाई नै क्रियापदको अर्थ/भाव भनिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराज शर्मा, २०५३ : पृ.१२९) ।

“भाव वा अर्थ भनेको वक्ताको मनोभावको भिन्नता हो । यसलाई भाव वा वृत्ति पनि भनिन्छ । नेपालीमा क्रियापदबाट प्रकट हुने भाव वा अर्थ पाँचवटा मानिन्छन्” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१००) ।

“क्रियामा वक्ताको आशय बुझाउने व्याकरणिक अभिलक्षणलाई भाव वा अर्थ भनिन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२०८) ।

“भाव पनि क्रियामा व्यक्त हुने व्याकरणात्मक कोटि हो । यस कोटिले क्रियाका व्यापारको सम्बन्ध निश्चय, अनिश्चय, आवश्यकता, सम्भावना, सन्देह, विन्ती, इच्छा, आज्ञा, सङ्केत आदि अभिवृत्तिसँग जोड्छ । क्रियाको वास्तविक अर्थसँगै वक्ता वा लेखकको अभिवृत्ति समेत प्रकट गर्ने क्रिया रूपलाई भाव भनिन्छ । यसलाई अर्थ वा वृत्ति भनिएको पनि पाइन्छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा भाव, अर्थ वा वृत्तिको तात्पर्य भन्नेको मनसाय हो र मनसायको तात्पर्य वक्ताको मनोभाव वा अभिवृत्ति हो” (मोहनराज शर्मा, २०६२:पृ. २४२) ।

“वक्ताको मनोभाव जनाउने व्याकरण कोटीलाई भाव भनिन्छ । क्रियाको रूप परिवर्तन गरेर वक्ताले निश्चितता, अनिश्चितता, अस्पष्टता, इच्छा, आज्ञा, प्रश्न, आश्चर्य आदि मनोभाव अभिव्यक्त गर्दछन् । लिम्बू भाषामा निपातको प्रयोग गरेर यस प्रकारको मनोभाव व्यक्त गरिन्छ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाङ, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाङ, येहाङ लाओती, २०७० : पृ.१८६) ।

यी विद्वानहरूको भनाईलाई विचार गर्दा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा भावहरू समान प्रकारका रहेको देखिन्छ । सामान्यार्थक, इच्छार्थक, अज्ञार्थक निश्चयार्थक, अनिश्चयार्थक, सम्भावनार्थक, विध्यर्थक, अनुमेयार्थक, दायित्वार्थक, सर्तबोधक, प्रकटार्थक/तथ्य बोधक, सङ्केतार्थक, प्रश्नार्थक र आश्चर्यबोध गरी जम्मा चौध प्रकारका भावहरू पाइएको । यी भावहरूको विशेषतालाई नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदमा वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ । यी भावहरूलाई निम्न अनुसार तल वर्णन गरिन्छ ।

५.१.१ सामान्यार्थक/निश्चयार्थक भाव

सामान्य अर्थ जनाउने क्रियापदको भावलाई सामान्यार्थक भनिन्छ । सामान्यार्थकले वक्ताको सामान्य मनोभावलाई निश्चित रूपमा बुझाउँछ । सामान्यार्थक भूत, वर्तमान र भविष्यत् तीनवटै कालमा पाइन्छ । सामान्यार्थकको बारेमा विभिन्न विज्ञहरूको धारणाहरूलाई लिइएको छ ।

“क्रियापदको कार्यव्यापार सामान्य रूपमा सम्पन्न भएको छ भनी सामान्य अर्थ जाहेर गर्ने क्रियापद सामान्यार्थक क्रियापद हो । क्रियापदको त्यस्तो सामान्य भाव वा अर्थ सो क्रियापदको प्रयोग गर्ने वक्ताको मानसिकताबाट बुझिन्छ । कुनै पनि क्रियापद प्रयोग गर्दा वक्ताका मनमा कुनै विशेष किसिमको मनोभाव वा अवस्था प्रकट हुँदैन र सामान्य किसिमको भाव/अर्थ मात्र प्रकट हुन्छ भने त्यस्तो क्रियापद सामान्यार्थक बुझाउने क्रियापदको हो” (महादेव अवस्थी, २०५३ : पृ.१३०) ।

“सामान्यार्थक भावले क्रियामा वक्ताको सूचना दिने, घोषणा गर्ने वा कुनै विषयबारे भन्ने (कथन) आशय बुझाउँछ । थप कुनै व्याकरणिक रूप वा विशेषता नभएको जुनसुकै

काल र पक्षमा सामान्यार्थका भाव पाइन्छ” (योगन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२०८) ।

“निश्चयार्थक भनेको कुनै काम हुन्छ वा हुँदैन भनी सामान्य रूपमा प्रकट गरिने मनोभाव हो । यस्तो मनोभाव क्रियापदका कालबोधक सामान्य रूपहरूले प्रकट गर्दछन्” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१००) ।

“वक्ता वा लेखकको सामान्य वृत्ति वा निश्चय बुझाउने क्रियापदलाई सामान्यार्थक भनिन्छ । निश्चय बुझाउने आधारमा यसलाई निश्चयार्थक भनिएको पनि पाइन्छ । यो अचिन्हित भाव हो, त्यसैले यसका छुट्टै प्रत्यय हुँदैनन् । नेपाली वाक्य अन्तर्गत सामान्य भूतकाल र सामान्य अभूतकालका सबै लिङ्ग, वचन र पुरुषका क्रियाले यस भावको अभिव्यक्ति गर्दछन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४३) ।

“वक्ताको सामान्य मनोभाव वा इच्छालाई मात्र अभिव्यक्त गर्ने वाक्यको रूपलाई निश्चयार्थक भाव भनिन्छ । यस भित्र करण र अकरण दुई प्रकारका वाक्य हुन्छन्” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ.१८६) ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका क्रियापदमा सामान्यार्थक भावलाई कालका रूपमा वाक्य निर्माण गरी उदाहरण दिइएको छ ।

नेपाली भाषाको सामान्यार्थक	लिम्बू भाषाको सामान्यार्थक
(क) प्रभूराम विद्यालय जान्छ ।	(क) प्रभूराम निसाम्हिम पेक् ।
(ख) सागर पढ्दैछ ।	(ख) सागर निरूर प ।
(ग) गणेश घर गएको छ ।	(ग) गणेश हिम्मु पेवा युड ।
(घ) घाम लाग्यो ।	(घ) नाम् से ।
(ङ) ऊ रूँदै थियो ।	(ङ) खुने ? हावेर वए ।
(च) दाजु भोलि आउने छ ।	(च) फु ? ताँदिक फेन्लो ।

माथिका उदाहरणहरूले सामान्य भाव मात्र देखाइएको छ । यी वाक्यहरू कालका सामान्य भाव हुन् ।

५.१.२ इच्छार्थक भाव

वक्ताको इच्छा बुझाउने क्रियापदलाई इच्छार्थक भाव भनिन्छ । यसले वक्ताले इच्छा व्यक्त गर्दछ । यो इच्छार्थक अभूतकाल अन्तर्गतको भविष्यत् कालमा प्रयोग हुन्छ । यसले वक्ताको इच्छा, आकाङ्क्षा, विन्ती, अनुरोध, प्रार्थना, आशीर्वाद, कामना आदि मनोभाव व्यक्त गर्दछ । इच्छार्थकका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूबाट आ-आफ्ना तर्क प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

“इच्छार्थ बोधक क्रियापदले वक्ताको इच्छा वा मनको चाहनालाई व्यक्त गर्दछन् । यिनीहरूको रूप रचना वचन र पुरुष अनुसार हुन्छ” (व्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१०१) ।

“इच्छा व्यक्त गर्ने क्रियाको रूपावलीलाई इच्छार्थक भन्दछन्” (डा.माधवप्रसाद पोखरेल, २०४९ : पृ.३३) ।

“इच्छार्थक भावले वक्ताको इच्छा बुझाउँछ । इच्छार्थक भावसँग कुनै पक्ष वा कालबोधक रूपहरूको प्रयोग हुँदैन । नेपालीमा ऊँ-औँ-एस,-ए,-ओस्-उन र -नु होस् रूपहरूले इच्छार्थक भाव बुझाउँछन्” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२०९) ।

“वक्ता वा लेखकको अनुरोध, अनुनय, विन्ती, प्रार्थना, इच्छा आदि वृत्ति बुझाउने भावलाई इच्छार्थक भनिन्छ । यसको प्रयोग भूतकालमा नभई अभूतकालमा हुन्छ र यसले पनि भविष्यत्लाई जनाउँछ । यो चिन्हित खालको भाव हो । नेपालीका सबै पुरुष र वचनका क्रियामा यस भावको रूपायन गर्ने प्रत्ययहरू छन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४४) ।

“तृतीय पुरुष आज्ञार्थक भावलाई इच्छार्थक पनि भनिन्छ । इच्छार्थक भावलाई प्रत्यय-ल (र) ले जनाइन्छ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आडदेम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ.१८७) ।

यी विज्ञहरूको भनाइबाट नेपाली भाषाको इच्छार्थक क्रियापदमा वाक्यको अन्त्यमा - ऊँ-ऊ, ओ, औँ-उन्, ओस, रोस् नुहोस् एस,-ए, आदि रूपहरूको प्रयोग गरिन्छ भने लिम्बू भाषाको इच्छार्थक क्रियापदमा वाक्यको अन्त्यमा ल (र) रूपको प्रयोग गरिन्छ । नेपाली

भाषा र लिम्बू भाषाका इच्छार्थक क्रियापदको रूपावलीलाई पुरुष र वचनका आधारमा तालिकामा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुष	भाषा	एकवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	नेपाली	ऊँ, (खाऊँ, जाऊँ)	औँ, (खाऔँ, जाऔँ)
	लिम्बू	(चाड, पेका)	(चामा, पेगी)
द्वितीय पुरुष	नेपाली	एस (खाएस, गएस्)	ए, (खाए, गए), ओ (खाओ, जाओ)
	लिम्बू	ल (र) (केच, केपेक्ल)	ल (र) केचाम्ल, चेसे
तृतीय पुरुष	नेपाली	ओस्, (खाओस्, जाओस्)	उन् (खाउन, जाउन)
	लिम्बू	ल(र) (चर, पेक्)	ल(र) (मेचर, मेपेक्)

यी माथि तालिकामा देखाइएका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको इच्छार्थक भावको क्रियापदलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको इच्छार्थक भाव	लिम्बू भाषाको इच्छार्थक भाव
प्रथम पुरुष	(क) म भात खाऊँ ।	(क) इडगा ? तक चाड ।
	(ख) म घर जाऊँ ।	(ख) इडगा ? हिम्मु पेका ।
	(ग) हामी भात खाऔँ ।	(ग) आनी, तक चामा ।
	(घ) हामी घर जाऔँ ।	(घ) आनी ? हिम्मु पेगी ।
द्वितीय पुरुष	(ङ) तिमी भात खाएस/खाऊ ।	(ङ) खेने ? तक चे ।
	(च) तिमी घर गएस्/जाऊ ।	(च) खेने ? हिम्मु पेगे ।
	(छ) तिमीहरू भात खाओ ।	(छ) खेनिहा ? तक चेसेल/केचाम्ल ।
	(ज) तिमीहरू घर जाओ ।	(ज) खेनिहा ? हिम्मु केपेक्ल/र ।
तृतीय पुरुष	(झ) ऊ भात खाओस् ।	(झ) खुने ? तक चर/ल ।
	(ञ) ऊ घर जाओस् ।	(ञ) खुने ? हिम्मु पेक्ल/र ।
	(ट) उनीहरू भात खाउन ।	(ट) खुनिहा ? तक मेचर ।
	(ठ) उनीहरू घर जाउन ।	(ठ) खुनिहा ? हिम्मु मेपेक्/ल ।
	(ड) उनीहरू किताब पढुन् ।	(ड) खुनिहा ? साप्ला निरुर ।
	(ढ) ऊ यहाँ छिटो आओस् ।	(ढ) खुने ? क?मु हारा तार ।
	(त) उसले राम्रो काम गरोस् ।	(त) खुनेल्ले नुवा याँवक चोगुर ।

यी माथिका उदाहरणहरूले नेपाली भाषाको क्रियापदको अन्त्यमा ऊँ, औँ, ऊ, ओ, ओस्, उन, एस्, रोस् आदि रूपको प्रयोग तीन वटै पुरुषमा पाइन्छ भने नेपाली भाषाको इच्छार्थक क्रियापदको तृतीय पुरुष र आंशिक रूपमा द्वितीय पुरुषमा मात्र ल/र रूपको प्रयोगले इच्छार्थक भाव जनाएको छ । प्रथम पुरुष द्वितीय पुरुषमा खासै ल/र रूप प्रयोग नभई वक्ताको भाव बुझिएको पाइन्छ ।

५.१.३ आज्ञार्थक भाव

वक्ता र श्रोता बीच प्रत्यक्ष सम्पर्कमा क्रियापदको माध्यमबाट आदेश, आज्ञा, अनुरोध आदि भाव अभिव्यक्त गर्नुलाई आज्ञार्थक भनिन्छ । आज्ञार्थकको प्रयोग वक्ताले द्वितीय पुरुषमा गर्दछ । यसमा वक्ता प्रमुख र श्रोता सहायक रूपमा प्रस्तुत हुन्छ । आज्ञार्थकका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना तर्क प्रस्तुत गरेका छन् ।

“आज्ञार्थ भनेको आज्ञा वा आदेश बुझाउने क्रियापद आज्ञार्थक हुन्छन् । यिनीहरू द्वितीय पुरुषमा मात्र बन्दछन् । यिनीहरूको रूपायन वचन, पुरुष र आदर अनुसार हुन्छ” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१०१) ।

“आज्ञार्थक भावले वक्ताको आज्ञा वा अनुरोध बुझाउँछ । यो द्वितीय पुरुषमा मात्र प्रयोग हुन्छ । नेपालीमा -०-ऊ,-ओ, नू र -नु होस् जस्ता रूपहरूले आज्ञार्थक भाव बुझाउँछन् । आज्ञार्थक भावले कुनै पक्ष वा काल बोधक रूपको प्रयोग हुँदैन” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.१०८) ।

“वक्ता वा लेखकको आज्ञा, हुकुम, आदेश, आदि वृत्ति बुझाउने क्रिया रूपलाई आज्ञार्थ भनिन्छ । आज्ञार्थक सबै पुरुषमा नभई द्वितीय पुरुषको एकवचन र बहुवचनमा मात्र हुन्छ । एकवचनमा क्रियाको रूप प्रायः धातु जस्तै रहन्छ, तर बहुवचनमा केही परिवर्तित पनि हुन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४३) ।

“क्रियाबाट आज्ञा, अनुरोध आदि जनाउने भावलाई आज्ञार्थक भाव भनिन्छ । द्वितीय पुरुष आज्ञार्थक, प्रथम पुरुष स्वेच्छार्थक भाव र तृतीय पुरुष आज्ञार्थक वा इच्छार्थक गरी तीन प्रकारका आज्ञार्थक हुन्छन् । द्वितीय पुरुष आज्ञार्थक वाक्यले कुनै पनि व्यक्तिलाई केही

गर्न अराउने काम गर्दछ । यस्तो वाक्यमा आज्ञार्थक भाव जनाउने प्रत्यय- ए को प्रयोग गरिन्छ । प्र.पु.इ/औं र द्वि.पु.ए=ऊ को प्रयोग गरिन्छ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती २०७० : पृ.१८७) ।

आज्ञार्थक क्रियापदमा एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई आज्ञा दिने गर्दछ । आज्ञार्थक क्रियापद वचन, पुरुष र आदर अनुसार प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका आज्ञार्थक क्रियापदको रूपलाई निम्न बमोजिम तालिकामा देखाइएको छ ।

पुरुष	आदर	एकवचन		बहुवचन	
		नेपाली	लिम्बू	नेपाली	लिम्बू
द्वितीय पुरुष	रहित	जा, गर, भन्, रू	पेगे, चोगे, मेत्ते, हावे	जाओ, गर, भन, रोऊ	पेगाम्मे, चोगाम्मे, मेताम्मे, हाबाम्मे
	सामान्य	जाऊ, गर, भन, रोऊ	पेगे, चोगे, मेत्ते, हावे	जाओ, गर, भन, रोऊ	पेगाम्मे, चोगाम्मे, मेताम्मे, हाबाम्मे
	उच्च	जानुहोस्, गर्नुहोस्, भन्नुहोस्, रूनुहोस्	पेगे, चोगे, मेत्ते, हावे	जानुहोस्, गर्नुहोस्, भन्नुहोस्, रूनुहोस्	पेगाम्मे, चोगाम्मे, मेताम्मे, हाबाम्मे

यी माथिका तालिकाका आज्ञार्थक भावका रूपहरूलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

पुरुष	नेपाली भाषाको आज्ञार्थक भाव	लिम्बू भाषाको आज्ञार्थक भाव
एकवचन	(क) तँ घर जा ।	(क) खेने ? हिम्मु पेगे ।
	(ख) तँ काम गर ।	(ख) खेने ? याँवक चोगे ।
	(ग) तँ खबर भन् ।	(ग) खेने ? इङ्खोड मेत्ते ।
	(घ) तँ रू/रो ।	(घ) खेने ? हावे ।
	(ङ) तिमी घर जाऊ ।	(ङ) खेने ? हिम्मु पेगे ।
	(च) तिमी काम गर ।	(च) खेने ? याँवक चोगे ।
	(छ) तिमीले खबर भन ।	(छ) खेनेल्ले ? इङ्खोड मेत्ते ।
	(ज) तिमी रोऊ ।	(ज) खेने ? हावे ।
	(झ) तपाईँ घर जानुहोस् ।	(झ) खेने ? हिम्मु पेगे ।

	(त्र) तपाईं काम गर्नुहोस् ।	(त्र) खेने ? याँवक चोगे ।
	(ट) तपाईंले समाचार भन्नुहोस् ।	(ट) खेनेल्ले ? इङ्खोड मते ।
	(ठ) तपाईं रूनुहोस् ।	(ठ) खेने ? हावे ।
बहुवचन	(ड) तिमीहरू घर जाओ ।	(ड) खेनिहा ? हिम्मु पेगाम्मे ।
	(ढ) तिमीहरू काम गर ।	(ढ) खेनिहा ? याँवक चोगाम्मे ।
	(ण) तिमीहरू खबर भन ।	(ण) खेनिहा ? इङ्खोड मेत्ताम्मे ।
	(त) तिमीहरू रोऊ/रूव ।	(त) खेनिहा ? हाबाम्मे ।
	(थ) तपाईंहरू घर जानुहोस् ।	(थ) खेनिहा ? हिम्मु पेगाम्मे ।
	(द) तपाईंहरू काम गर्नुहोस् ।	(द) खेनिहा ? याँवक योगाम्मे ।
	(ध) तपाईंहरूले खबर भन्नुहोस् ।	(ध) खेनिहाल्ले ? इङ्खोड मेत्ताम्मे ।
	(न) तपाईंहरू रूनुहोस् ।	(न) खेनिहा ? हाबाम्मे ।

यी माथिका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका आज्ञार्थक क्रियापदको वाक्य निर्माणलाई हेर्दा नेपाली भाषामा आ, अ, ऊ नुहोस् आदि रूप लागेको देखिन्छ भने लिम्बू भाषामा 'ए' रूप लागेको देखिन्छ । नेपाली भाषाको आज्ञार्थक क्रियापदमा आदर भेद पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा त्यस्तो भेद पाइदैन । नेपाली भाषाको आज्ञार्थक बोध गराउन क्रियापदमा तीन रूप पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा एउटै रूप देखिन्छ ।

५.१.४ सम्भावनार्थक/अनिश्चयार्थक भाव

क्रियापदको कार्यव्यापार भविष्यत् कालमा हुन सक्ने कि नसक्ने भन्ने सम्भावना वा अङ्कल गर्नुलाई सम्भावनार्थक भनिन्छ । क्रियापदको कार्य निश्चित नभइ सकेको हुनाले यसलाई अनिश्चयार्थक पनि भनेको पाइन्छ । सम्भावनार्थकमा बारेमा केही विद्वानहरूको भनाइ लिइएको छ ।

“क्रियापदको कार्यव्यापार हुन्छ वा हुँदैन भन्ने बारेमा वक्ताको मानसिकतामा निश्चित नभई सो कार्यव्यापार हुन वा नहुन पनि सक्ने सम्भावना रहेको विशेष अर्थ बुझाउने क्रियापद सम्भावनार्थक क्रियापद हो । सो अर्थ वक्ताले सो क्रियापदको प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा वक्ताको मनोभावका रूपमा प्रकट हुन्छ । सम्भावनार्थक क्रियापदको रचना (धातु+ल्) ला,लान्को प्रक्रिया बमोजिम हुने गर्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा २०५३: पृ.१३२, १३३) ।

“अङ्कल, अनुमान, आदि मनोभाव जनाउने क्रियापद सम्भावनार्थक हुन्छन् । यिनीहरूको कार्य अनिश्चित रूपमा बुझाउँदछन् । त्यसैले यस्ता प्रक्रियालाई अनिश्चयार्थक क्रियापद पनि भनिन्छ” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१०१) ।

“सम्भावनार्थक भावले सम्भावना वा अनिश्चय बुझाउँछ । नेपालीमा - ल् (ला,-लान्,-लिन...) ले सम्भावनार्थक भाव व्यक्त गर्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : २०९) ।

“सम्भावनार्थक भावले सम्भावना, अङ्कल आदि भाव बुझाउँछ । नेपालीका सबै पुरुष र वचनका क्रियामा यस भावको रूपायन गर्ने प्रत्ययहरू ला, लास्, लान् छन् । यसले भविष्यत्मा हुने कार्यलाई जनाउँछ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४४) । नेपाली भाषाको क्रियापदमा सम्भावनार्थक भाव बुझाउन धातुमा- ला, लान्, लिन, लिस् आदि रूपको प्रयोग हुन्छ भने लिम्बू भाषामा धातु इया, लावे रूपको प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदमा सम्भावनार्थक भावका वाक्यहरू निम्न अनुसार बनाउन सकिन्छ ।

नेपाली भाषाको सम्भावनार्थक भाव	लिम्बू भाषाको सम्भावनार्थक भाव
(क) ऊ जाला ।	(क) खुने ? पेक्लावे । इया ।
(ख) भोलि घाम लाग्ला ।	(ख) ताँदिक नाम सेसुलावे । इया ।
(ग) आज पानी पर्ला ।	(ग) आइन् ? हुइ ? थालावे । इया ।
(घ) उसले काम गर्ला ।	(घ) खुनेल्ले ? मेतालावे । इया ।
(ङ) उनीरु आउलान् ।	(ङ) खुनिहा ? मेतालावे । इया ।
(च) तँ कराउलास् ।	(च) खेने ? केअक्लावे । इया ।
(छ) सीता यहाँ आउँलिन् ।	(छ) सीता क?मु तालावे । इया ।
(ज) माली गाई ब्याउँला ।	(ज) माली पितीन् थाप्लावे । इया ।
(झ) हामी दूध खाउँला ।	(झ) आनी ? पि?नु आचाम्लावे । इया ।

यी दुई भाषाका सम्भावनार्थक भाव जनाउने क्रियापदको रूपहरू आ-आफ्नै प्रकारको पाइन्छ । नेपाली भाषामा सम्भावनार्थक भावको क्रियापद बुझाउन धातु+ला, लास्, लिन, लान् आदि रूप लागेको छ भने लिम्बू भाषामा सम्भावनार्थक भावको क्रियापद बुझाउन मुख्य क्रिया+इया, लावे रूपको प्रयोग भएको छ ।

५.१.५ दायित्वार्थक भाव

दायित्वार्थक भावले कुनै पनि काम गर्नुपर्छ नगरी हुँदैन भन्ने कडा बाध्यता बुझाउने गर्छ । “दायित्वार्थक भावले कर्तव्य, दायित्व, जिम्मेवारी वा बाध्यता बुझाउँछ । नेपालीमा - पर्छ, सहायक क्रियाको प्रयोगबाट दायित्वार्थक भाव व्यक्त हुन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२१०) । यो भावले क्रियापदको सहायताबाट कार्य गर्न अह्नाएको बुझिन्छ । नेपाली भाषाको दायित्वार्थक क्रियापदमा -नु पर्छ प्रत्ययको प्रयोग भएको हुन्छ, भने लिम्बू भाषाको दायित्वार्थक क्रियापदमा ‘-मा पोड’ प्रत्ययको प्रयोग भएको हुन्छ । यसको उदाहरण निम्न बमोजिम तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) शिक्षकले विद्यार्थी पठाउनु पर्छ । (क) केहुपाल्ले ? केहुसिड्बा हु?मापोड ।
(ख) विद्यार्थीले किताब पढ्नु पर्छ । (ख) केहुसिड्बाल्ले ? साप्ला नि?मापोड ।
(ग) कलमले अक्षर लेख्नु पर्छ । (ग) नाक्चाल्ले सक् साप्मापोड ।
(घ) तिर्खा लाग्दा पानी पिउनु पर्छ । (घ) क्वामिक्ले च्वा थुड्मापोड ।
(ङ) ठूलो मान्छेलाई आदर गर्नुपर्छ । (ङ) यम्बा मनाइन सेवा चोक्मापोड ।
(च) रातपछि दिन हुनु पर्छ । (च) सेन्दी एगाड लेन्दी पोड्मापोड ।

माथिका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका दायित्वार्थक भावको क्रियापदले गर्नुपर्ने बाध्यता देखाएको छ । नेपाली भाषाको दायित्वार्थक भावको क्रियापदमा ‘नु पर्छ’ प्रत्यय देखाएको छ, भने लिम्बू भाषाको दायित्वार्थक क्रियापदमा ‘मा पोड’ प्रत्यय देखाएको छ ।

५.१.६ सङ्केतार्थक भाव

सङ्केतार्थक भावको वाक्यमा एउटा क्रियापदको रूपबाट घटनाको कारण र अर्को क्रियापदको रूपबाट कार्यको फल स्पष्ट हुने भावलाई सङ्केतार्थक भाव भनिन्छ । सङ्केतार्थक भावमा दुईवटा वाक्य हुन्छन् । यसले भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालको रूपहरू लिने गर्दछ । सङ्केतार्थक भावको बारेमा विभिन्न विज्ञहरूले आ-आफ्ना धारणा प्रस्तुत गरेका छन् ।

“कारण र कार्य दुवैलाई एकैसाथ बुझाउने क्रियापद सङ्केतार्थ हुन्छ” (ब्रतराज आचार्य, २०५८ : पृ.१०२) ।

“सङ्केतार्थ भाव एउटा घटनाका कारणले अर्को घटनाको सङ्केत बुझाउने भाव हो । त्यसैले यसले एउटा उपवाक्य (कारण) लाई अर्को उपवाक्य (परिणाम) सँग जोड्दछ । यो अरु भाव भन्ने एउटै वाक्यमा सीमित रहँदैन । नेपालीमा सङ्केतार्थक भाव बुझाउन - ए परसर्गको प्रयोग गरिन्छ र यो पहिलो उपवाक्यको धातुसँग जोडिन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२१०) ।

“क्रियाको व्यापार अवास्तविक र असाध्य छ भनेर बुझाउने भावलाई सङ्केतार्थक भाव भनिन्छ । यो मिश्र वाक्यको भूत र अभूत कालमा हुन्छ । मिश्र वाक्यको आश्रित उपवाक्यमा समापिका क्रिया छ भने त्यसपछि भने योजक राखेर तथा असमापिका क्रिया छ भने धातुमा ए प्रत्यय गाँसेर यस भावको रचना गरिन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४४) । नेपाली भाषाको सङ्केतार्थक भावको क्रियापदमा-ए, भने संयोजक रूप लागेको हुन्छ भने लिम्बू भाषाको सङ्केतार्थक भावको क्रियापदमा ‘कर’ संयोजकले दुईवटा वाक्यलाई जोडेको हुन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको सङ्केतार्थक भावलाई निम्न अनुसार क्रियापदमा प्रयोग गरी तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपाली भाषाको सङ्केतार्थक भाव	लिम्बू भाषाको सङ्केतार्थक भाव
(क) तिमीले पढे पास हुन्छौ ।	(क) खेनेल्ले केनिरूकर पास केपोड ।
(ख) पानी परे वाली सप्रन्छ ।	(ख) हुई ? थाकर चा नुवापोड ।
(ग) तिमी जान्छौ भने म बस्छु ।	(ग) खेने ? केपेक्कर इङ्गा ? युडा ।
(घ) उसले यो छोड्यो भने राम्रो हुन्छ ।	(घ) खुनेल्ले ? कन लेरूकर नुवा पोड ।
(ङ) कुरा मिल्यो भने राम्रो हुन्छ ।	(ङ) पान तडकर नुवापोड ।
(च) काम भयो भने तिमी आऊ ।	(च) याँवक पोखेकर खेने फेरे ।
(छ) उसले भात खान्छ भने काम गर्छ ।	(छ) खुनेल्ले ? तक चकर याँवक चोक् ।
(ज) घाम लाग्यो भने कपडा सुकाउँछु ।	(ज) नाम सेसुकर तेत्था नाम्भेतुड ।

माथिका उदाहरणहरूले नेपाली भाषाको सङ्केतार्थक भाव बुझाउने क्रियापदमा ‘ए, भने’ ले दुई वाक्य जोडेको छ भने लिम्बू भाषाको सङ्केतार्थक भाव बुझाउन क्रियापदमा ‘कर’ ले दुई वाक्यलाई संयोजन गरेको छ ।

५.१.७ प्रश्नार्थक भाव

वक्ताले कुनै प्रकारको सूचनाको जानकारी दिन प्रश्नवाचक चिन्ह (?) के ?, कसरी ?, किन ?, कहाँ ?, कुन ?, कसले ?, कसको ?, कोद्वारा ?, को ?, कता ?, आदि रूपले प्रश्न सोध्नुलाई प्रश्नार्थक भाव भनिन्छ । यसमा एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई प्रश्न सोध्ने र अर्को व्यक्तिले उत्तर दिने कार्य गर्दछ । यसका बारेमा केही विज्ञहरूको तर्क लिइएको छ ।

“वक्ताले कुनै विषयमा सूचना वा जानकारी चाहेको आशय प्रश्नार्थक भावले व्यक्त गर्दछ । नेपालीमा प्रश्नार्थक भाव आरोही अनुतान वा को, के आदि प्रश्नार्थक पदहरूबाट व्यक्त हुन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ. २०८ ।

“प्रश्न जानउने भावलाई प्रश्नवाचक भाव भनिन्छ । प्रश्नवाचक भाव सामान्य र पुछ्छे गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । सामान्य प्रश्नवाचक भाव पनि दुई प्रकारको हुन्छन् । हो/होइन जनाउने सामान्य प्रश्नवाचक निपात पि/बि ले जनाइन्छ भने तथ्यगत प्रश्न बुझाउने भावलाई प्रश्नवाचक निपात पे/बे ले जनाइन्छ र पुछ्छे प्रश्न जनाउन अकरण शब्द मे : न् र प्रश्न सूचक निपात पि (बी) को प्रयोग गरिन्छ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ. १८८) । नेपाली भाषाको प्रश्नार्थक भावको क्रियापदमा के ?, को ?, किन ?, कसरी ?, कहाँ ?, कुन ?, कसले ?, कसको ?, कता ?, कोद्वारा ? आदि रूपले प्रश्न सोधिन्छ भने लिम्बू भाषाको प्रश्नार्थक भावको क्रियापदमा थे ?, हा ?, थ्याड ?, आक्केरी/आक्केलरी ?, आतोन्/आतान् ? आत्तिन् ? हा?ले ? आदि रूपले प्रश्न सोधिन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका प्रश्नार्थक भावको क्रियापदहरू निम्न बमोजिम हुन्छन् । ती यस प्रकारका छन् :

नेपाली भाषाको प्रश्नार्थक भाव	लिम्बू भाषाको प्रश्नार्थक भाव
(क) तिमि के गछौ ?	(क) खेने ? थे केचोक् ?
(ख) ऊ को हो ?	(ख) खुने ? हा पे ?
(ग) ऊ किन रोयो ?	(ग) खुने ? थ्याड हावे ?
(घ) यो कसरी विग्रियो ?	(घ) कन ? आक्केलरी फे?लारे ?
(ङ) ऊ कहाँ गयो ?	(ङ) खुने ? आतोन्/आतान पे ?

(च) म कुन चाहिँ बोक्नु ?	(च) इङ्गा ? आङ्गा ? आत्तिन पङ्मा ?
(छ) यो कसले दियो ?	(छ) कन ? हा?ले पिरू ?
(ज) म कहिले आउनु ?	(ज) इङ्गा ?/आङ्गा ? आफेल्ले तामा ?

माथिका नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका प्रश्नार्थक भावले क्रियापदको प्रयोग गरी प्रश्न गरेको छ ।

५.१.८ आश्चर्यबोधक भाव

क्रियापदले आश्चर्य, छक्क, हर्ष, दुःख आदि बोध गर्नु आश्चर्य बोधक भाव हो । “हर्ष, विस्मय, आश्चर्य आदि भाव व्यक्त गर्ने आश्चर्यबोधक भावलाई ला, आम्बी-इ आदि निपातले जनाइन्छ” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाङ, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्बाहाङ, येहाङ लाओती, २०७० : पृ.१८९) । नेपाली भाषाको आश्चर्य बोधक भावको क्रियापदमा ला ! अहो ! स्यावास् ! बिचरा ! आम्मै ! आहा ! कठैवरी ! आदि शब्द लाग्दछन् भने लिम्बू भाषाको आश्चर्य बोधक भावको क्रियापदमा ला ! आम्बी-इ ?!-रेच्छ ! आदि शब्द लाग्दछ । यसलाई वाक्यमा प्रयोग गरी दुवै भाषालाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

नेपाली भाषाको आश्चर्यबोधक भाव	लिम्बू भाषाको आश्चर्यबोध भाव
(क) ला ! यो त लड्यो !	(क) ला ! कन ग केडे !
(ख) बिचरा ! त्यो त भोकै मरेछ !	(ख) आम्बी-इ ? ! खेन ग साक्किल्ले सेरेच्छ !
(ग) आहा ! कति मीठो अचार !	(ग) आम्बी ?! आक्खेन् कुजानुवा फुर्सुन !
(घ) आम्मै ! सबै सकिएछ !	(घ) आम्बी -इ ! जम्मा मारेरेच्छ !

माथिका उदाहरणहरूले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको आश्चर्यबोधक भावको क्रियापदमा वाक्यद्वारा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

अध्याय : छ

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको वाच्य व्यवस्थाको अध्ययन

६.१ वाच्यको परिचय

वाक्यमा कर्ता, कर्म र भावमा कुनै एउटालाई मुख्य आधार मानेर क्रियापदको रूप चलाउनुलाई वाच्य भनिन्छ । वाच्यले वाक्य निर्माणमा क्रियापदको अन्तिम प्रत्ययसँगको सम्बन्धमा कर्ता, कर्म र भावलाई रूप अनुसार चलन सिकाउँछ । वाच्यका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना धारणाहरू प्रस्तुत गरेका छन् ।

“वाच्य भनेको ‘भनिनु’ हो; तर व्याकरणमा वाच्य भन्नाले वाक्यमा प्रयोग भएका कर्ता, कर्म र क्रियापद मध्ये कुनै एक मुख्य हुनु हो । कुनै वाक्यमा कर्ता मुख्य हुन्छ कुनैमा कर्म मुख्य हुन्छ र कुनैमा क्रिया मुख्य हुन्छ ।” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.२४६) ।

“क्रियाले जे बुझाउँछ त्यो वाच्य हो” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२११) ।

“वाच्यको अर्थ भनाइ हो । यसलाई वाक्य वा उपवाक्य तहमा विशेषतः क्रियाका माध्यमबाट व्यक्त हुने व्याकरणात्मक कोटी मानिन्छ । अर्थमा परिवर्तन नगरी वाक्यका क्रियाको सम्बन्ध कर्ता र कर्मसँग फेर्ने ढङ्गलाई वाच्य भन्दछन् । क्रियाले नाम (कर्ता, कर्म र भाव) सँग सम्बन्ध फेर्ने गर्दछ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४५) ।

“वाच्य भनेको एउटा व्याकरणात्मक कोटी हो, जसले वाक्यमा कर्ता, कर्म र क्रिया मध्ये कुनै एकको प्रधानतालाई जनाउँछ ।” (वैरागी काईला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाङ, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्बाहाङ, येहाङ लाओती, २०७० : पृ.१३८) ।

वाच्य कर्तृवाच्य, कर्म वाच्य र भाव वाच्य (क्रिया) गरी तीन प्रकारको हुन्छन् । यी वाच्यले सकर्मक, अकर्मक र पुरकापेक्षी क्रियापदलाई समेटी वाक्य निर्माण गरेको हुन्छ । कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्यलाई क्रमसँग तल वर्णन गरिएको छ ।

६.१.१ कर्तृवाच्य

वाक्यमा कर्तालाई प्रमुख विषयको आधार बनाई क्रियापदको प्रयोग गर्नु कर्तृवाच्य हो । कर्तृवाच्यमा कर्ता, लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार क्रियापदको रूप चल्दछ । यसका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना मत व्यक्त गरेका छन् ।

“कर्ता मुख्य भएको वाक्यको वाच्य कर्तृवाच्य हुन्छ । कर्तृवाच्यमा कर्ता, लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार नै क्रियापदको प्रयोग हुने गर्दछ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ. २४७) ।

“कर्तृवाच्यमा क्रियाले कर्ता बुझाउँछ वा क्रिया र कर्ता बीच सङ्गति हुन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ. २११) ।

“कर्तृवाच्यले वाक्यमा क्रियाको विषय कर्ता हो भन्ने बुझाउँछ । कर्तृवाच्यको उद्देश्य कर्ता हुने हुँदा वाक्यमा त्यसकै प्रधानता हुन्छ । यस प्रधानताका कारण क्रिया त्यसकै लिङ्ग वचन र पुरुष अनुसार रहन्छ” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ. २४६) ।

“वाक्यमा कर्ता, कर्म र क्रिया मध्ये कर्ता प्रधानता भएको व्याकरणात्मक कोटीलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ ।” (वैरागी काईला, डा. गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान आङ्देम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ. १३८) । कर्तृवाच्यले कालसँगै सम्बन्धित भई सकर्मक, अकर्मक र पुरकापेक्षी क्रियापद लिने गर्दछ । पुरकापेक्षी क्रियापदको सम्बन्धमा केही विज्ञहरूको मत पाइन्छ ।

“योजक क्रियासँग वाक्यमा बराबरीको सम्बन्ध भएका दुई वटै नामहरूलाई नजोडेर एउटालाई (प्रायः अधिल्लालाई) मात्र संयुज्यताको हिसाब गर्दा जोडिन्छ, त्यसैले कर्तृपुरकापेक्षी क्रियाको संयुज्यता एक मात्र हुन्छ” (डा. माधवप्रसाद पोखरेल, २०४९ : पृ. ७४) ।

“वाक्यमा कर्ताले अर्थपूर्ती” गर्न आउने पुरकलाई कर्तृपुरक भनिन्छ । पुरकापेक्षी क्रिया अकर्मक अपूर्ण क्रिया हुँदा वाक्यमा यो चाहिन्छ । त्यसैले यस्तो क्रियालाई कर्तृपुरकापेक्षी क्रिया भन्दछन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ. ८१) ।

“वाक्यभित्रका क्रिया (सकर्मक वा अकर्मक) हरूले अवस्था विशेषमा पूर्ण अर्थ दिंदैनन् । त्यस्तो अवस्थामा अर्थ पूरा गर्ने सकर्मक क्रिया भएमा कर्ताको पुरक मानिन्छ” (वैरागी कार्यला, डा.गोविन्दबहादुर तुम्बाहाड, तेजमान अडदेम्बे, अमर तुम्याहाड, येहाड लाओती, २०७० : पृ.१३४) ।

कर्तृवाच्यको कर्तामा ले, विभक्ति लाग्दछ र कर्तालाई जस्ताको तस्तै राखेर कर्मको लिङ्ग वचन र पुरुष फेर्दा क्रियाको अन्तिम प्रत्ययमा कुनै परिवर्तन आउँदैन भने कर्तृवाच्य बुझाउँछ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदमा कर्तृवाच्यलाई वाक्यमा प्रयोग गरी यस प्रकारले देखाइएको छ ।

नेपाली भाषामा कर्तृवाच्य	लिम्बू भाषामा कर्तृवाच्य
(क) मैले मृग देखेँ ।	(क) इङ्गाल्ले ?/आङ्गाल्ले पेवाँ निसुङ ।
(ख) उसले पानी ल्यायो ।	(ख) खुनेल्ले ? च्वा थाक्तु ।
(ग) हरिले किताब पढ्यो ।	(ग) हरिल्ले ? साप्ला निरू ।
(घ) गोरेले छोरीलाई घर पठायो ।	(घ) गोरेल्ले ? साइन् हिम्मु पाङ्खु ।
नेपाली भाषाको पुरकापेक्षी क्रियापद	लिम्बू भाषाको पुरकापेक्षी क्रियापद
(ङ) मृग लड्यो ।	(ङ) पेवा केडे ।
(च) हरि केटा हो ।	(च) हरि याम्बीच्छा रो ।
(छ) यो कलम हो ।	(छ) कन नाक्चा रो ।
(ज) उनीहरू विद्यार्थी हुन् ।	(ज) खेन्हा केहुसिङ्वा रो ।

यी माथिका उदाहरणहरूले कर्ता प्रमुख भएर काम गरेको छ । नेपाली भाषाको कर्तृवाच्य क्रियापदमा कर्तामा ‘ले’ विभक्ति र सहायक कर्तामा ‘लाई’ विभक्ति लागे पनि क्रियामा असर नपारेको देखाएको छ भने लिम्बू भाषाको कर्तृवाच्य क्रियापदमा कर्तामा ‘ल्ले’ विभक्ति र सहायक कर्तामा ‘इन’ विभक्ति लागेको छ । नेपाली भाषाको कर्तृवाच्यमा पुरकापेक्षी क्रियापदको कर्ता प्रमुखमा एक संयुजता लङ् धातुको एउटै मात्र पुरक हुन्छ र ‘हो’ ले हरि केटा हुनुको पुरक भएर रहेको छ । कलम र विद्यार्थीले पुरकको काम गरेको छ र लिम्बू भाषाको कर्तृवाच्यमा पुरकापेक्षी क्रियापदले कर्ता प्रमुखमा एक संयुजता ‘केडे’

धातुको एउटै मात्र पूरक हुन्छ र 'रो' ले हरि केटा हुनुको पूरक भएर रहेको छ । नाक्चा र केहुसिङ्वाले पुरकको काम गरेको छ ।

६.१.२ कर्मवाच्य

वाक्यमा कर्मलाई मुख्य आधार मानेर क्रियापदको रूप चलाउनुलाई कर्मवाच्य भनिन्छ । कर्मवाच्यले वाक्य निर्माणमा सकर्मक क्रियापदको धातु मात्र लिने गर्दछ । नेपाली भाषामा कर्तृवाच्यको वाक्यलाई कर्मवाच्य बनाउँदा क्रियापदमा 'इ', 'लाई', प्रत्यय वा 'इन्छ', 'इयो', 'एला' प्रत्यय लगाइन्छ भने लिम्बू भाषामा कर्तृवाच्यको वाक्यलाई कर्मवाच्य बनाउँदा क्रियापदमा 'बे', 'पोड', 'इया', 'लाबे' प्रत्यय लागि वाक्य निर्माण हुन्छ । कर्मवाच्यका बारेमा विभिन्न विज्ञहरूको धारणा पाइन्छ । "कर्म मुख्य भएको वाक्यको वाच्य कर्म वाच्य हुन्छ । कर्मवाच्य वाक्यमा कर्मपद नै मुख्य हुने हुनाले कहाँ कर्मका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर नै क्रियापदको प्रयोग हुने गर्दछ । कर्मवाच्य वाक्यमा सकर्मक क्रियापदको मात्र प्रयोग हुन्छ । कर्मवाच्य धातुमा 'इ' प्रत्यय थपिइन्छ" (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.२४७) ।

"कर्मवाच्यमा क्रियाले कर्म बुझाउछ र कर्म र क्रिया बीच सङ्गति हुन्छ र इपरसर्ग समेत थपिन्छ" (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२९) ।

"कर्मवाच्यले वाक्यमा क्रियाको विषय कर्म हो भन्ने बुझाउँछ । कर्मवाच्यको उद्देश्य कर्म हुने हुँदा वाक्यमा त्यसकै प्रधानता हुन्छ । यस प्रधानताका कारण क्रिया पनि कर्मकै लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार रहन्छ । यस वाच्यमा कर्म नै कर्ता बन्छ र त्यसले उद्देश्यको कार्य गर्छ । कर्मवाच्य अकर्मक क्रियाबाट होइन सकर्मक क्रियाबाट बन्छ । वाक्यमा कर्तृवाच्यको कर्ता पनि आउँछ, तर त्यसलाई करण कारक (ले, बाट, द्वारा) मा राखिन्छ । क्रियाको धातुमा पहिला इ प्रत्यय लाग्दछ, त्यसपछि अन्य प्रत्यय लाग्छन् । कर्म वाच्यमा पूरकापेक्षी क्रियापदको प्रयोग पाइन्छ । "कर्म पूरकापेक्षी क्रियाको संयुज्यता दुई मात्र हुन्छ" (डा.माधवप्रसादपोखरेल, २०४९ : पृ.७४) । नेपाली भाषाको कर्मवाच्यमा 'द्वारा, बाट,' - इन्छ, इयो, एला प्रत्यय क्रियापदमा लाग्दछ भने लिम्बू भाषाको कर्मवाच्यको क्रियापदमा 'बे, पोड वा थुपेक पोड, ए, इया, लाबे प्रत्यय लाग्दछ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका कर्मवाच्य क्रियापद र पूरकापेक्षी क्रियापदलाई निम्न अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएको छ ।

नेपाली भाषाको कर्मवाच्य	लिम्बू भाषाको कर्मवाच्य
(क) भाइलाई बोलाइयो । इन्छ, एला ।	(क) नुसाइन् उतुम्बे/उ?मापोड/उ?माइया/लावे ।
(ख) (हामीबाट) धान कुटियो । इन्छ, एला	(ख) या ? थुप्मेक हाक्तुम्बे, हाक्मापोड, हाक्माइया/लावे ।
(ग) किताब छापियो । इन्छ, एला ।	(ग) साप्ला थुप्मेक साप्तुम्बे, साप्मापोड, साप्मा इया/लावे ।
(घ) कपडा च्यातियो । इन्छ, एला ।	(घ) तेत्था ? तेखे, तेख, तेखइया/लावे ।
(ङ) गीत गाइयो । इन्छ, एला ।	(ङ) साम् लोरुम्बे, लो?मापोड, इया/लावे

नेपाली भाषाको कर्म पुरकापेक्षी क्रियापद	लिम्बू भाषाको कर्म पुरकापेक्षी क्रियापद
(च) शिक्षकले विद्यार्थीलाई ज्ञानी बनायो ।	(च) केहुपाल्ले केहुसिड्वाइन् चापा चोगु ।
(छ) मैले अलोरीलाई कागज बनाएँ ।	(छ) इङ्गाल्ले फेकाप्सिड साप्ला चोगुड ।
(ज) मैले ढुङ्गालाई देवता मानेँ ।	(ज) इङ्गाल्ले ? लुडइन् माड इतुड ।
(झ) सीताले खुर्सानीलाई अचार बनाइन् ।	(झ) सीताल्ले ? मच्चीइन् फुसुने चोगु ।
(ञ) आमाले चामललाई भात पकाउनु भयो ।	(ञ) आम्माल्ले ? स्याइन तक थोक्नु ।

माथिको उदाहरणहरूले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको कर्मवाच्यलाई देखाइएको । नेपाली भाषाको कर्मवाच्य कर्तृवाच्यको कर्तामा 'लाई' थपेपछि, बन्छ । नेपाली भाषाको कर्तामा 'लाई' थपी क्रियामा इन्छ, इयो, एला, एँ प्रत्यय लगाई कर्मवाच्य बनाइन्छ भने लिम्बू भाषाको कर्ता 'इन्' थपी क्रियामा 'बे, पोड, इया, लावे' प्रत्यय लगाई कर्मवाच्य बनाइन्छ । नेपाली भाषाको कर्मवाच्यमा पूरकापेक्षी क्रियापदमा कर्ताद्वारा क्रिया गरिएको छ ।

६.१.३ भाववाच्य (भावकर्म वाच्य)

भावले कर्मवाच्यको जस्तै 'इ' प्रत्यय लिएर आउँछ । त्यसैले यसलाई भावकर्मवाच्य पनि भनिन्छ । भाववाच्यका बारेमा विभिन्न विज्ञहरूले आ-आफना मत व्यक्त गरेका छन् ।

“क्रियाको अर्थ वा भाव नै मुख्य भएको वाच्य भाववाच्य हुन्छ । भाव वाच्य वाक्यमा सधैं पुलिङ्ग, एकवचन, तेस्रो पुरुष र सामान्य आदर जनाउने क्रियापदको प्रयोग हुने गर्दछ । भाववाच्य वाक्यमा अकर्मक क्रियापदको प्रयोग हुने गर्दछ । अकर्मक धातुमा 'इ' थपिइ बनेको भाववाची धातुका क्रिया रूपको प्रयोग हुने गर्दछ । यसमा अकर्मक

क्रियापदको मात्र प्रयोग हुन्छ र कर्तापदको आवश्यकता पर्दैन” (महादेव अवस्थी, ऋषिराम शर्मा, २०५३ : पृ.२४८) ।

“भाववाच्यमा क्रियाले कर्ता र कर्म दुवै बुझाउँदैन त्यसैले ती दुबैसँग क्रियाको सङ्गती हुँदैन । भाववाच्यमा पनि कर्मवाच्यमा भैं -इ परसर्ग हुन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी, २०५८ : पृ.२१२) ।

“भाव वाच्यले वाक्यमा क्रियाको विषय भाव हो भन्ने बुझाउँछ । भाव भनेको धातुको अर्थ (व्यापार) हो र यस वाच्यमा कर्ता वा कर्म होइन भाव (क्रिया अर्थ व्यापार) को प्रधानता हुन्छ । त्यसैले क्रियाको व्यापार र फल दुवैको असर भावमा निहित रहन्छ । भाव वाच्यमा अकर्मक क्रिया हुन्छ । र त्यो प्रत्यके स्थितिमा एकवचन, पुलिङ्ग र तृतीय पुरुषमा रहन्छ । यसमा पनि कर्ता अनुपस्थित रहन्छ अथवा पुरुषविहीन भएर करण कारकमा आउँछ । यस वाच्यमा पनि आफू, हामी, सबै आदि शब्दहरू पुरुषविहीन भएर कर्ताका रूपमा आउन सक्छन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ.२४८) ।

भाववाच्यमा कर्ता अदृष्ट भएर क्रियापदले कार्य गर्ने भाव व्यक्त गर्दछ । नेपाली भाषाको भाववाच्यमा पनि इन्छ, इयो, एला प्रत्यय नै लगाइन्छ तर कर्तृवाच्य पनि होइन र कर्मवाच्य पनि होइन । यसले कर्तालाई लुकाइ दिन्छ र लिम्बू भाषाको भाववाच्यमा ‘बे, पोड, इया, लाबे’ प्रत्यय रूप लागि भाववाच्य बन्दछ र यसले कर्तालाई अदृश्य बनाई कार्य गर्ने भाव व्यक्त गर्दछ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भाववाच्यलाई वाक्यमा प्रयोग गरी निम्न अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपाली भाषाको भाववाच्य	लिम्बू भाषाको भाववाच्य
(क) आज त गइन्छ । एला ।	(क) आइन ग पेक्मापोड, इया, लाबे ।
(ख) मज्जाले नुहाइन्छ । एला ।	(ख) नुरिक वारक्मापोड, इया, लाबे ।
(ग) राती त सुतिन्छ । एला ।	(ग) सेन्दिक ग इप्मापोड, इया, लाबे ।
(घ) सँगसँगै डुलिन्छ । एला ।	(घ) सोरिक सोरिक ताक्कन्मा पोड, इया/लाबे ।
(ङ) बिहानै उठिन्छ । एला ।	(ङ) बिहादिक पोक्मापोड, इया/लाबे

माथिका उदाहरणहरूले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका भाववाच्यमा क्रियापदको भाव व्यक्त गरेको छ । यसमा कर्ता अदृश्य भई कार्य गर्ने भाव जनाएको छ । नेपाली भाषाको भाव वाच्यमा इन्छ, एला रूपको प्रत्यय प्रयोग गरिएको छ, भने लिम्बू भाषाको भाव वाच्यमा पोड, इया/लाबे रूपको प्रत्यय प्रयोग गरी क्रियापदको भाव व्यक्त गरिएको छ ।

६.२ ध्रुवीयता (करण/अकरण)

वाक्यमा क्रियापदले सकारात्मक र नकारात्मक अर्थ व्यक्त गर्छ, भने त्यसलाई ध्रुवीयता वा करण/अकरण भनिन्छ । वाक्य निर्माणमा सकारात्मक अर्थ दिनेलाई करण र नकारात्मक अर्थ दिनेलाई अकरण क्रिया भन्ने गरिन्छ । ध्रुवीयता (करण/अकरण) का बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आ-आफ्ना धारणा प्रस्तुत गरेका छन् “वाक्यहरूमा सकारात्मक अर्थ दिने क्रियापदलाई करण क्रिया भनिन्छ, र नकारात्मक वाक्यको अर्थ दिने क्रियापदलाई अकरण क्रियापद वा अकरण वाक्य भनिन्छ” (महादेव अवस्थी, ऋषिराज शर्मा, २०५३ : पृ. २६४) ।

“क्रियाले एकपटकमा कि सकारात्मक कि नकारात्मक अर्थ व्यक्त गर्दछ । यही सकारात्मकता वा नकारात्मकतालाई बुझाउने व्याकरणिक अभिलक्षणलाई ध्रुवीयता भनिन्छ । यस आधारमा क्रियापद करण र अकरण गरी दुई वर्गमा छुट्टिन्छन् । सबै करण क्रियाहरू आधार भूत रूप हुन् भने तिनमा न (पूर्वसर्ग वा परसर्गका रूपमा) जोडेर अकरण रूपको निर्माण हुन्छ” (योगेन्द्रप्रसाद यादव, भीमनारायण रेग्मी २०५८ : पृ. २१०) ।

“करण अकरण वाक्यका दुई ध्रुव हुन् । करण वाक्यको अर्को ध्रुव अकरण वाक्य हो भने अकरण वाक्यको अर्को ध्रुव करण वाक्य हो । वाक्यको यस करण-अकरण व्यवस्थालाई ध्रुवीयता भनिन्छ । अनिषेधात्मक वाक्यलाई [न] द्वारा निषेधात्मक तुल्याउने प्रक्रियालाई अकरण भन्दछन् भने निषेधात्मक वाक्यलाई [न] भिकेर अनिषेधात्मक तुल्याउने प्रक्रियालाई करण भन्दछन्” (मोहनराज शर्मा, २०६२ : पृ. २५०) ।

वाक्य निर्माणमा क्रियापदले सकारात्मक र नकारात्मक दुवै अर्थ दिने गर्दछ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा ध्रुवीयता (करण/अकरण) क्रियापदलाई वाक्यमा प्रयोग गरी निम्न अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपाली भाषाको करण	लिम्बू भाषाको करण
(क) म भात खान्छु ।	(ख) इङ्गा ? तक चाड ।
(ख) आज घाम लाग्ला ।	(ख) आइन् नाम सेइया/लाबे ।
(ग) उसले समाचार भन्यो ।	(ग) खुनेल्ले इङ्खोड मेत्तु ।
(घ) राम स्कुल गयो ।	(घ) राम निशाम्हिम पे ।

नेपाली भाषाको अकरण	लिम्बू भाषाको अकरण
(क) म भात खान् ।	(क) इङ्गा तक मेचान् ।
(ख) आज घाम नलाग्ला ।	(ख) आइन नाम मेसनेन्इया/लाबे ।
(ग) उसले समाचार भनेन ।	(ग) खुनेल्ले ? इङ्खोड मेन्मेत्तुन ।
(घ) राम स्कुल गएन ।	(घ) राम निशाम्हिम मेन्पेक्केयुड ।

माथिका उदाहरणहरूले नेपाली भाषाका ध्रुवीयता (करण/अकरण) वाक्यले सकारात्मक र नकारात्मक क्रियापदको अर्थ व्यक्त गरेको छ । नेपाली भाषाको करण वाक्यलाई अकरण वाक्य बनाउन क्रियापदमा 'न' रूपको प्रयोग गरिएको छ भने लिम्बू भाषाको करण वाक्यलाई अकरण वाक्य बनाउन क्रियापदमा उपसर्ग 'मेन' र परसर्ग 'नेन्' प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिएको छ । यी अकरणका 'न' रूप हटाए पछि करण रूपमा बदलिन्छ ।

निष्कर्ष

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययन गर्दा काल, पक्ष, भाव र वाच्य व्यवस्थाको स्पष्ट अध्ययन गरिएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको अध्ययन गर्दा दुईवटा कालको व्यवस्था रहेको स्पष्ट भएको छ । त्यसलाई भूत र अभूतकाल भनिन्छ । अभूत काल व्यवस्थामा वर्तमान काल र भविष्यत् काल रहेको छ ।

- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालमा सकर्मक, अकर्मक, द्विकर्मक र अकरण क्रियापदको वर्णन गरिएको छ ।
- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

- नेपाली भाषामा कर्ता नामसँग आदरका आधारमा लिङ्ग भेद गरेको हुन्छ भने लिम्बू भाषामा मानवीय र अमानवीय दुवै नामसँग लिङ्ग भेद गरेको पाइँदैन ।
- नेपाली भाषामा आदरका तीन तह बुझाउने रूपहरूको क्रियापद पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा एक तहको मात्र आदर बुझाउने क्रियापद पाइन्छ ।
- नेपाली भाषामा भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालका सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात पक्ष गरी पाँच पक्ष रहेको पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालका सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात पक्ष गरी पाँच पक्ष नै पाइन्छ ।
- नेपाली भाषामा भाषाका सामान्यार्थक (निश्चयार्थक), इच्छार्थक, आज्ञार्थक सम्भावनार्थक (अनिश्चयार्थक), दायित्वार्थक, सङ्केतार्थक, प्रश्नार्थक र आश्चर्यबोधक भाव गरी आठवटा भावहरू पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि ती भावहरू पाइन्छ ।
- नेपाली भाषामा वाच्यका बारेमा कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन वाच्य पाइन्छ भने लिम्बू भाषामा पनि वाच्य पाइन्छ ।
- नेपाली भाषामा ध्रुवीयताका बारेमा करण र अकरण रूपको वर्णन गरिएको छ भने लिम्बू भाषामा पनि ध्रुवीयताका बारेमा करण र अकरण रूप पाइन्छ ।
- नेपाली भाषाको वाच्य व्यवस्थामा पूरकापेक्षी क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ भने लिम्बू भाषाको वाच्य व्यवस्थामा पनि पूरकापेक्षी क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ ।

अध्याय : सात

उपसंहार

यस शोध पत्रको पहिलो परिच्छेदमा परिचय शोधकार्यको प्रयोजन, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता, अध्ययनको सीमाङ्कन, सामग्री सङ्कलन पद्धति एवम् अध्ययन विधि प्रस्तुत गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा नेपाली भाषाको परिचय, उद्भव र विकास, भारोपेली परिवारका भाषाहरू, नेपाली भाषाका भाषिका सुदूरपश्चिमेली भाषिका समूह, मध्य पश्चिमेली भाषिका समूह, पश्चिमेली भाषिका समूह, केन्द्रीय भाषिका समूह, पूर्वेली भाषिका समूह, पश्चिमेली भाषिका समूह, केन्द्रीय भाषिका समूह, पूर्वेली भाषिका समूह, विशेषता र राष्ट्र भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको अध्ययन गरिएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषालाई तुलनाका क्रममा लिम्बू भाषाको परिचय, उद्भव र विकास, चिनियाँ तिब्बत, भोट-बर्मेली परिवारका भाषाहरू, भाषिका छथरे, फेदापे, पाँचथरे, मेवाखेले, कोयाखेले, याङरूपे उपभाषिका, विशेषता, लिम्बू भाषाको सामाजिक भूमिका राष्ट्रिय भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा, माध्यम भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा, सर्म्पक भाषाको रूपमा लिम्बू भाषा, नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको आपसी अन्तर सम्बन्धको तुलना गरिएको छ ।

यस शोध पत्रको तेस्रो परिच्छेदमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको काल व्यवस्थाको अध्ययनमा कालको परिचय, भूतकाल, वर्तमान काल र भविष्यत् काललाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा दुबै भाषाका उदाहरणहरू प्रस्तुत गरिएको छ । काल अन्तर्गत सकर्मक, अकर्मक, द्विकर्मक र अकरण क्रियापदको तुलना गरिएको छ । चौथो परिच्छेदमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको पक्ष व्यवस्थाको अध्ययनमा पक्षको परिचय, सामान्य पक्ष, अपूर्ण पक्ष, पूर्ण पक्ष, अभ्यस्त भूत र अज्ञात पक्षको तुलना गरिएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका पक्ष व्यवस्थालाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा तुलना गरिएको छ । पाँचौं परिच्छेदमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको भाव व्यवस्थाको अध्ययनमा भावको परिचय, सामान्यार्थक/निश्चयार्थक, इच्छार्थक, आज्ञार्थक, सम्भावनार्थक/अनिश्चयार्थक, दायित्वार्थक, सङ्केतार्थक, प्रश्नार्थक र आश्चर्यबोधक भावलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका क्रियापदको वाच्य

व्यवस्थाको अध्ययनमा वाच्यको परिचय, कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य, भाववाच्य र ध्रुवीयता (करण/अकरण) र पूरकापेक्षी क्रियापदको तुलना गरिएको छ । नेपाली भाषा कर्णाली प्रदेशमा खस जातिले बोल्ने खस भाषाबाट नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको पाइन्छ । नेपाली भाषा भारोपेली परिवारका भाषाहरू मध्ये शतम् वर्गमा आर्य इरानेली शाखाको भाषाबाट विकास भई राष्ट्र भाषाको रूपमा मानिएको छ । नेपाली भाषा नेपालीहरूको साझा सर्म्पक भाषा, सरकारी कामकाज र सूचना आदान प्रदान गर्न माध्यम भाषाको रूपमा समेत विकास भएको छ । यो भाषा त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सञ्चालित विद्यालय स्तर र उच्च शिक्षाका पाठ्यक्रममा समावेश गरी एम.ए, एम.फील र पी.एच.डी.का उपाधि हासिल गर्न महत्त्वको विषय बनेको छ । नेपाली भाषा देवनागरी लिपिमा लेखिन्छ । यो भाषा नेपालभित्र र बाहिर बसोबास गर्ने नेपालीहरूद्वारा बोल्ने गरिन्छ । नेपाली भाषामा विविध अध्ययन र अनुसन्धानहरू भइरहेका छन् ।

लिम्बू भाषा नेपालको पूर्वी पल्लो किराँत क्षेत्रमा बसोबास गर्ने लिम्बू जातिहरूले बोल्ने भाषा हो । लिम्बू भाषा चिनियाँ तिब्बत भोट-बर्मेली परिवारका भाषाहरू मध्ये तिब्बत बर्मेली शाखाको भाषाबाट विकास भएको बुझिन्छ । लिम्बू लिपि ब्राहमी लिपिबाट विकास भएको हो । लिम्बू भाषाको लिपिलाई किराँत लिपि वा सिरिजङ्घा लिपि भनिन्छ । लिम्बू भाषा नेपालको पूर्वी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने लिम्बू जातिहरूले मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गर्दछन् । यो भाषा नेपाल बाहिर भारतको सिक्किम प्रान्त र आसाममा बसोबास गर्ने नेपालीहरूले बोल्ने गर्दछन् । लिम्बू भाषाले राष्ट्रिय भाषाको मान्यता पाएको छ । यो माध्यम, सर्म्पक भाषाको रूपमा विकास भइरहेको छ । लिम्बू भाषा विद्यालय स्तरमा ऐच्छिक विषयका रूपमा पठन पाठन भइरहेको छ । लिम्बू भाषाको विकास निरन्तर रूपमा भइरहेको छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रियापदको काल व्यवस्था भूत र अभूत गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । अभूत कालमा वर्तमान काल र भविष्यत् काल पर्दछन् । यसले भूतकाल, वर्तमान काल र भविष्यत्काल गरी तीन काल रहेको बुझाउँछ । नेपाली भाषाको भूतकाल जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा - एँ, यौँ, ए, यो, इ, यौँ, इस., इन्, नुभो प्रत्ययको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको भूतकाल जनाउन क्रियापदको मुख्य क्रियामा 'के' मे' उपसर्ग र 'छि', सी, ड, इ, ए प्रत्यय लागेर वाक्य निर्माण भएको छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भूतकालमा सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको अकरण रूप देखाइएको छ । नेपाली भाषाको भूतकालका सकर्मक र अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको वाक्यको अन्त्यमा न्, नन्, एन्, इन, इनस्, एनौं, एनौ आदि रूपको प्रत्यय लागेर अकरण बनेको छ भने लिम्बू भाषाको भूतकालका सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको वाक्यको अन्त्यमा मुख्य क्रियाको आगाडि 'केन्' 'मेन्' उपसर्ग र पछाडि 'न्' प्रत्यय रूप लागेर अकरण बनेको देखिन्छ । द्विकर्मक क्रियापदमा सहायक क्रियामा 'दै' प्रत्ययले अर्को क्रियाको अपेक्षा गरेको देखिएको छ । लिम्बू भाषाको द्विकर्मक क्रियामा सहायक क्रियामा 'र' प्रत्ययले अर्को क्रियाको अपेक्षा गरेको देखिएको छ । नेपाली भाषाको वर्तमान काल जनाउन सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको अन्त्यमा छ्, छु, छन्, छस्, छेस्, छौं, छौ, छिन् आदि रूपहरूको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको वर्तमान काल जनाउन 'क्' रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषामा 'हरू' रूपले बहुवचन जनाएको छ भने लिम्बू भाषाको पुरुषमा 'हा' रूपले बहुवचन जनाएको छ र क्रियामा उपसर्ग 'के, मे', रूपले बहुवचनबोधक क्रियापद बुझाएको छ । नेपाली भाषाको वर्तमान कालका सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको वाक्यको अन्त्यमा न्त, दैन, छैनौं, दैनस्, छैनौ, हुन्त, दैनन्, प्रत्यय लागेर अकरण बनेको छ भने लिम्बू भाषाको वर्तमान कालका सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको मुख्य क्रियाको अगाडि 'केन्, मेन' उपसर्ग र 'नेन्' प्रत्ययले अकरण रूपको प्रयोग देखाएको छ । नेपाली भाषाको भविष्यत् कालका सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको अन्त्यमा नेछु, नेछ, नेछौं, नेछन्, नेछौ, नेछिन्, नेछस् रूपको प्रयोग भएको छ । लिम्बू भाषाको भविष्यत् काल जनाउन मुख्य क्रियाको अगाडि 'के, मे', उपसर्ग र पछाडि 'लो' प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषाको भविष्यत् कालको सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदमा नेछैनन्, नेछुइन, नेछैनौं, नेछैनस्, नेछौन आदि रूपको प्रयोगले अकरण बनेको छ भने लिम्बू भाषाको भविष्यत् कालको सकर्मक, अकर्मक र द्विकर्मक क्रियापदको अन्त्यमा मुख्य क्रियाको अगाडि 'केन्, मेन, उपसर्ग र 'न्तो' प्रत्ययको प्रयोगले अकरण रूप बनेको देखिन्छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको भूत, वर्तमान र भविष्यत् कालमा लिङ्ग, वचन र पुरुषका आधारमा वाक्यहरूको विश्लेषण गरिएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको पक्ष व्यवस्थामा सामान्य पक्षमा सामान्य क्रियाको प्रयोग भएको छ । अपूर्ण पक्षमा नेपाली भाषामा भूतकालमा दै थिएँ, थियौं, थियो, थिए, थिइस्, थिइन, थियौ, रूपको प्रयोगले अपूर्ण पक्ष बोध गरेका छ भने

लिम्बू भाषाको भूतकालमा अपूर्ण पक्ष बोध गर्न - 'र'+आड, ए, ड, एसी, लो प्रत्यय लागेको छ र मुख्य क्रियाको अगाडि 'मे, के, - 'र' प्रत्यय 'सी' लागेको छ । नेपाली भाषाको पूर्ण पक्षको क्रियापदमा लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार एको, एका, एकी+यो, ए, छु, छौं, छ, छन्, ने+छ, छु, छौं, छन् जस्ता रूपहरू लागेको छ भने लिम्बू भाषामा पूर्ण पक्ष जनाउन मुख्य क्रियामा उपसर्ग 'मे, के र प्रत्यय 'बा, वा+वयाड, आवए, युड, वए, वएसी, युड्सी, लो रूपको प्रत्यय लागेको छ ।

नेपाली भाषाको अभ्यस्त भूत जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा थें, थे, थ्यो, थ्यौ, थी, थ्यौ, थिन्, थिस् आदि प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषामा अभ्यस्त भूत जनाउन क्रियापदको अन्त्यमा 'र वयाड, वए', आदि प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषाको अज्ञात पक्ष भूत काल र वर्तमान काल जनाउने +एछु, एछ, एछौ, एछौं र एछन् प्रत्यय रूपहरूको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको अज्ञात पक्षमा मुख्य क्रियापदको अन्त्यमा 'लछ/रेछ' प्रत्यय रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका पक्ष व्यवस्थालाई पुरुष, वचन र आदरार्थीका आधारमा रूपहरू देखाइएको छ ।

नेपाली भाषाको भाव व्यवस्थामा सामान्यार्थक/निश्चयार्थक भावमा सामान्य भूतकाल र सामान्य अभूत कालका लिङ्ग, वचन, पुरुषका सामान्य क्रियापदले दिने भाव देखाइएको छ भने लिम्बू भाषामा पनि ती भावहरू देखाइएको छ । नेपाली भाषाको इच्छार्थक भावमा क्रियापदको अन्त्यमा ऊँ, औं, ऊ, ओ, ओस्, उन्, एस, रोस् आदि रूपको प्रयोग देखाएको छ भने लिम्बू भाषाको इच्छार्थक भावमा 'ल/र' रूपलाई तृतीय पुरुष र आंशिक रूपमा द्वितीय पुरुष प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषाको आज्ञार्थक भावमा आ, अ, ऊ, नुहोस् रूपको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको आज्ञार्थक भावमा 'ए' रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषाको सम्भावनार्थक/अनिश्चयार्थक भावको धातुमा - ला, लान्, लिन् लिस् रूपको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको सम्भावनार्थक भावमा धातु + लाबे, इया रूपको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषाको दायित्वार्थक भावको क्रियापदमा - नुपछ प्रत्ययको प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको दायित्वार्थक भावको क्रियापदमा - 'मा पोड' प्रत्ययको प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषाको सङ्केतार्थक भाव बुझाउन 'कर' ले दुई वाक्यलाई संयोजन गरेको छ । नेपाली भाषामा सूचनाको जानकारी दिन प्रश्नवाचक चिन्ह (?) के ? को ?, किन ?, कसरी ?, कहाँ ?, कुन ?, कसले ?, कसको ?, कता ?,

कोद्वारा ? आदि रूपले प्रश्न साधेको छ भने लिम्बू भाषाको प्रश्नार्थक भावको क्रिया पदमा (?) थे ?, हा ?, थ्याड ?, आक्केरी ?/आक्केलरी ?, आत्तोन् ? आत्तान ?, आतिन ? हा?ले आदि रूपले प्रश्न सोधेको छ । नेपाली भाषाको आश्चर्यबोधक भावको क्रियापदमा ला !, आहा !, विचरा !, आम्मै ! आदि शब्द प्रयोग भएको छ भने लिम्बू भाषाको आश्चर्यबोधक क्रियापदमा ला !, आम्बी-इ !, आम्बी-रेच्छ आदि शब्द, प्रयोग भएको छ ।

नेपाली भाषाको कर्तृवाच्यमा कर्तामा 'ले' विभक्ति र सहायक कर्तामा 'लाई' लागे पनि क्रियामा असर नपारेकोले कर्तृवाच्य नै भनि देखाइएको छ भने लिम्बू भाषाको कर्तृवाच्यमा कर्तामा 'ल्ले' विभक्ति र सहायक कर्तामा 'इन' लागे पनि त्यो कर्तृवाच्य नै भनि देखाइएको छ । कर्तृवाच्यमा क्रिया 'लड् र हो' रूपले नेपाली भाषाको पूरकापेक्षी जनाएको छ कलम र विद्यार्थीले पुरकको कार्य गरेको छ भने लिम्बू भाषामा केड्, रो, ले पूरकापेक्षी रूप देखाएको छ । नाक्चा र केहुसिड्वाले पुरकको कार्य गरेको छ । नेपाली भाषाको कर्मवाच्य कर्तृवाच्यको कर्तामा 'लाई' क्रियामा इन्छ, इयो, एला, एं प्रत्यय लगाई कर्मवाच्य बनाइएको छ भने लिम्बू भाषाको कर्तामा 'इन' थपी 'बे, पोड, इया, लाबे' प्रत्यय लगाई कर्मवाच्य बनाइएको छ । यी दुबै भाषामा पूरकापेक्षी क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ । नेपाली भाषाको भाववाच्यमा कर्ता अदृश्य भई कार्य गरेको देखाउन +इन्छ, एला प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिएको छ भने लिम्बू भाषाको भाव वाच्यमा+पोड, इया, लाबे प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिएको छ । नेपाली भाषाको ध्रुवीयता (करण/अकरण) मा सकारात्मक क्रियापदको अर्थ दिने करण र नकारात्मक अर्थ दिने अकरण भनी देखाइएको छ । अकरण वाक्यको अन्त्यमा 'न' रूपको प्रयोग गरिएको छ भने लिम्बू भाषामा करण रूपलाई अकरण बनाउन क्रियापदमा उपसर्ग मेन् र प्रत्यय नेन् रूपको प्रयोग गरिएको छ । 'न' रूप हटाए पछि स्वतः करण क्रियापद बन्ने देखिन्छ ।

अन्त्यमा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको क्रिया पदको अध्ययनले तुलनात्मक रूपमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धी हासिल गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । नेपाली भाषा भारोपेली परिवारको शतम् वर्गको आर्य इरानेली भाषा हो । लिम्बू भाषा चिनिया-तिब्बत भोट-बर्मेली परिवारको भाषा हो । यी दुबै भाषा एक आपसमा निकटतम रहेको देखिन्छ । नेपाली भाषाले राष्ट्र भाषाको रूप लिएको छ भने लिम्बू भाषाले राष्ट्रिय भाषाको मान्यता पाएको छ । लिम्बू भाषा दिन प्रतिदिन उन्नति भइरहेको छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

- अवस्था, महादेव र शर्मा, ऋषिराम. २०५३. नेपाली व्यावहारिक व्याकरण र अभिव्यक्ति. काठमाडौं : एकता बुक्स डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. : थापाथली नेपाल ।
- आडबुहाड नामेन्द्रसिं. २०५२. उपयोगी किराँत वर्णमाला. काठमाडौं : मभुवा प्रिन्टिङ प्रेस, बुद्धनगर-१० ।
- चेम्जोड, इमानसिंह. १९४८. किराँत इतिहास. ललितपुर : किराँत याक्थुङ चुम्लुङ, केन्द्रीय कार्यालय महालक्ष्मी स्थान. कन्चन प्रिन्टिङ प्रेस बागबजार ।
- चेम्जोड, इमानसिंह. १९७०. किराँत व्याकरण. कि.या.चु. केन्द्रीय कार्यालय महालक्ष्मी स्थान. कन्चन प्रिन्टिङ प्रेस बागबजार ।
- काईला, वैरागी. २०४९. लिम्बू-नेपाली-अङ्ग्रेजी शब्दकोश. काठमाडौं : नेपाली राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पोखरेल, डा.माधवप्रसाद. २०४९. नेपाली वाक्य व्याकरण. काठमाडौं : नवीन प्रकाशन. भोटाहिटी. वेभ प्रिन्टर्स प्रा.लि. ताहाचल ।
- यादव, योगेन्द्रप्रसाद, रेग्मी भीमनारायण. २०५८. भाषा विज्ञान. कीर्तिपुर : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- आचार्य, ब्रतराज. २०५८. आधारभूत नेपाली व्याकरण तथा रचना. काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन ।
- शर्मा, मोहनराज. २०६२. शब्द रचना र वर्णविन्यास वाक्यतत्त्व, अभिव्यक्ति र पाठहरू. काठमाडौं : राज अपसेट प्रेस, ताहाचल नवीन प्रकाशन भोटाहिटी ।
- शर्मा मोहनराज, लुईटेल, खगेन्द्रप्रसाद. २०६४. आधुनिक भाषा विज्ञान. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- नेपाल, पूर्णप्रकाश यात्री. २०५३. नेपाली भाषाको ऐतिहासिक मीमांशा. काठमाडौं : एकता बुक्स डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. थापाथली नेपाल ।
- आडबुहाड नामेन्द्रसिं. २०५२. उपयोगी किराँत वर्णमाला. काठमाडौं : मभुवा प्रिन्टिङ प्रेस, बुद्धनगर-१० ।
- बन्धु, चुडामणि. २०५३. भाषाविज्ञान. काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन (पासाड शेर्पाद्वारा उद्वृत)

वाइकेट, अल्फोन्स एन्डविक्रम सुब्बा. १९८५. कन्सिज लिम्बू ग्रामर एन्ड डिस्टिनरी.

अम्क्युमेर्डम : लोथ्क्युमेयर पब्लिकेसन्स ।

भनड्रिम, जेओज. १९८७. अ ग्रामर अफ लिम्बू बर्लिन. इटिसी : मउटन डे ग्रुइटर ।

सी.बी.एस. २००३. पब्लिकेसन सेन्सुज २००१ : कास्ट/इथिसिटी मदर टङ्ग एण्ड रिलिजन

(डिस्ट्रिक्ट लेबल). काठमाडौं : सी.बी.एस. ।

तुम्बाहाड, गोविन्दबहादुर. २०११. अ ग्रामर अफ लिम्बू. कीर्तिपुर : सीनास, टि.यू. ।

तुम्बाहाड, गोविन्दबहादुर. २०११. लिम्बू जातिको चिनारी. ललितपुर : आदिवासी जनजाती

उत्साथन राष्ट्रिय प्रज्ञा र किरात याक्थुड चुम्लुड ।

सेन्ट्रल ब्यूरो अफ स्टेटिस्टिक. २०१२. नेसनल पब्लिकेसन एण्ड हाउजिड सेन्सुज २०११

(नेसनल रिपोर्ट). काठमाडौं : सेन्ट्रल ब्यूरो अफ स्टेटिस्टिक्स ।

काईला, वैरागी, एड.२०५९ बी.स. लिम्बू-नेपाली-इङ्ग्लिस डिक्सनरी. काठमाडौं : नेपाल.

रोयल एकेडेमी ।

काईला, वैरागी, तुम्बाहाड, गोविन्दबहादुर, आडदेम्बे, तेजमान, तुम्याहाड, अमर, लाओती,

येहाड. २०७०. लिम्बू व्याकरण. काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान कमलादी ।